

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN HAKLARI ANABİLİM DALI

İNSAN HAKLARI AKTÖRLERİ OLARAK SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARININ AYRIMCILIKLA MÜCADELEDEKİ ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet AKTAŞ

Ankara-2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN HAKLARI ANABİLİM DALI

İNSAN HAKLARI AKTÖRLERİ OLARAK SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARININ AYRIMCILIKLA MÜCADELEDEKİ ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet AKTAŞ

Tez Danışmanı

Dr. Öğretim Üyesi Hasan Sayim VURAL

Ankara-2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN HAKLARI ANABİLİM DALI

Mehmet AKTAŞ

İNSAN HAKLARI AKTÖRLERİ OLARAK SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARININ AYRIMCILIKLA MÜCADELEDEKİ ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Hasan Sayim VURAL

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Dr. Öğretim Üyesi Hasan Sayim VURAL

Prof. Dr. Abdurrahman SAYGILI

Dr. Öğretim Üyesi Taylan BARIN

Tez Sınavı Tarihi: 29/05/2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (.../.../2020)

Mehmet AKTAŞ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
-------------------	-----

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI AKTÖRÜ OLARAK SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

1.1. İnsan Hakları Aktörleri	7
1.2. Sivil Toplum Kuruluşları	18
1.2.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Özellikleri	20
1.2.2. Tarihsel Süreçte Sivil Toplum Kuruluşları	24
1.2.3. Kuruluş Türlerine Göre Sivil Toplum Kuruluşları Türleri.....	30
1.2.4. Faaliyet Alanlarına Göre Sivil Toplum Kuruluşları Türleri.....	34
1.2.5. Sivil Toplum Kuruluşlarının İnsan Hakları Alanına Katkıları.....	36
1.2.5.1. Müstakil Bir İnsan Hakları Aktörü Olarak Sivil Toplum Kuruluşları	39
1.2.5.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Diğer İnsan Aktörlerine Göre Sahip Oldukları Avantajları ve Dezavantajları.....	40
1.2.5.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesine Yönelik Faaliyetleri.....	42
1.2.5.4. Sivil Toplum Kuruluşlarının İlgilendikleri İnsan Hakları Alanları.....	43

İKİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ AYRIMCILIKLA MÜCADELEDEKİ ROLÜ

2.1. Bir İnsan Hakları Meselesi Olarak Ayrımcılıkla Mücadele	45
2.2. Ayrımcılıkla Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşları	50

2.2.1. Ayrımcılıkla Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolüne İlişkin Normatif Temeller	57
2.2.2. Ayrımcılıkla Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetleri	60
2.2.2.1. Kamuoyu Oluşturma	60
2.2.2.2. İzleme ve Belgeleme	65
2.2.2.3. Raporlama	69
2.2.2.4. Hukuki Yollara Başvurma ve Hukuki Destek Sunma.....	75
2.2.2.5. Kalıp Yargılar ve Önyargılarla Mücadele Etme	79
2.2.2.6. Eğitim ve Farkındalık Çalışmaları Yürütme	83
2.2.2.7. Karar ve Çözüm Organlarında Yer Alma	86
2.2.2.8. Bilgi Bankası Oluşturma	88
SONUÇ	91
ÖZET	95
ABSTRACT	96
KAYNAKÇA.....	97

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

AİHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Bkz.: Bakınız

BM: Birleşmiş Milletler

CEDAW: Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi

EHİD: Eşit Haklar için İzleme Derneği

İHD: İnsan Hakları Derneği

İHEB: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

İHED: İnsan Hakları Eğitimi Derneği

MAZLUM-DER: İnsan Hakları ve Mazlumlara İçin Dayanışma Derneği

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

TDK: Türk Dil Kurumu

TİHEK: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

TMK: Türk Medeni Kanunu

UIHK: Ulusal İnsan Hakları Kurumları

GİRİŞ

İnsan hakları, insanların insan olmasından kaynaklı olarak sahip olduğu haklardır. Kişiler salt insan olduğu için insan haklarına sahip olarak dünyaya gelmektedir. İnsanların bu hakka sahip olması için ilave bir nedene ihtiyaç bulunmamaktadır. Bu haklar genel olarak insanların doğuştan sahip olduğu *insan onuruna* yaraşır bir hayat sürmesini hedeflemektedir.

İnsan, kaynağı din, ahlak, kültür, doğal hukuk, gelenek gibi farklı olan normlarda onurlu bir varlık olarak kabul edilmektedir. Bu kabul, insana ait “onurun” da korunması ödevini beraberinde getirmektedir. İnsan onurunun korunması için kullanılan araçlardan birisi de insan hakları kavramıdır. İnsan hakları, ilave bir neden olmaksızın insanların salt insan olması hasebiyle sahip olduğu ve bu nedenle insanların kişiliğinin ayrılmaz bir parçası olan haklardır. İnsan hakları, insanın kişiliği ile bütünleşik olması nedeniyle tek taraflı veya iki taraflı irade beyanı ile devredilemeyen, vazgeçilemeyen ve pazarlık konusu edilemeyen haklar bütünüdür.

İnsan hakları, tek bir hakkı ifade etmeyip birbirini tamamlayıcı mahiyette olan ve her biri insan onurunu başka bir yönden ve başka tehdit ve tehlikelere karşı koruyan bir haklar bütünüdür. Bu nedenle insan hakları tikel bir hak değil, bir haklar kümesidir. Yaşama hakkı, adil yargılanma hakkı, ifade hürriyeti, mülkiyet hakkı, sağlık hakkı, sosyal güvenlik hakkı, inanç ve ibadet hürriyeti, işkence ve kötü muamele yasağı, toplanma ve örgütlenme hürriyeti, **ayrımcılık yasağı** gibi birçok hak ve özgürlük insan hakları kümesinin alt kümesi durumundadır.

İnsan haklarının alt hak kategorilerinin bir kısmı özgürlük biçiminde kullanılan ve hak olarak ifade edilen bir niteliğe sahipken, bir kısmı ise yasak biçiminde zuhur etmektedir. Örneğin yaşama hakkı, hak şeklinde ortaya çıkan ve bir özgürlüğe işaret eden bir niteliğe sahip iken, işkence ve kötü muamele yasağı veya ayrımcılık yasağı, yapılması yasak olan

işlem ve eylemlere işaret etmektedir. Ancak bu durum insan haklarının alt hak kategorilerinin yöneldiği misyon açısından bir değişikliğe neden olmamaktadır. İster hak ister yasak biçiminde zuhur etsin, insan haklarının her alt hak kategorisi insanların insan onuruna yaraşır bir hayat sürmesini temin etme nihai amacına sahiptir.

İnsan haklarının alt kategorilerinden birisi de ayrımcılıktır. Ayrımcılık yasağı, insanların veya grupların “*haklılaştırılmayan farklı muamelelere karşı korunmasını*” sağlamaktadır. Kişi ya da gruplar, insan onuruna aykırı şekilde haklı olmayan farklı bir muameleye maruz kaldığında, bir insan hakkı olan ayrımcılıktan korunma referansı ile hak arayabilmektedir. Ayrımcılıktan korunma, negatif yönlü, başka bir deyişle bir hak olarak değil; yasak biçiminde ortaya çıkan bir insan hakkıdır.

İnsanların herhangi bir haklı neden olmaksızın farklı muameleye maruz kalması tarihsel süreçte çok eskilere dayanan bir durumdur. Kişi veya gruplar, tarih boyunca ırk, renk, cinsiyet, servet, mezhep, dil, din, ulusal aidiyet, engellilik, yaş gibi bir veya birden fazla nedenle haklı olmayan muamelelere maruz bırakılmıştır. İnsanların eşit derecede onur sahibi olmasında kıstas olamayacak bu durumlar, tarih boyunca farklı muameleye gerekçe olarak kullanılmıştır. Bu durum, insan onurunu koruma misyonuna sahip insan hakları açısından kabulü mümkün olmayan bir duruma sebebiyet verdiği için ayrımcılıkla mücadele insan haklarının önemli bir yönünü oluşturmaktadır.

Özgür-köle ayrımından kaynaklanan ayrımcılık, yönetime gelme veya oy kullanma noktasında uygulanan servete dayalı ayrımcılık, siyahi ve beyaz insanlar arasında ten rengine dayanan ayrımcılık, cinsiyete dayalı ayrımcılık, ırk ayrımcılığı, mezhep ayrımcılığı gibi birçok ayrımcılık durumu, tarihsel süreçte insan haklarının ihlaline neden olmuştur. Ayrımcılık, çeşitli temelleri ve görünüşleri ile sürekli olarak insanlığın gündeminde kalan bir konu olmuştur. Ancak bazı dönemlerde ortaya çıkan ayrımcı muameleler, hem nitel hem de nicel olarak o kadar vahim noktalara erişmiştir ki, ihmali

artık mümkün olamamıştır. Örneğin Apartheid Dönemi ya da Nazi Almanyasında uygulanan ırkçı politikalar, ayrımcılık yasağının ihlali durumunda yaşanabilecek insani dramların hangi boyutta olabileceğine ilişkin gerçeği ortaya koymuştur. İnsanların seçme şansına dahi sahip olamadığı belli başlı nitelikleri, insanlara ayrımcı muamelelerde bulunmak için haklı ve yeterli bir neden olarak görülmüştür. İlerleyen süreçte bu ayrımcılık, diğer bütün insan hakları kategorilerini etkileyecek boyutlara ulaşmıştır.

Ayrımcılık da dâhil olmak üzere insan haklarının yoğun olarak ihlali, insan haklarının korunması için normlar ve kurumlar oluşturulmasına neden olmuştur. Oluşturulan bu kurumların başında devlet gelmektedir. Devlet, insan haklarının korunmasında başlıca rol oynayan aktördür. Devletlerin bir araya gelerek oluşturduğu bölgesel ya da evrensel düzeydeki uluslararası kurumlar, insan haklarının korunmasında roller üstlenen diğer aktörlerdir. Devletler, belli yetkilerinden uluslararası kurumlar lehine feragatte bulunarak ya da belli taahhütler üstlenerek uluslararası kurumlara karşı sorumluluklar üstlenmektedir. Uluslararası kurumların insan hakları alanındaki rolü, genel olarak tam egemen olan devletlerin açık rızasına dayandığından bu kurumlar ancak tali bir koruma sağlayabilmektedir. Hem devlet hem de uluslararası kurumlar tarafından sağlanan koruma, kamusal nitelikte bir korumadır. İnsan hakları alanında bir diğer aktör ise görece yeni sayılan ulusal insan hakları kurumlarıdır (UIHK). Bu kurumlar, devletin insan hakları alanında hem ihlalci hem de koruyucu olma ikileminden kaynaklanan sorunları bertaraf edebilme adına devlet tarafından oluşturulan bağımsız kurumlardır. Bu aktör, bazı yönleriyle sivil nitelikler taşısa da nihai olarak kamu kurumu mahiyetindedir.

Ayrımcılık yasağı da dâhil olmak üzere insan haklarının korunması ve geliştirilmesi adına roller üstlenen bir diğer aktör ise sivil toplum kuruluşlarıdır (STK). STK'lar, bireysel hareket etmenin zorluğunu bertaraf ederek kitlesel hareket etmenin gücünden istifade edilmesi amacıyla kurulan yapılardır. İnsan hakları özelinde STK'lar, insan

hakları ihlallerinin önlenmesi ve insan haklarının korunup güçlendirilmesi amacıyla bireylerin bireysel değil kitlesel hareket ederek daha güçlü bir savunuyu gerçekleştirmesine imkân vermektedir. Bir insan hakları aktörü olarak STK'ları daha önce açıklanan paydaşlarından ayıran en temel yönü ismine de ilham kaynağı olan sivil niteliğidir. STK'lar, hem personel hem de mali kaynaklar açısından kamusal yetkiler kullanmamaktadır. STK'lar, faaliyetlerini gönüllülük esasına dayalı olarak sürdüren, devletin ya da diğer insan hakları aktörlerinin hiyerarşik denetimine tabi olmayan bağımsız ve müstakil insan hakları aktörleridir.

STK'lar, insan haklarının birçok alt kategorisine ilişkin çalışmalar yürütmektedir. Bunlardan birisi de ayrımcılıktır. STK'lar ayrımcılıkla mücadele konusunda hem ayrımcı muamelelerin ortaya çıkmasından önce (önleyici faaliyetler) hem de ayrımcı muamelelerin ortaya çıkmasından sonra (bastırıcı-giderici faaliyetler) çalışmalar yapmak suretiyle ayrımcılıkla mücadeleye katkılar sunmaktadır. Bu çalışmalardan bir kısmı ayrımcılık mağdurlarına/potansiyel mağdurlarına yönelik bireysel nitelikte çalışmalar iken, bir kısmı genele yönelik çalışmalardır.

STK'ların ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin üstlendiği roller gönüllülük esasına dayanmaktadır. Bu nedenle bu rollerin üstlenmesine ilişkin hukuki bağlayıcılığı olan normlar bulunmamaktadır. Ancak, başta devlet olmak üzere insan hakları alanında sorumluluklar üstlenen tüm aktörler tarafından STK'ların ayrımcılıkla mücadele konusundaki rolünün tanınması ve STK'ların temel bir paydaş olarak kabul edilmesi gerekliliğine ilişkin farklı normlarda muhtelif hükümler yer almaktadır.

STK'ların ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin en temel güdüsü esasında tüm STK'ların da müşterek amacı olan kamuoyu oluşturmaktır. Kamuoyu oluşturma yoluyla STK'lar, bir sorunun gündeme gelmesini ve gündemde kalmasını sağlamaktadır. Ayrıca bu sorunun

özümü noktasında muhatap olan kişi ve kurumların çözüm noktasında baskılanması STK’ların ayrımcılıkla mücadelelele ilişkin temel faaliyetlerinden birisidir.

Ayrımcılıkla ilgili gerekli bilgi ve belgelerin sağlanması, vaka ya da olgulara ilişkin izleme ve belgelemenin sağlanması STK’ların ayrımcılıkla mücadelelele ilişkin yürüttüğü faaliyetler arasındadır. Ayrımcılığın ihlalcisinin ya da ihlalden korumakla mükellef kurumun devlet olması nedeniyle ayrımcılık vakalarının ya da ayrımcılık olgusunun perdelenmesi riski her zaman mevcuttur. Bu noktada ortaya çıkan riski, STK’lar izleme faaliyetleri ile bertaraf etmeye çalışmaktadır.

Toplumda “farklı” kabul edilen ya da azınlık durumunda olan kişi ve gruplara yönelik kalıp yargı ve önyargılarla mücadele, STK’ların ayrımcılıkla mücadelelele yürüttüğü bir diğer husustur. Genellikle olumsuz yargılar içeren ve eyleme dönüştüğünde ayrımcılık teşkil eden bu olgularla mücadele STK’ların bu alana bir başka katkısıdır.

Ayrımcı muamelelere maruz kaldığı iddiasında olan birey ya da gruplarla ilgili olarak yargısal ya da idari nitelikteki hukuki yollara müracaat etme ya da başlatılan süreçte ayrımcılık mağdurlarına hukuki destek sunma ve danışmanlık etme STK’ların ayrımcılıkla mücadelelele yaptıkları katkılar arasındadır.

Ayrımcılıkla mücadele konusunda sorumlu kurumlar ile mevcut ve muhtemel ayrımcılık mağdurlarına konuyla ilgili eğitimler sunmak ve bu konudaki bilinç ve farkındalığı artırmak STK’ların ayrımcılıkla mücadele anlamında yürüttüğü bir diğer faaliyet türüdür.

Ayrımcılıkla mücadele konusunda icrai ya da tavsiye niteliğinde kararlar alma yetkisine sahip karar ve çözüm organlarında temsil edilen STK’lar, bu yolla ayrımcılıkla mücadele mağdurlarının maruz kaldıkları ayrımcı muamelelerin önüne geçmeye çalışmaktadır.

STK'ların ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin bir diğer faaliyet türü “bilgi bankacılığı” hizmetidir. Nihai tüketiciler tarafından istifade edilmesi ya da akademik çalışmalarda kullanılması amacıyla konuya ilişkin tüm normların ve belgelerin bir araya getirilmesi, çevirisi olmayan normların çevirilerinin yapılması ve hak arama yollarına ilişkin gerekli bilgilerin sağlanması bu faaliyet türü kapsamında sunulan hizmetler arasındadır.

Çalışmanın temel amacı, bir insan hakları aktörü olarak STK'ların bir insan hakları meselesi olarak ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin rollerini ve sorumluluklarını ortaya koymaktır. Çalışmada, ortaya konan bir savın desteklenmesi veya değerlendirilmesi söz konusu değildir. Çalışma bu açıdan mevcudun ortaya konulmasını, güçlü ve zayıf yönlerin tespitini ve durumun fotoğrafının çekilmesini hedeflemektedir.

Bu çerçevede Çalışmanın “İnsan Hakları Aktörü Olarak Sivil Toplum Kuruluşları” başlıklı Birinci Bölümünde önce insan hakları aktörü kavramına, akabinde ise insan hakları alanında roller üstlenen aktörlere ilişkin kısa bilgilere yer verilmektedir. Bu bölümün devamında ise STK'lara ilişkin genel bilgilere yer verildikten sonra STK'ların insan haklarına katkıları ele alınmaktadır.

Çalışmanın “Sivil Toplum Kuruluşlarının Ayrımcılıkla Mücadeledeki Rolü” başlıklı İkinci Bölümünde ise öncelikle bir insan hakları meselesi olarak ayrımcılık hususu ele alınmaktadır. Bölümün devamında ise ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin STK'ların rolünün normatif temellerine ve bu bağlamda STK'lar tarafından yürütülen çalışmalara yer verilmektedir. Bu bağlamda STK'ların hem ayrımcı muamelenin ortaya çıkmasından önce hem de ayrımcı muamele ortaya çıktıktan sonra yürüttüğü faaliyetler Türkiye'den ve üçüncü ülkelerden örneklerle ayrı başlıklar altında ele alınmaktadır.

Çalışmanın sonuç kısmında ise konuya ilişkin genel değerlendirmelere yer verilerek STK'ların ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin rollerinin ayrımcılığın önlenmesine yaptığı/yapacağı katkı ifade edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI AKTÖRÜ OLARAK SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

1.1. İnsan Hakları Aktörleri

İnsan hakları, “insan” ve “hak” kelimelerinin birleşmesiyle oluşan ve özne ve nesnesini aynı anda ifade bir kavramdır. Bu denklemde insan özne, hak ise nesne pozisyonundadır. İnsan hakları ifadesi aynı zamanda bu kavramın ortaya çıktığı kaynağa da işaret etmektedir. Bu bağlamda insan haklarının kaynağının “insanlık, insan doğası, kişi olma, insan olma” gibi hususlar olduğu görülmektedir.¹

İnsan hakları, hakkın öznesi olan insanlara, bunun yanında niteliğine uygun düştüğü ölçüde tüzel kişilere veya toplu kullanıma tabi haklar açısından topluluklara tanınan yetki ve özgürlük alanıdır. Bu nedenle insan haklarının öznesi genel olarak tekil bireyler ise de niteliğine uygun düştüğü ölçüde tüzel kişilere yahut toplu kullanıma tabi haklar açısından topluluklara da yetki ve özgürlük tanınabilmektedir.²

İnsan haklarına ilişkin tanımlara geçmeden önce “hak” kavramının tanımlanmasında yarar bulunmaktadır. Hak, gerçekleşmesi genellikle sahibinin iradesine bağlı olan ve hukuk düzeni tarafından öznelerine yetkiler veren ve korunan menfaatlerdir.³ Hak, bunu kullanmaya yetkili özneler ile bu ilişkide yükümlülük üstlenen muhataplar arasındaki

¹ J. Donnelly, **Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları**, Yetkin Yayınları, 1995, s. 27.

² M. Ögütçü, “Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2005/7, s. 556., J. Donnelly, A.g.e., s. 30.

³ M. Erdoğan, “İnsan Hakları Öğretisine Giriş”, **Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, 1993/11, s. 23-24.

ilişkiyi belirlemektedir.⁴ Hakkın özünde bir şeyi yapmaya yetki veya cevaz verilmesi ve buna saygı duyulması yatmaktadır.⁵

İnsan hakları, insanların insan oldukları için, başka bir deyişle belirli özellikler ve olanaklar taşıyan bir türün üyeleri oldukları için düşüncesinden doğan haklardır.⁶ İnsan hakları, insanın insan olmasından kaynaklanan haklardır. Bu noktadan hareketle insanın sadece insan olması, insan haklarına sahip olması ve insan haklarından istifade etmesi için yeterli bir gerekçedir. Bu nedenle insan haklarını kısaca “insana insan gibi muamele etmek” olarak tanımlamak mümkündür.⁷

İnsan hakları, insanların onurlu bir hayat sürebilmesini temin etmek amacıyla. Uluslararası nitelikteki insan hakları normlarına bakıldığında insan haklarının esasen insan onurundan kaynaklandığı görülmektedir.⁸ İnsan hakları, hak öznelerini insan onuru ile bağdaşmayan işlem ve eylemlerden korumak, haklı ve makul bir neden olmadıkça insanlar arasında herhangi bir ayırım olmaksızın insanların haklardan ve özgürlüklerden yararlanmasını temin etme noktasında garantiler sağlamaktadır. İnsan hakları, her hal ve şartta tüm insanların eşit olduğunu ve eşit olan bu insanların haklarının her türlü siyasal, sosyal veya ekonomik amacın üstünde olduğunu güvence altına almaktadır.⁹

⁴ J. Donnelly, A.g.e., s. 19.

⁵ M. Erdoğan, A.g.e., s.24.

⁶ İoanna Kucuradi, “Laiklik ve İnsan Hakları”, **TBB Dergisi**, 2004/52, s. 89.

⁷ V. Coşkun, “Daha Fazla İnsan Hakları, Daha Değerli Dünya”, **Türk İdare Dergisi**, S. 433, s. 233.

⁸ J. Donnelly, A.g.e., s. 27.

⁹ V. Coşkun, A.g.e., s. 233.

İnsan hakları, özü itibarıyla insanın hayatının niteliğini arttırma amacına sahiptir. Başka bir deyişle insan hakları, insanların daha uzun ve daha kaliteli yaşaması ve bu yolla insan onurunun korunması nihai amacına yönelen bir misyona sahiptir.¹⁰

İnsan haklarının sahip olduğu bu misyonun pratikte karşılık bulması, başka bir deyişle hayata geçmesi için farklı kişi, grup, kurum veya oluşumun sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumluluk, bizi insan hakları aktörü kavramına götürmektedir. İnsan hakları aktörleri, insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde görev ve sorumluluklar üstlenerek insanların daha kaliteli bir hayat teminine katkıları sunmaktadır.¹¹

Yirminci Yüzyıla kadar insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusundaki roller ve sorumluluklar büyük ölçüde “devlet” merkezli idi. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi için yapılması gerekenler, devlet ve devleti idare eden hükümetlerin ödevi olarak kabul edilmiştir.¹²

İnsan hakları aktörü olarak devleti tekel gören anlayış Yirminci Yüzyıldan itibaren değişmeye başlamıştır. Artık devletin yanında kamusal veya özel nitelikteki kişi, kurum veya kuruluşlar da insan hakları alanında aktör olarak kabul edilmeye ve sorumluluklar üstlenmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşının akabinde, 1948 yılında Birleşmiş

¹⁰ Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, **2017 Faaliyet Raporu**, 2018. s. 54.

¹¹ Icelandic Human Rights Centre, “Human Rights Actors, The Role of Non-State Entities”,
<http://www.humanrights.is/en/human-rights-education-project/human-rights-concepts-ideas-and-fora/human-rights-actors/the-role-of-non-state-entities> (E.T: 05.02.2020)

¹² E. Brems, “Universities as Human Rights Actors”, **Journal of Human Rights Practice**, Volume 11, Issue 1, February 2019, s. 229.

Milletler (BM) Genel Kurulunda kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) insan hakları aktörlerindeki bu değişikliğe ön sözünde dikkat çekmiştir.¹³

“Her birey ve toplumun her organı bu Bildirgeyi daima göz önünde bulundurarak, bu hak ve özgürlüklere saygının yerleşmesini amaçlayan eğitim ve öğretim yoluyla ve hem üye Devletlerin halklarında hem de egemenlikleri altındaki halklarda bu hak ve özgürlüklerin evrensel ve etkin olarak tanınmasını ve gözetilmesini amaçlayan ulusal ve uluslararası tedrici önlemler alarak çaba gösterirler.”

İHEB, önsözünde insan haklarının korunması ve geliştirilmesi noktasındaki rollerin devlet tekelinde olduğu varsayımını reddetmiş, “her birey” ve “toplumun her organını” bu noktada yükümlü kılmıştır. İHEB’in bu yaklaşımı insan hakları alanında birden çok aktörün hukuki ve ahlaki sorumluluğu olduğunu kabul etmektedir. Böylece bu sistem tarafından bireyler, özel gruplar ve diğer devlet dışı aktörler de birer insan hakları aktörü olarak tanınmıştır.¹⁴

İhdas edilen yeni sistemde her birey ve her toplum organı insan haklarından yararlanmaya elverişli bir atmosfere katkıda bulunmakla yükümlüdür. Bu yükümlülük evrenseldir ve tüm devlet ve devlet dışı aktörleri ilgilendirir. İnsan haklarından yararlanma alanındaki başlıca sorumluluklar ve yükümlülükler devlete aittir. Devlet, insan hakları yükümlülüklerini devlet dışı kuruluşlara veya bu nedenle uluslararası

¹³ A.g.e., s. 230.

¹⁴ A.g.e., s. 230., T. Mukhimer, **Non-State Actors and International Human Rights Law: An Overview. In: Hamas Rule in Gaza: Human Rights Under Constraint**, 2013, New York.

kuruluşlara delege ederek kendisini kurtaramaz. Ancak bu, devlet dışı kuruluşların hem olumlu hem de olumsuz anlamda sorumlulukları olmadığı anlamına gelmemektedir.¹⁵

İnsan hakları aktörlerinin tüketilmiş, kesin bir listesini sunmak mümkün değildir. Süreç içerisinde yeni aktörlerin ortaya çıktığı ve bu aktörlere yeni roller verildiği görülmektedir. Örneğin çok uluslu şirketlerin insan hakları alanındaki rolleri ve sorumlulukları ile ilgili gelişmeler, yakın zamanda yeni bir aktörün ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹⁶ Şirketlerin serbest piyasada kar güdüsüyle hareket etmeleri nedeniyle başta devlet olmak üzere diğer aktörler gibi insan haklarından doğan ödevlerden sorumlu olmayacağı iddia edilmişse de insan haklarının pozitif hukukla kayıtlanamayan ahlaki haklar olması, bunun yanında ihlalin kaynağının devlet ya da devlet dışı bir aktör olması arasında sonuç açısından bir fark yaratmaması çok uluslu şirketlerin de insan hakları ile ilgili sorumluluklar yüklenmesini gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.¹⁷

İnsan hakları aktörleri, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla sorumluluklar üstlenmenin yanında aynı zamanda insan haklarının potansiyel ihlalcileri durumundadır. Başlıca insan hakları aktörlerinden olan devlet, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi yönelik önemli bir misyon üstlenmesinin yanında aynı zamanda insan haklarının baş ihlalcileri arasındadır. Aynı şekilde devlet dışı insan hakları aktörleri de insan haklarının koruyucusu olduğu kadar ihlalcisi de olabilmektedir.¹⁸

¹⁵ Icelandic Human Rights Centre, A.g.e.

¹⁶ E. Yıldırım, “Birleşmiş Milletler İş Hayatı ve İnsan Hakları Rehber İlkelerinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi”, **VI. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu**, 2014, s. 3.

¹⁷ A.g.e., s.4.

¹⁸ Icelandic Human Rights Centre, A.g.e.

Ancak çalışmada insan hakları aktörlerinin sadece insan haklarının korunması ve geliştirilmesi ile ilgili sorumlulukları ele alınacaktır.

İnsan hakları aktörlerinin tamamını bütün detayları ile ele almak çalışmanın hacmini aşacağından bu noktada sadece öne çıkan insan hakları aktörlerini ve bu aktörlerin üstlendiği sorumluluklara değinilecektir.

Devlet, İnsan hakları alanında akla gelen ilk aktör devlettir. İnsan haklarının korunması öncelikli olarak ulusal hukuk sistemlerinin görevidir. Uluslararası ya da ulusal üstü koruma ulusal korumayı tamamlayıcı niteliktedir. Başka bir deyişle uluslararası ya da ulusal üstü koruma tali nitelikte bir koruma sağlamaktadır. Bu husus bölgesel ya da evrensel düzeydeki birçok norm ve mekanizma tarafından açıkça ifade edilmektedir. Bu nedenle insan haklarının korunmasında devletler birinci dereceden sorumludur.¹⁹

Devlet insan hakları alanındaki görev ve sorumluluklarını üç erki sayesinde yerine getirmektedir. Devlet yasama, yürütme ve yargı erkleri aracılığıyla insan haklarının korunması ve geliştirilmesi noktasında sorumluluklar üstlenmektedir. Yasama, yürütme ve yargı erkleri hem genel görev alanı içerisinde hem de insan haklarının korunmasına yönelik özel denetim mekanizmaları oluşturarak insan hakları alanındaki sorumluluklarını yerine getirebilmektedir. Yargısal mekanizmalar daha çok hukuka uygunlu denetimi yaparken diğer mekanizmalar hukuka uygunlukla birlikte yerindelik denetimi de yapmaktadır.²⁰

¹⁹ B. Çatal, “, İnsan Haklarının Korunmasında Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası Mekanizmalar”, **Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi**, 2018/1, s. 75.

²⁰ E. Eren, **Türkiye’de İnsan Haklarının Korunması Uluslararası Koruma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü**, Turhan Kitapevi, 2007, s. 162.

Devlet, insan haklarının korunması amacıyla yasama organı aracılığıyla yasa koyar, kaldırır ya da değiştirir. Çocuk hakları konusunda yeni bir kanunun yürürlüğe sokulması, ifade hürriyetini genişletmek amacıyla terörle mücadele yasasında değişiklik yapılması veya ayrımcılıkla mücadele etmek üzere ulusal bir kurum kurulması yasama yetkisinin insan hakları alanındaki faaliyetlerine örnek gösterilebilir. Bunun yanında insan hakları alanındaki uluslararası normlarının uygun bulunması veya yasama organı bünyesinde özel ihtisas komisyonları kurulması devletin bir insan hakları aktörü olarak yasama yoluyla yaptığı katkılar arasındadır.

Devlet, yargı erki aracılığıyla da insan haklarının korunması ve güçlendirilmesine katkı sunmak konusunda sorumluluklar üstlenmiştir. Yargı, bireyin iddia ettiği ihlal iddialarının asıl çözüm merciidir. Yargısal koruma, en temel insan hakları koruma yöntemlerinden birisidir. Hem uluslararası hem de ulusal birçok insan hakları normunda güvence altına alınmış bir haktır.²¹ Tarafsız ve bağımsız bir yargı merciinde adil olarak yargılanma temel bir insan hakkı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle insan haklarının yargısal yolla korunması devletin temel görevlerinden birisidir.²²

İnsan haklarının idari yolla korunması, devletin insan hakları alanında üstlendiği bir başka sorumluluktur. Yargı yoluyla korumanın detaylı usul şartları, şekle bağlılık, yargılama ve karar süreçlerinin uzun zaman alması ve yargılama süreçlerinin masraflı olması gibi dezavantajları da bulunmaktadır. Bu dezavantajlar nedeniyle idari koruma mekanizmaları kurulmuştur.²³

²¹ A. Eren, A.g.e., s. 163.

²² A. Eren, A.g.e., s. 164.

²³ A. Eren, A.g.e., s. 174.

İdari mekanizmalar yoluyla alınan kararlar genellikle bağlayıcı değil, tavsiye niteliğindedir. Bu durum, insan haklarının idari yollarla korunmasının dezavantajlı yönünü teşkil etmektedir. Ancak usul şartlarının detaylı olmaması, sıkı şekil şartlarının olmaması, daha kısa sürede sonuç alınması, önleyici korumaya imkân vermesi ve ücretsiz başvuru gibi avantajlar, idari koruma mekanizmalarını cazip hale getirebilmektedir. Geleneksel denetim mekanizmalarının eksiklerini gidermek ve bireylerin haklarının daha iyi korunabilmesi için maliyetsiz, basit, direkt, pratik, hızlı kurumlar kurulmuştur.²⁴

İnsan hakları alanında bir diğer aktör **uluslararası mekanizmalardır**. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi, Yirminci Yüzyıla kadar devletlerin kendi iç meselesi olarak görüldüğünden uluslararası bir mesele olarak çok gündeme gelmemiştir. Ancak Yirminci Yüzyılda yaşanan gelişmeler, özellikle de İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik yıkımlar, insan haklarının ulusal düzeydeki koruma mekanizmaları ile yeteri derecede güvenceye alınamayacağını ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle uluslararası koruma mekanizmalarına olan ihtiyaç belirginleşmiştir.²⁵ İnsan haklarının uluslararası mekanizmalarla korunması fikri görece yenidir. Bu fikir, Yirminci Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğunlaşmış, bu konuya ilişkin birçok norm ve mekanizma hayata geçirilmiştir.²⁶ 1945'ten sonra evrensel ya da bölgesel düzeyde oluşturulan insan hakları

²⁴ H. Efe, “Avrupa Ombudsmanı’nın AB İçinde İyi Yönetim, Hukukun Üstünlüğü ve İnsan Haklarını Koruyucu Rolü”, **Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi**, 2011/19/2, s. 4.

²⁵ Y. Ural Aslan, “İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması, Amerikan Sistemi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, 2014/19, s. 310.

²⁶ B. Çatal, A.g.e., s. 80.

mekanizmaları, belgeler, yürürlüğe konulan sözleşmeler insan hakları meselesinin artık ulusal mesele olmadığının göstergesidir.

BM'nin kurulmasının yasal dayanağı olan BM Şartı, insan haklarının uluslararası hukuk tarafından korunması gereken uluslararası bir mesele olduğunu teyit etmiştir.²⁷

İnsan haklarının uluslararası düzeyde korunması çabası hem evrensel hem de bölgesel düzeyde norm ve mekanizmaların oluşturulmasını sağlamıştır. İnsan haklarının evrensel düzeyde korunması, büyük ölçüde BM sistemi içerisinde geliştirilen insan hakları mekanizmaları ve insan hakları normları ile olmuştur.²⁸

İnsan haklarının bölgesel düzeyde korunması daha çok kıta sistemleri üzerinden gelişmiştir. Bu bağlamda insan haklarının korunması amacıyla Amerika, Avrupa ve Afrika sistemleri oluşturulmuştur. İnsan haklarının evrensel niteliği ile bağdaşmayacağı düşüncesi ile bölgesel insan hakları mekanizmalarının kurulmasına fikrine ilk dönemlerde sıcak bakılmamıştır. Ancak bölgesel mekanizmaların, BM tarafından oluşturulan sistem ve normlarla uyumlu olarak oluşturulması bu endişeyi bertaraf etmiştir. Bölgesel düzeydeki koruma mekanizmaları BM tarafından düzenlenen temel belgelerle uyumlu olarak oluşturulmuştur.²⁹

Uluslararası mekanizmaların bir insan hakları aktörü olarak insan haklarının korunmasına ve geliştirilmesine yönelik çok farklı mahiyetteki çalışmaları bulunmaktadır. Ancak bu mekanizmaların insan haklarına ilişkin rollerinin genel olarak

²⁷ M.S. Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, 3. Baskı, Legal Yayıncılık, 2001, s. 311.

²⁸ B. Çatal, A.g.e., s. 79.

²⁹ R. Smith, **International Human Rights**, Oxford University Press, 2017, s. 84.

iki yöntemle somutlaştığı görülmektedir. İlk olarak bu mekanizmalar, oluşturdıkları organlar vasıtasıyla insan haklarının korunmasına katkı sunmaktadır. İkinci olarak ise ihdas edilen bildirge, sözleşme vb. normlarla insan hakları güvence altına alınmaya çalışılmaktadır.

İnsan hakları alanında bir diğer aktör, **ulusal insan hakları kurumlarıdır.** (UİHK) Bu kurumlar her ne kadar ulusal nitelikte olsalar da ortaya çıkışlarında ve gelişmelerinde uluslararası kurum ve kuruluşların önemli katkıları olmuştur.³⁰ UİHK'lerin oluşturulmasında ve geliştirilmesinde BM öncü ve aktif bir rol üstlenmiştir.³¹

UİHK'ler, insan hakları alanında diğer aktörlerden ve diğer koruma mekanizmalarından birçok yönüyle farklılaşmaktadır. UİHK'ler klasik kamu kurumlarından birçok yönüyle farklılaşmaktadır. Her ne kadar kamusal kaynaklar kullanmaları, idari teşkilat içinde yer almaları ve personelinin kamu personeli olması gibi bazı durumlar nedeniyle kamu kurumu niteliğinde olsalar da bazı özel durumları UİHK'leri klasik anlamda kamu kurumlarından ayırmaktadırlar. UİHK'lerin klasik kamu kurumlarından farklılaşması, esasen insan haklarının özünde olan doğal bir çelişkidir. Devlet, insan haklarının hem koruyucusu hem de potansiyel en büyük ihlalcisidir. İhlal edenin aynı zamanda korumakla yükümlü olması çelişkisini aşmak için idare içinde bağımsız kurumlar kurulması fikri ortaya çıkmıştır. UİHK'lerin idari ve mali açıdan devletten bağımsız olmasının altında yatan en önemli

³⁰ Türkiye İnsan Hakları Kurumu, **2015 Faaliyet Raporu**, 2016, s. 8.

³¹ A. Eren, **Ulusal İnsan Hakları Kurumları; Uluslararası Standartlara Uygunluğun Yorum İlkeleri**, On İki Levha Yayınları, 2012, s. 62.

gerekçe, devletin işlem, eylem ve uygulamalarının ulusal düzeyde bağımsız bir kurum tarafından denetlenmesidir.³²

UİHK'ler klasik kamu kurumları olmadığı gibi STK da değildir. Bu kurumların mali kaynakları ile personel kaynağı kamusal niteliktedir. STK'lar faaliyetlerini gönüllü olarak sürdürürken, UİHK'ler açısından bu faaliyetler görev niteliğindedir. Klasik kamu kurumlarından ve STK'lardan birçok yönüyle farklılaştığı için UİHK'ler insan hakları alanında üçüncü bir kategori olarak değerlendirilmektedir. Bu kurumlar, yarı kamusal ve yarı sivil özellikler gösteren melez kurumlardır.³³

İnsan hakları alanında bir diğer aktör, çalışma kapsamında detaylı olarak işlenecek olan **STK'lardır**. STK'lar, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi adına çalışan devlet dışı ve gönüllü örgütlenmelerdir. STK'ların insan hakları alanında bir aktör önemli roller üstlenmesi İkinci Dünya Savaşından sonrasına tekabül etmektedir. İnsan haklarının korunmasındaki devlet tekelinin sona ermesi ile ortaya çıkan yeni insan hakları aktörlerinden birisi de STK'lardır.

İnsan hakları aktörü olarak STK'lar farkındalık arttırmak, siyaset kurumlarını ve yasaları etkilemek, şeffaflığı temin etmek, insan hakları ihlallerine maruz kalan mağdur ve yakınlarına yardım etmek gibi önemli misyonları bulunmaktadır.³⁴ STK'lar doğrudan icrai işlemler tesis ederek insan hakları sorunlarını çözmekten ziyade, bu konuda bilgi

³² C. Açık, **Ulusal İnsan Hakları Kurumları ve Türkiye Örneğine Eleştirel Yaklaşım**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 100.

³³ A. Eren, A.g.e.(Yorum İlkeleri), s. 13.

³⁴ BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, **Sivil Toplum için Pratik Bir Rehber, Sivil Toplum Alanı ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sistemi**, s. 3.

toplayarak ve kamuoyuna duyurarak sorunların çözümünde sorumlulukları olan kurumları baskı altına almaya çalışmaktadır.³⁵

STK'ların insan hakları aktörü olarak yaptıkları katkılar daha detaylı ele alınacağından bu noktada bu bilgilerin verilmesi ile yetinilecektir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde öncelikle STK'lara ilişkin gerekli bilgiler verilecek, akabinde ise bir insan hakları aktörü olarak sivil toplum kuruluşlarının insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yaptığı katkılar ele alınacaktır.

1.2. Sivil Toplum Kuruluşları

STK'ların üzerinde tam bir oydaşma sağlanan bir tanımı bulunmamakla beraber belli başlı nitelikleri ve amaçları doğrultusunda yapılan tanımlamalar mevcuttur.³⁶ Buna göre STK'lar toplum yararına çalışan ve bu yönde kamuoyu oluşturan, kâr amacı gütmeyen, sorunların çözümüne katkı sağlayarak çoğulculuk ve katılımcılık kültürünü geliştiren, demokratik işleyişe sahip, bürokratik kırtasiyeciliği olmayan ve gönüllü olarak bir araya gelen bireylerden oluşan örgütlenmelerdir.³⁷

³⁵ M. Young, "External Monitoring of Domestic Religious Liberties", **Brigham Young University Law Review**, nu.2, 1998, s. 502.

³⁶ F. Duman, **Sivil Toplum**, Siyaset, Lotus Yayınevi, 2003, s. 365.

³⁷ M. Aslan, G. Kaya, "1980 Sonrası Türkiye'de Siyasal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2014/1, s. 216.

STK'lar müşterek amaç, görüş, duyarlılık ve taleplerin ifade edilmesi ve savunulması amacıyla gönüllülük esasında oluşturulan birlikteliklerdir.³⁸ STK'lar kitlesel hareket etmenin verdiği avantajdan yararlanmak suretiyle üyelerinin ve toplumun menfaatlerini korumak ve savunmak işlevlerini üstlenmektedir. STK'lar tekil hareket etmenin zorluğundan sıyrılıp örgütlü kişi ve toplum yaratma misyonuna sahiptir.³⁹ STK'lar, kolektif nitelikteki girişimlerdir. Bu kolektif nitelikleri sayesinde STK'lar kamu üzerinde etkiler yaratma potansiyeli elde edebilmektedirler.⁴⁰ Bu etki ile beraber STK'lar katılımcı demokrasinin gereklerine uygun olarak bireysel bazdaki taleplerini kitlesel olarak ifade etme fırsatı yakalamaktadır. Bireysel talepler, STK'lar aracılığıyla toplumsal bir aktör tarafından talep edilmiş olmaktadır.⁴¹

STK'lar aracılığıyla kamu üzerinde etkiler yaratmak, politik etkilerinin yanında psikolojik etkilere de sahiptir. STK'lar aracılığıyla bir şekilde karar alma mekanizmalarına dâhil olan ya da karar alma mekanizmalarını etkileyen bireylerin benlik duygusu güçlenmektedir. Kişi, bu yolla topluma faydalı olduğu hissiyatı edinmekte, ait olduğu topluma daha fazla bağlılık duymaktadır. Bu şekilde manevi bir doyum da söz konusu olmaktadır.⁴²

³⁸ A. Uğur, **Yeni Demokrasinin Yeni Aktörleri: STK'lar**, Der. Tacisel Ulaş, İstanbul, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayın Dizisi 10, 1998.

³⁹ E. Akçadağ, **Avrupa Birliği Sürecinde Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü**, Kamu Diplomasisi Enstitüsü, 2010, s. 3.

⁴⁰ J. Keane, **Demokrasi ve Sivil Toplum**, Ayrıntı Yayınları, s. 35.

⁴¹ İ. Tekeli, **Türkiye İçin STK'lar ve Katılımcı Demokrasi Yazıları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 51.

⁴² A.g.e., s. 52.

Çalışma kapsamında STK kavramı kullanılacak ise de, bu noktada isimlendirme konusunda da bir oydaşma olmadığı ifade edilmelidir. STK kavramına ikame olarak hükümet dışı kuruluşlar, üçüncü sektör, devlet dışı kuruluşlar, yurttaş örgütleri, kar amacı gütmeyen kuruluşlar, demokratik kitle örgütleri gibi kavramlar da kullanılabilir. Bugün için kullanılan STK kavramı, “non-governmental organization (NGO)” kavramının Türkçe anlamsal karşılığı olarak dilimize yerleşmiştir.⁴³

Kavramın tanımlanmasında olduğu gibi hangi oluşumların STK olarak nitelendirilebileceğine ilişkin de farklı yaklaşımlar ve görüşler bulunmaktadır. Örneğin baskı ve çıkar gruplarının STK olup olmadığı konusunda farklı değerlendirmeler söz konusudur. Bununla birlikte bir oluşumun STK olarak nitelendirilmesi için sahip olması gereken asgari kıstaslar belirlenmiş durumdadır.⁴⁴ Buna göre STK’ların temel nitelikleri devlet dışı olma, kâr amacı gütmeme, gönüllülük ve şeffaflıktır.

1.2.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Özellikleri

Devlet dışı olma, STK’ların idari ve ekonomik yönden devletten bağımsız olması demektir. Buna göre bir yapının STK olarak kabul edilebilmesi için kendine ait idari ve

⁴³ S. Özdemir, H. Başel, H. Şenocak, “Sivil Toplum Kuruluşları (Stk)’nın Artan Önemi ve Üsküdar’da Faaliyet Gösteren Bazı Stk’lar Üzerine Bir Araştırma”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 2009/56, s. 155, 156.

⁴⁴ Ö.N, Çubukçu Yıldızlı, **Sivil Toplumun Düşünsel Temelleri ve Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Sivil Toplumun Görünümü: Sivas’ta Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Dernekler Özelinde Bir Çalışma**, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s.17.

mali yapısının bulunması gerekmektedir. Devletin siyasal alanına dâhil olan veya devletle organik ilişkileri bulunan yapıların STK olarak kabul edilmesi mümkün değildir.⁴⁵

Devlet dışı olma STK'ların en belirgin özelliğidir. Devlet dışı alan, STK'ların doğup büyümesi için gereken ilk koşuldur. Sivil toplum fikri, esasen STK'ların devletten özerk olması fikrine dayanmaktadır. Bu nedenle devletle açık ya da zımni bağları olan yapılar STK kavramına dâhil edilemezler. STK'lar üzerinde bir devlet denetimi veya kontrolü onların sivil yönünü bertaraf edecektir.⁴⁶

Bu özelliği neticesinde STK'lar varlığını idame ettirme hususunda başka bir iradenin olurlarına, rızasına veya desteğine ihtiyaç duymamaktadır. Devlettten maddi destek aldıkları noktadan itibaren STK'lar, “sivil” olma özelliği yitirmektedirler. Maddi destek alınan kuruluşun bu destekle bağımlı hale geldiği şeklinde kabul gören yaklaşımlar vardır.⁴⁷

Kâr Amacı Gütmeme, STK'ların asgari olarak sahip olması gereken bir diğer özelliktir. STK'lar kâr elde etme saiki ile hareket eden kuruluşlar değildir. Başka bir deyişle kâr amacı güden bir kuruluşun STK olarak telakki edilmesi mümkün değildir. STK'lar bu yönüyle kar amacına yönelmiş olan ticari işletmeler ve şirketlerden ayrılmaktadır. Çünkü ticari işletmeler ve şirketlerin en temel güdüsü kâr elde etmektir.⁴⁸

⁴⁵ M. Yıldırım, “Sivil Toplum ve Devlet”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 27/2, 2003, s. 227.

⁴⁶ A.T. Gümüş, “Demokrasilerde Sivil Toplum ve Devlet–Sivil Toplum İlişkisinde Karşılaşılabilecek Sorunlar”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XVIII, 2014, s. 536.

⁴⁷ M. Yıldırım, A.g.e., s. 61.

⁴⁸ F. Duman, A.g.e., s. 367.

STK'ların faaliyetleri daha çok toplumsal fayda sağlama hedefine yöneliktir. Bu fayda ise piyasada kâr güdüsüyle hareket eden aktörlerin elde ettiği faydadan farklıdır.⁴⁹ Bazı STK'ların ekonomik faaliyetlere katılması STK niteliğine herhangi bir halel getirmemektedir. Çünkü bu ekonomik faaliyetlerin nihai amacı da toplumsal bir fayda elde edilmesidir. Kendileri veya üyelerinin kişisel zenginliği için kâr güdüsüyle hareket edilmemektedir.⁵⁰

Gönüllülük, kişinin herhangi bir maddi çıkarı ya da beklentisi olmadan kendisi ya da kendi sorumluluğu altındaki bireyler dışında kalan üçüncü kişilerin yararına yönelik kendi rızasıyla faaliyette bulunması olarak açıklanabilir.⁵¹ Gönüllülük, esasen yapılacak bir faaliyette bir zorlama ya da yapılmaması durumunda bir yaptırım olmaması durumunu ifade etmektedir. Gönüllülük ilkesinde, kişilerin STK bünyesine girme veya faaliyetlerine destek verme noktasındaki tek motivasyonu, kendisi için değerli olan bir olay veya olguya destek sunmasıdır.⁵²

Bu belirlemelerden hareketle gönüllülük; “karşılık beklentisi olmadan, manevi bir motivasyonla, yükümlü veya sorumlu olmadığı kişi ve konularla ilgili herhangi bir zorlama olmadan STK bünyesinde ve çalışmalarında yer alma” olarak ifade edilebilir.⁵³

⁴⁹ S. Alp, “Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Liberal Alternatif Olarak Üçüncü Sektör”, **Maliye Dergisi**, 2009, S. 156, s. 272.

⁵⁰ M.H. Özer, “Günümüz İtibariyle Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi ve Sosyal Fonksiyonları”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2008/7, s. 95.

⁵¹ N. Güder, **Sivil Toplumcunun El Kitabı**, Sivil Toplum Geliştirme Yayınları, 2004, s. 4.

⁵² J.V. Til, **Mapping the Third Sector: Voluntarism in a Changing Political Economy**, 1988.

⁵³ F. Ardahan, “Ciddi Boş Zaman Faaliyeti Olarak Gönüllülük: AKUT Örneği”, **III. Rekreasyon Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı**, 2015, s. 48.

Gönüllülük bir yapının STK olarak kabul edilmesi için gerekli temel niteliklerden biri olmasının yanında devletten mali yardım almayan STK'ların varlığını ve faaliyetlerini sürdürebilmesi için gerekli insan kaynağını temin etmektedir. Böylece profesyonellere herhangi bir ücret ödenmesine gerek kalmaksızın faaliyetler yürütülebilmektedir. STK'lar doğal yapısı gereği faaliyetleri büyük ölçüde insan gücüne bağlı yapılardır. Gönüllülük, STK'lar açısından giderleri büyük oranda ortadan kaldırmaktadır. Ancak bu ölçütten STK'larda hiçbir şekilde ücret karşılığı çalışmanın mümkün olamayacağı sonucu çıkarılmamalıdır. Gerekmesi durumunda STK'lar ücret karşılığında da insan kaynağı kullanabilmektedir. Ancak bu istisnai bir durumdur ve genel kuralı ihlal etmemektedir.⁵⁴

Bu noktada kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının durumuna değinmek gerekmektedir. Bu kuruluşlar bazı sivil nitelikler arz etse de devlet dışı olma ve gönüllülük kriterlerine sahip değildir. Kanunla kurulmaları, kamu tüzel kişiliğine sahip olmaları, devlet vesayetine tabi olmaları gibi nedenlerle bu yapıları devlet dışı olarak kabul etmek mümkün değildir. Bu kuruluşlara üyelik genel olarak zorunludur ve bu durum mesleği icra etmenin bir kriteri olarak belirlenmiş durumdadır. Bu nedenle gönüllülük kriterini de haiz değillerdir.⁵⁵

Şeffaflık, yürütülen iş ve işlemlerin kamuya açık olması, bu konudaki bilgi ve belgeye erişilebilmesini ifade etmektedir. Demokratik yapının önemli bir unsuru olan STK'ların şeffaf olması ve kendi içinde demokratik ve hesap verebilir bir yapı inşa etmesi

⁵⁴ S. Kurt, H.Y. Taş, "Sivil Toplum Örgütlerinde Profesyonel ve Gönüllü Çalışma İlişkileri: Tehditler ve Fırsatlar", **Emek ve Toplum Dergisi**, 2015/8, s. 201.

⁵⁵ A. Avşarbey, T. Dilekçi, "Türkiye'de Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları ile İlgili Temel Tartışmalar ve İngiltere'deki Tıp Mesleği İle İlgili Uygulama", **Türk İdare Dergisi**, 2014/478, s. 323-358.

önemlidir.⁵⁶ Bu niteliklere sahip olmayan STK'ların kamuoyu nezdinde itibar ve inandırıcılık sorunu ortaya çıkacaktır. Şeffaflık, STK'ların mali gelir ve giderlerinin kamuya açık olmasını gerektirmektedir. Bu yolla STK'ların güvenilirliği temin edilebilmektedir.⁵⁷ Şeffaflığın başka bir boyutu ise STK'ların karar alma süreçlerinde ve iç işleyişinde demokratik bir yapı oluşturmalarıdır.⁵⁸

1.2.2. Tarihsel Süreçte Sivil Toplum Kuruluşları

STK kavramı tarihsel süreçte sivil toplum kavramının kurumsallaşması ile ortaya çıkmıştır. STK kavramını sivil toplum kavramından varestede ele almak mümkün değildir.

Sivil toplum kavramı, tarihte çok eskiye dayanan bir öyküye sahiptir. Ancak tarihsel süreçte sivil toplum kavramı günümüzdekinden farklı şekilde tanımlanmıştır. Dönemin koşulları bu tanımların farklılaşmasına sebebiyet vermiştir.⁵⁹

Tarihin akışında sivil toplumun geçirdiği evrimi dört aşamada ele almak mümkündür. Bu evrimin ilk aşamasında sivil toplumun devletle özdeş kabul edilmiştir. Devletin üyesi olan bireyler aynı zamanda sivil toplumun üyesi kabul edilmiştir. İkinci aşama ise sivil toplumun içindeki gruplara devlete karşı meşru savunma hakkının tanındığı dönemdir. Üçüncü aşama da ise sivil topluma tanınan hak ve özgürlüklerin çatışmaların ana sebebi

⁵⁶ S. Baydar Akgün, T. Baydar Bilgihan, “Avrupa Birliğinde STK'ların Rolü”, **Türk İdare Dergisi**, 2011/740, s. 20.

⁵⁷ İ. Betil, “Sivil Toplum ve Kurumların Sosyal Sorumlulukları”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, 2008/3/1, s. 74.

⁵⁸ Ö.N. Çubukçu Yıldızlı, A.g.e., s. 19.

⁵⁹ M. Gözübüyük, (2010), “Tarihsel Süreçte Sivil Toplum”, **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 27(1), s. 89.

olduğu ve devletin çatışmaları önlemek için sivil topluma müdahale etmesi gerektiği varsayılmıştır. Dördüncü aşama üçüncü aşamaya tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu aşamada, devletin müdahalesinin sivil toplumu ortadan kaldırma tehlikesine dikkat çekilmiş ve devletten bağımsız bir sivil toplumun varlığının gerektiği vurgulanmıştır.⁶⁰ Bu aşamaların tamamında üzerinde durulan asıl husus, devlet-sivil toplum ilişkisi ve bunların karşılıklı konumlarıdır.⁶¹

Aristoteles sivil toplum kavramını ilk kez kullanan düşünürdür. Aristoteles çalışmalarında bu kavramı “politike koinenia” olarak ifade etmiştir. Bu kavram Latinceye “societas civilis” olarak çevrilmiştir. Aristoteles’in sivil toplum tanımında sivil toplum devlet ile özdeş kabul edilmiştir. Sivil toplumun bu tanımı On Sekizinci Yüzyıla kadar kullanılmıştır.⁶² On İkinci Yüzyıldan On Dokuzuncu Yüzyıla değin geçen süreçte yaşanan toplumsal ve siyasal değişim ve dönüşümler ise sivil toplumun bugün için kullanılan tanımının ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁶³

Günümüzdeki anlamıyla sivil toplum kentleşme ve sanayileşmenin bir ürünüdür. On İkinci Yüzyıldan itibaren ticaretin gelişmesi varlıklı bir tüccar sınıfının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Elde ettikleri güç sayesinde bu sınıf, feodaliteye karşı çeşitli ekonomik

⁶⁰ A.g.e., s. 35.

⁶¹ S. Adaklı, “Devlet-Sivil Toplum ve Türkiye”, **Yeni Türkiye**, 1997/18, s. 224.

⁶² S. Aslan, “Sivil Toplum: Kavramsal Değişim ve Dönüşüm”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011/33, s. 190.

⁶³ M. Dikmen Canikoğlu, **Sivil Toplum ve Türkiye Demokrasisindeki İzdüşümleri**, Seçkin Yayıncılık, 2007, s. 15.

ve yönetsel ayrıcalıklar kazanmıştır. Bu ekonomik ve yönetsel ayrıcalıklar sivil toplumun nüvesini oluşturmuştur.⁶⁴

Sivil toplumun gelişmesinde önemli dönüm noktalarından birisi de sanayi devrimidir. Bu dönemde ortaya çıkan sosyal, siyasal ve ekonomik değişme ve gelişmeler sivil toplumun kavramsallaşmasına olanak sağlamıştır. Yönetimlerin merkezileşmesi, iş bölümünün yoğunlaşması, piyasa ekonomisindeki değişimler, emek ve sermayenin ticarileşmesi, coğrafi keşifler, Avrupa ve Amerika'daki devrimler gibi nedenler mevcut siyasal yapının ve otoritenin sorgulanmasına sebep olmuştur. O dönemin literatürünün önemli kavramları olan devlet, toplum, birey, erkek, kadın, tanrı, kral gibi kavramlar tartışılmış ve yeniden tanımlanmaya çalışılmıştır.⁶⁵ Sivil toplumun yukarıda kısaca yer verilen tarihine bakıldığında, kavramın batıda doğduğu ve geliştiği görülmektedir. Çatışmalı ortam batıdaki toplumsal ilişkileri ve düşünceleri biçimlendirmiştir. Kilise, kiliseden güç devşirmeye çalışan siyasal yapılar ve bu güç mücadelesi arasında kalan ve hak mücadelesi veren kitlelerin ilişkileri sivil toplumun düşünsel yapısının ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır. Bu kitleler, devletten ayrı bir alan oluşturmaya çalışmışlardır.⁶⁶

1929 Ekonomik Krizi yarattığı etkiler nedeniyle sivil toplum tarihi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Serbest piyasa ekonomisinin bazı noktalarda çıkmaza girmesi nedeniyle ekonomiye devlet müdahalesi yeniden tartışılmaya başlanmıştır. İngiliz ekonomist John Maynard Keynes tarafından sistematize edilen ve Keynesyen Ekonomi Modeli olarak literatüre yerleşen bu model, serbest işleyen bir ekonomide, tam istihdamın

⁶⁴ F. Duman, A.g.e., s. 348.

⁶⁵ Ö. Çaha, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Gendaş Yayınları, 2000, s. 23.

⁶⁶ Y. Aktay, **Sivil Toplum Farklı Bakışlar**, Kaknüs Yayınları, 2005, s. 7.

her hal ve şartta mümkün olamadığını savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre fiyat mekanizması tam istihdamı sağlayamadığından devletin ekonomiye müdahalesi kaçınılmaz olmaktadır.⁶⁷

Müdahaleciliğin yoğun olduğu bu dönem 1980’li yıllara kadar devam etmiştir. Devletin müdahaleci yaklaşımı sivil toplum alanını daraltmış ve sivil toplum kuruluşlarına daha az rol ve imkân vermiştir.⁶⁸

Geride bıraktığımız Yirminci Yüzyılın son çeyreğinde STK’ların önemi küreselleşme, neo-liberalizm ve katılımcı demokratik sistemlerin yaygınlaşması ile artmaya başlamıştır. 1980 sonrası süreçte devletin sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel, hukuksal vb. tüm alanlarda katkı ve girişimlerini azaltılması çabası sivil topluma daha geniş bir alan açmıştır. Böylece sivil toplum bir kez daha gündem olmaya başlamıştır. Gelişmiş batılı ülkelerde bu değişim daha net görülmüştür.⁶⁹

STK’lar, bu dönemde merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin temel paydaşlarından birisi olmuştur. Hem merkezi yönetim hem de yereldeki belediye yönetimleri birçok alanda STK’lar ile işbirliğine gitmiştir. Bu nedenlerle STK’ların sayısının artmasının ve etkinlik alanının genişlemesinin temelinde küreselleşme ve neo-liberal politikalar olduğunu söylemek mümkündür.⁷⁰

⁶⁷ M. Fisunoğlu, B. Köksel Tan, "Keynes devrimi ve Keynesyen İktisat", **Ekonomik Yaklaşım**, 2009/70, s. 31-60.

⁶⁸ S. Özdemir, A.g.e, s. 167.

⁶⁹ L. Şahin, M. Öztürk, “Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye’deki Durumu”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 2008/54. s. 6.

⁷⁰ S. Özdemir, A.g.e., s. 169.

Sivil toplumun geçirdiği bütün aşamaların akabinde geldiği nokta itibariyle kişilerin hürriyetlerini korunduğu, haklarının güçlendirildiği, gönüllülük esasında bir araya gelinen ve toplumun devletin önünde tutularak devlet politikalarının denetlenip yönlendirebildiği bir gelişmişlik düzeyini ifade etmektedir.⁷¹

Sivil toplum kavramı çerçevesinde ele alınması gereken bir kavram da “kamusal alan” kavramıdır. Tarihin belli dönemlerinde bu kavram bazen sivil toplum alanının zıttı olarak kullanılsa da esasen özü itibariyle bir sivil toplum kavramıdır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde bu ilişki kısaca açıklanmaya çalışılacaktır.

Kamusal alan kavramı konusunda farklı tasarımlar bulunmaktadır. Başka bir deyişle kamusal alan kavramı üzerinde bir oydaşma söz konusu değildir. Bu alandaki tasarımlar genel olarak üçe ayrılmaktadır. Bunlar Arendt’in agnostik ve birleşimsel modeli, liberal kamu alanı modeli ve Habermas tarafından şekillendirilen iletişimsel kamu alanı modelidir.⁷²

Kamusal alan kavramı modern anlamıyla Habermas tarafından oluşturulan bir kavramdır. Habermas 1962 yılında yayımlanan “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü: Burjuva Toplumunun Bir Kategorisi Üzerine” adlı eserinde bu kavramı tartışmıştır. Habermas, kamusal alan kavramındaki kamu ifadesini devletle ilgili olan, devlete ait olan,

⁷¹ O. Arslan, **Kuramsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**, Bayrak Yayınları, s. 9.

⁷² S. Benhabib, “Kamu Alanı Modelleri” , **Cogito**, Sayı 8, Yapı Kredi Yayınları.

devlet idaresi ya da devlet kontrolünde bir alan anlamında kullanmamaktadır. Habermas’a göre kamu, akıl yürütenler ya da rasyonel müzakereciler topluluğudur.⁷³

Kamusallığın sadece devlet aygıtı ya da onun organ ya da işlemleri olarak telakki edilmesi durumunda toplum “özel” alana tekabül eder ve halkın tebaa kabul edildiği mutlakıyetçi dönemlere dönmüş olur. Bu nedenle kamusal alan devletin değil, sivil toplumun alanı olarak kabul edilmelidir.⁷⁴ Bu anlamıyla kamusal alan devletle ilgili olan alana değil, toplumun müşterek iyiliğine yönelmiş tartışma ve eylemlerin cereyan ettiği bir sivil toplum alanına işaret eder.⁷⁵ Bu nedenle kamusal alan kavramı, sivil toplum alanının zıttı değil, onun içinden çıkan, türevi olan bir kavramdır.

STK’lar, sivil toplum kavramının bir ürünü, bu kavramının sürdürücüsü ve üreticisidir. Sivil toplum kavramı, tarihsel süreç içerisinde geçirdiği nihai aşamalardan sonra STK ile somutlaşmıştır. Düşünsel bazdaki sivil toplum kavramı STK’lar aracılığıyla ete kemiğe bürünmektedir.⁷⁶

⁷³ S. Erdoğan, H. İnanç, “Postmodern Dönemde Kamu Yönetimi Algısı ve Kamusal Alan Tartışmalar”, **Akademik Bakış**, 2006/9.

⁷⁴ M. Özbek, **Kamusal Alan**, Hil Yayınları, 2015, s. 19-24.

⁷⁵ M. Erdoğan, **Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji**, Liberte Yayınları, 2000, s.35.

⁷⁶ T. Erdem, N. Öztaş, “İmge ve Gerçeklik Olarak Sivil Toplum ve STK’lar”, **Sosyoloji Konferansları**, 2015/2, s. 560.

1.2.3. Kuruluş Türlerine Göre Sivil Toplum Kuruluşları Türleri

STK'lar, kuruluş türlerine göre farklılaşabilen yapılardır. STK'ların kuruluş türlerine göre ayırimda temel alınan ölçüt, onun hangi formda, hangi isimde ve hangi prosedürle ortaya çıktığıdır.

Kuruluş türlerine göre sivil toplum kuruluşlarını üç ana sınıfta incelemek mümkündür. Buna göre STK'lar kuruluş türleri:

1. Dernekler
2. Vakıflar
3. Sendikalar (İşçi – İşveren Birlikleri)

Dernekler, STK'ların bilinirliği yüksek ve yaygın bir türüdür. STK olma niteliği tartışmasız olan yapılardır. Dernekler, yapı itibariyle çalışmanın önceki bölümlerinde ifade edilen ve STK olma niteliğine sahip olmak için gereken bütün özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Dernekler, müşterek sorunların dile getirilmesi veya sorunlara çözüm aramak gayesiyle bir araya gelinen STK türüdür.

4721 sayılı “Türk Medeni Kanununun” (TMK) “Dernekler” başlıklı Üçüncü Bölümünde derneklere ilişkin detaylı hükümlere yer vermiştir. Mezkûr Kanunun 56 ncı maddesinde dernek tanımı şu şekildedir.

“Dernekler, gerçek veya tüzel en az yedi kişinin kazanç paylaşma dışında belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları, tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarıdır.”

Kanunun devamı maddelerinde ise derneğin kurulması, derneğin tüzel kişilik kazanması, derneklere üye olma ve üyelikten çıkma, derneğin organları, derneklerin feshi gibi hususlar detaylı olarak işlenmiştir.

5253 sayılı Dernekler Kanunu, 2 nci maddesinde de dernek tanımına yer vermiştir.

Buna göre dernekler;

“Kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarıdır.”

Dernekler, şehirleşme ve sanayileşme ile birlikte artık bireysel düzeyde mücadele edilmesi ve çözülmesi güç sorunların ve bunlara ilişkin taleplerin cılız bir tepkiden büyük ve gür sesli tepkiye dönüşmesi çabasının ürünüdür. Kişiler, dernekleşmenin nimetleri sayesinde sosyal, siyasal ve ekonomik taleplerini daha etkili bir şekilde ortaya koyma fırsatı elde etmiştir. Bu durum paylaşımcı ve çoğulcu bir toplum düzeni için de fırsatlar sunmaktadır.⁷⁷

Çalışma kapsamında detaylı olarak ele alınacak diğer bir STK türü vakıflardır. **Vakıflar**, hem mevzuatta hem de doktrinde tanımlanmıştır. TMK’nın 101 nci maddesi vakıfları “gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal toplulukları” olarak tanımlamıştır. Doktrinde ise çok çeşitli vakıf tanımlamaları yapılmakla birlikte konuya giriş açısından vakıfları “bir mülkiyetin veya malın toplumun ya da insanlığın istifadesine sunulması” olarak tanımlamak mümkündür.⁷⁸ Türk Dil Kurumu (TDK), büyük sözlüğünde vakfın tanımına yer vermiştir.

⁷⁷ A.N. Yücekök, “Türkiye’de Örgütlenmiş Din’in Sosyo-Ekonomik Tabanı (1946-1968)”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 1970, s. 3-4.

⁷⁸ Y. Akyıldız, A.R., Abay, “Vakıf Müessesinin Gelişimi ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme”, **Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2017/7/15, s. 141.

“Bir hizmetin gelecekte yapılması için belli şartlarda ve resmi bir yolla ayrılarak bir topluluk veya bir kimse tarafından bırakılan mülk, para”⁷⁹

Vakıflar bir toplumun vicdani tarafını ortaya koyan, toplum namına yapılan bir adanmışlık göstergesi olan ve yardım etme, serveti koruma, sosyal sorumluluk ve dini referanslarla ortaya çıkan yapılardır. Vakfın amacının özünde olmayan veya eksik olan bir ihtiyacın giderilmesi ve tamamlanması yer almaktadır.⁸⁰ Bu açıdan vakıflar sosyal hizmet ve sosyal denge amacına hizmet etmektedir.⁸¹ Ancak yukarıda ifade edilen anlayış daha çok geleneksel vakıf anlayışı yansıtmaktadır. Çağdaş dönemde vakıfların kuruluş amaçlarında bir değişme ve genişleme olmuştur. Vakıfların ortaya çıkışında geleneksel dini ve örfi referansların yanında kapitalist sermayenin güç ve prestij anlayışı da hakim olmaya başlamıştır.⁸²

Örnekleri milattan öncesine kadar uzanan vakıf, İslam Dininin yaygınlaşması ile hukuki bir zemine oturtulmuştur. İslam Dininden önce de özellikle semavi dinlerde vakıf benzeri yapılar yer almıştır. Ancak hizmet alanları, hukuki yapıları ve üstlendikleri misyon bakımından günümüzdeki anlamıyla vakıf büyük ölçüde İslam kültürünün ürünüdür.⁸³

Vakıfların kamusal fayda oluşturma niteliğinde herhangi bir değişme olmasa da faaliyet alanları konusunda zaman içerisinde değişimler olmuştur. Özellikle teokratik

⁷⁹ TDK, Türkçe Sözlük, 1988/2, s. 1548.

⁸⁰ A. Ertem, “Osmanlıdan Günümüze Vakıflar”, **Divan Dergisi**, 1999/6, s. 111-112.

⁸¹ İ. Akbulut, “Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi”, **Vakıflar Dergisi**, 2007/30, s. 62.

⁸² Y. Y. Akyıldız, A.g.e., s. 142.

⁸³ H. Ertunç, “İslam Hukuku Tarihinde Vakıflar ile Batı Kültüründeki Benzeri Kurumların Karşılaştırması”, **Dünya Vakıflar Konferansı**, 2013, s. 2.

yönetimlerin laik devlet yönetimlerine dönüşmeye başlaması vakıfların faaliyet alanlarında değişimlere neden olmuştur. Dini amaçlı vakıfların yanında seküler mahiyette toplumsal fayda üreten vakıflar da ortaya çıkmıştır. Toplumsal faydayı yönelik olarak spor, sanat, eğitim, araştırma, kültür gibi birçok alanda vakıflar ortaya çıkmaya başlamıştır.⁸⁴ Bu bağlamda vakıfların faaliyet gösterdiği alanlardan birisi de **insan haklarıdır**.

Sendikalar, dayanışma kuruluşlarıdır. Sendikalar, ister işçi sendikası ister işveren sendikası olsun, üyelerinin ortak faydasını en üst düzeye çıkarmak, üyelerinin çıkarlarını korumak ve mesleki dayanışmayı güçlendirmek için kurulmuş ve kuruluş esasları yasalarla belirlenmiş yapılardır. Sendikal faaliyetin asıl gayesi, herhangi bir meslek ve iş kolunda çalışan kişilerin mağdur edilmemesi, haklarının korunması ve geliştirilmesidir. Türkiye’de sendikaların kuruluşu, yönetimi, işleyişi, denetlenmesi, çalışma ve örgütlenmesine ilişkin usul ve esaslar 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununda düzenlenmiştir.

Mezkûr Kanunda sendika kavramı “Tanımlar” başlıklı 2 nci maddede şu şekilde tanımlanmıştır.

“Sendikalar, işçilerin veya işverenlerin çalışma ilişkilerinde, ortak ekonomik ve sosyal hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek için en az yedi işçi veya işverenin bir araya gelerek bir işkolunda faaliyette bulunmak üzere oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır.”

Dünyada sendikal hareketler, genel olarak Sanayi Devriminin ürünüdür. Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan büyük sanayi kuruluşları beraberinde büyük bir işçi sınıfının ortaya çıkmasına neden olmuştur. İşçi sınıfının zor, hatta katlanılmaz boyuttaki

⁸⁴ Y. Akyıldız, A.g.e., s. 152-154.

ağır çalışma koşulları işçilerin dayanışma içinde olmasını gerektirmiştir. Bu durum ise sendika fikrinin gelişmesine imkân sağlamıştır. İlk dönemde işverenler tarafından olumsuz karşılanırsa da işçi dayanışması neticesinde sendikalaşma On Dokuzuncu Yüzyılda bir hak olarak tanınmıştır.⁸⁵

Sendikalar, işçi veya işverenlerin gönüllülük esasına göre bir araya geldiği, üyelerinin hak ve menfaatlerini savunan STK'lardır. Sendikalar, devlet dışı yapılardır. Sendikayı oluşturan irade işçi ve işverenlerin bir araya gelme iradesidir. Sendikalarda birleşme gönüllülük esasına dayanmaktadır. Bu nedenle sendikalar, dernek ve vakıflar gibi STK niteliği net olan yapılardır.

Sendikalar daha çok insan haklarının ikinci kuşağı ile ilgili faaliyetler yürütmektedir. Sosyal güvenlik hakkı, çalışma hakkı, adil gelir hakkı ve sendika kurma hakkı, dinlenme hakkı, grev ve toplu sözleşme hakkı sendikaların hak savunuculuğu yaptığı temel insan hakları arasındadır. Son dönemlerde ise mobbing (iş yerinde psikolojik taciz) mücadele konusunda da sendikaların çeşitli çalışmalar yaptıkları görülmektedir.

1.2.4. Faaliyet Alanlarına Göre Sivil Toplum Kuruluşları Türleri

STK'lar kuruluş türlerinde olduğu gibi faaliyet gösterdikleri alanlara göre de çeşitlilik göstermektedirler. Ancak faaliyet türleri açısından yapılan sınıflandırma konusunda da

⁸⁵ A. Özkiraz, N. Talu, "Sendikaların Doğuşu; Türkiye ve Batı Avrupa Ülkeleri Karşılaştırması", **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 2008/2, s. 110.

ne doktrinde ne kamu kurumları nezdinde ne de STK'ların kendi aralarında uzlaştığı kesin bir liste vermek mümkün değildir.⁸⁶

Sınıflandırma konusundaki tartışmalar, çalışmanın hacmini aşacağından bu noktada sadece bazı tasniflere yer verilerek STK'ların faaliyet alanlarına ilişkin genel bilgiler sunulmaya çalışılacaktır.

“ICNPO (International Classification of Non-profit Organizations, Uluslararası Kar Amacı Gütmeyen Kurum Sınıflandırması)” tarafından sektörel ayrıma dayalı olarak yapılan kategorizasyon uluslararası çalışmalarda sıklıkla kullanılan bir sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmaya göre STK'lar sektörel odaklı olarak 12'e ayrılmıştır.⁸⁷

*“1. Kültür ve Eğlence, 2. Eğitim ve Araştırma, 3. Sağlık, 4. Sosyal Hizmetler, 5. Çevre, 6. Kalkınma ve Barınma, 7. **Hukuk, Savunuculuk ve Politika**, 8. İyilikseverlik Aracıları ve Gönüllü Teşvikçileri, 9. Uluslararası, 10. Din, 11. İş Örgütleri, Mesleki Örgütler ve Sendikalar, 12. Diğerleri”*

STK'ların faaliyet alanlarına göre yapılan resmi tasnifler de bulunmaktadır. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından dernekler için yapılan tasnifte; faaliyet gösterdikleri alanlara göre dernekler 21 alt kategoriye ayrılmıştır.⁸⁸

*“1. Çevre, Doğal Hayat, Hayvanları Koruma Dernekleri, 2. Çocuk Dernekleri, 3. Dış Türkler ile Dayanışma Dernekleri, 4. Engelli Dernekleri, 5. Eğitim Araştırma Dernekleri, 6. Toplumsal Değerleri Yaşatma Dernekleri, 7. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Alanında Faaliyet Gösteren Dernekler, 8. **Hak ve Savunuculuk***

⁸⁶ Yaşamaya Dair Vakıf, **Verilerle Sivil Toplum Kuruluşları**, Türkiye’de Sivil Toplumun Gelişimi ve Sivil Toplum Kamu İşbirliğinin Güçlendirilmesi Projesi, s. 2.

⁸⁷ A.g.e., s. 15.

⁸⁸ <https://www.dernekler.gov.tr/>

Dernekleri, 9. İmar, Şehircilik ve Kalkındırma Dernekleri, 10. İnsani Yardım Dernekleri, 11. Kamu Kurumları ve Personelini Destekleyen Dernekler, 12. Kültür, Sanat ve Turizm Dernekleri, 13. Mesleki ve Dayanışma Dernekleri, 14. Sağlık Alanında Faaliyet Gösteren Dernekler, 15. Şehit Yakını ve Gazi Dernekleri, 16. Spor ve Spor ile İlgili Dernekler, 17. Bireysel Öğreti ve Toplumsal Gelişim Dernekleri, 18. Uluslararası Teşekküller ve İşbirliği Dernekleri, 19. Yaşlı ve Çocuklara Yönelik Dernekler, 20. Dini Hizmetlerin Gerçekleştirilmesine Yönelik Faaliyet Gösteren Dernekler, 21. Düşünce Temelli Dernekler”

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından benzer bir tasnif vakıflar için yapılmıştır. Buna göre faaliyet alanına göre vakıflar 15’e ayrılmıştır.⁸⁹

*“1.Eğitim, 2. Sosyal Yardım, 3. Sağlık, 4. Sosyal Hizmet, 5. Sosyo-Kültürel, Tarih, 6. Mesleki Eğitim, 7. Sanat, 8. Çevre, 9. Bilim ve Teknoloji, 10. Kalkınma, 11. Tarım ve Hayvancılık, 12. Spor, 13. Spor, 14. **Hukuk, İnsan Hakları, Demokrasi,** 15. Diğer”*

Yukarıda başlıklar düzeyinde yer verilen tasnifler incelendiğinde insan haklarının konu olarak STK’ların faaliyet gösterdiği temel alanlardan biri olduğu görülmektedir. Bu faaliyet alanı kimi zaman “hak ve savunuculuk”, kimi zaman da “insan hakları” olarak ifade edilse de özü itibarıyla bu faaliyetler insan haklarının korunması ve geliştirilmesi misyonuna hizmet etmektedir.

1.2.5. Sivil Toplum Kuruluşlarının İnsan Hakları Alanına Katkıları

İnsan hakları, korunmasında ve geliştirilmesinde herkesin yararı bulunan ortak değerlerdir. Bu ortak değerlerin korunması ve güçlendirilmesi için birden çok aktörün ve

⁸⁹ <https://www.vgm.gov.tr/>

paydaşın sorumluluk alması gerekmektedir. İnsan hakları alanında yapıları, misyonları ve etkileri birbirinden farklı olan insan hakları aktörleri ve insan hakları koruma mekanizmaları bulunmaktadır. Devlet, evrensel ve bölgesel düzeydeki uluslararası kuruluşlar ve UIHK'ler gibi STK'lar da insan hakları alanında bir aktördür. STK'lar ifa ettikleri görevler ve üstlendikleri sorumluluklar ile insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde rol oynamaktadırlar. İnsan hakları alanında bir aktör olarak STK'lar, devletin organlarının ve kurumlarının yanlış yapmasını önlemek, doğru yapılanların devamını sağlamak ve muhtemel doğruların hayata geçirilmesini temin etmek genel misyonuna sahiptir.⁹⁰

STK'lar günümüzde çoğulcu ve demokratik sistemlerin olmazsa olmazlarından. STK'lar modern devletlerin siyasi baskı ve toplumsal değişim aktörlerinden birisidir. STK'lar şikâyet ve isteklerin bir araya gelmenin gücünden yararlanılarak daha güçlü ifade edilmesine imkân tanımaktadır.

STK'lar gönüllü, kendi kendini oluşturan, devletten bağımsız bir alana sahip ve devlet ile toplum arasında köprü görevi gören yapılardır. STK'ların devlet ile vatandaşlar arasında aracı olması, köprü görevi görmesi gelişmiş demokrasinin STK'lardan temel beklentilerinden birisidir. STK'lar, bireylerin diğer aktörlerden hesap sormasını seçimden seçime bırakma tehlikesini bertaraf eden, böylece bireyleri salt oy veren tikel nitelikten kurtarıp örgütlü bir toplumun parçası haline getirmektedir.⁹¹

⁹⁰ U. O. Zincir, "Hukuki Denetim Aracı Olarak STK'lar", s. 339.

<http://www.muharrembalci.com/hukukdunyasi/makaleler/birikimlerIII/135.pdf> (E.T: 14.09.2019)

⁹¹ E. Akçadağ, A.g.e., s. 3.

STK'lar, bir insan hakları aktörü olarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi noktasında çok çeşitli görev ve sorumluluklar üstlenmektedir. Bunlar, devletin insan haklarına saygı gösterme, insan haklarını koruma ve insan haklarının herkes tarafından kullanılmasını sağlayacak imkânları ve ortamı oluşturma sorumluluklarının yerine getirilip getirilmediğini izleme, erken uyarı sistemleri oluşturma, hak öznelerinin güçlenmesine katkıda bulunma gibi çok farklı alanları ve konuları ihtiva etmektedir.⁹²

STK'lar tarafından yapılan bütün çalışmalar, normlarda soyut olarak ifade edilen insan haklarının hayata geçirilmesi, somutlaşması, kullanılabilir olması ya da normlarda yer almayan insan haklarının normlara derç edilmesi ve uygulanması içindir. Bu bağlamda devletin taraf olduğu sözleşmelere esasen STK'lar doğal olarak üye olmaktadır. İnsan hakları aynı zamanda bölünmez nitelikte olduğundan, STK'lar henüz tarafı olunmayan uluslararası normların da tarafı durumundadır.⁹³

İnsan hakları alanında çalışan STK'ların bazıları ulusal nitelikte iken bazıları uluslararası bir nitelik arz etmektedir. Bilinirliği yüksek bazı uluslararası insan hakları STK'ları çalışmalarında tüm dünya devletlerini evren ve örneklem olarak kullanabilmektedir.⁹⁴ “*İnsan Hakları Derneği*” (İHD) ve “*İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği*” (Mazlum-Der) ulusal ölçekte insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için çaba gösterirken, “*Uluslararası Af Örgütü*” (Amnesty International) ve

⁹² Kapasite Geliştirme Derneği, **Evrensel Periyodik İzleme İnsan Hakları ve Yükümlülüklerini Yerine Getirilmesi**, s. 5.

⁹³ A.g.e., s. 5.

⁹⁴ Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International), İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch) vb.

“İnsan Hakları İzleme Örgütü” (Human Rights Watch) tüm dünya genelinde insan hakları çalışmaları yürütmektedir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde bir insan hakları aktörü olarak STK’ların belli başlı nitelikleri ele alınacaktır.

1.2.5.1. Müstakil Bir İnsan Hakları Aktörü Olarak Sivil Toplum Kuruluşları

STK’lar, insan hakları alanında diğer aktörlerden bağımsız, müstakil aktörlerdir. STK’lar ve diğer aktörler arasında bir bağımlılık ilişkisi söz konusu değildir. Bu bağlamda STK’ların diğer aktörlerle hiyerarşik bir bağı veya vesayet ilişkisi bulunmamaktadır. STK’lar eylem ve işlemlerine ilişkin irade beyanlarının kaynağı kendi varlıkları/tüzel kişilikleridir.

STK’lar insan hakları alanında çok farklı ve önemli misyonlar yüklenen aktörlerdir. Bu tespit, esasen insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde sorumluluklar üstlenen diğer paydaşlar tarafından da kabul edilmektedir. Bu nedenle devlet, uluslararası kuruluşlar ve UİHK’ler çalışmalarında STK’ları temel paydaşlardan biri olarak görmekte ve yakın işbirliği içinde olmaktadır.

STK’lar müstakil insan hakları aktörü olsalar da diğer aktörlerden tamamen soyutlanmış değildir. STK’lar insan hakları alanında faaliyet gösteren diğer aktörlerle yakın çalışmaktadır. Devlet, uluslararası kurum ve kuruluşlar ve UİHK’ler STK’ların temel paydaşları arasındadır. Devlet ve STK’lar, insan hakları alanında çalışan birbirine zıt iki aktör değil, aynı alanda farklı sorumluluklar üstlenen paydaş aktörlerdir.⁹⁵ Kimi durumlarda diğer aktörlerin STK’larla işbirliği içerisinde olması bizzat diğer aktörlere

⁹⁵ E. Akçadağ, A.g.e., s. 3.

ilişkin normlar tarafından düzenlenmiştir. 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanununun (TİHEK) “Kurumun görevleri” başlıklı 9 uncu maddesinin birinci fıkrasının n bendinde STK’ların TİHEK’in paydaşı olduğu açıkça ifade edilmiştir. Buna göre;

“İnsan haklarının korunması ve ayrımcılıkla mücadele kapsamında faaliyet yürüten kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, meslek kuruluşları ve üniversitelerle işbirliği yapmak”

TİHEK’in temel görevlerinden birisidir. Kanunun amir hükmüne göre bir UIHK olarak TİHEK’e STK’larla işbirliği yapılması görevi verilmiştir.

1.2.5.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Diğer İnsan Aktörlerine Göre Sahip Oldukları Avantajları ve Dezavantajları

STK’lar yeni durumlara, konulara ve sorunlara göre konum alma ve faaliyetlerini o yöne evirme konusunda diğer aktörlerden daha hızlı ve esnektir.⁹⁶ Devlet veya uluslararası insan hakları aktörleri STK’lar kadar esnek ve hızlı reaksiyon gösterme imkânına sahip değildir. STK’lar devletler kadar yoğun bürokratik işlemlere ihtiyaç duymamaktadır. Çalışmalarını gelişmelere göre toplumun ihtiyaçlarına uyarlama konusunda daha hızlı değişim ve dönüşüm gerçekleştirebilmektedir.⁹⁷

Devletler ve uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan uluslararası çalışmalar, sunulan destekler ve yapılan eleştiriler bazı durumlarda devletlerin kendi iç meselelerine

⁹⁶ E. Akçadağ, A.g.e., s. 9.

⁹⁷ S. Özdemir, A.g.e., s. 172.

müdahale olarak algılanabilmektedir.⁹⁸ Bu durum potansiyel en büyük ihlalcisi devlet olan insan hakları alanında özellikle önem taşımaktadır. Devletlerin ve uluslararası kuruluşların insan haklarını bahane ederek müdahale ettiği iddiaları⁹⁹ nedeniyle insan hakları alanında çalışan STK'lar, bu noktada daha avantajlı durumdadır. Aynı rahatsızlığın STK'lar açısından gündeme hiç gelmediğini iddia etmek güçse de, bu durum diğer aktörler açısından daha belirgindir.

STK'ların görev ve sorumlulukları esnasında sahip oldukları avantajlarının yanında bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Her şeyden önce STK'ların finansmanı gönüllü katkılar ile sağlanmaktadır. Bu nedenle STK'ların finansmanını garanti eden bir durum söz konusu değildir. Bu kısıtlılık, STK'ların gelecekteki çalışmalarını gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği veya hangi düzeyde gerçekleştirebileceği konusunda tereddütlere neden olmaktadır.

Finansman konusunda yaşanan sorunlar, STK'ların insan kaynağı için de geçerlidir. Diğer aktörlerin insan kaynağı genellikle profesyonel istihdamla sağlanırken STK'ların insan kaynağı genel olarak gönüllü çalışan personel yoluyla sağlanmaktadır. Bu durum ise sürekli olarak insan kaynağı konusunda potansiyel bir eksikliğe neden olmaktadır. STK'lar her zaman için ihtiyaç duyulan insan kaynağına hemen ulaşamamaktadır.

STK'lar ya da STK üyeleri, başta devlet olmak üzere diğer aktörlerin işlem, eylem ve politikalarını eleştirdiklerinde ya da muhalefet ettiklerinde özgürlüğünden mahrum

⁹⁸ A. Ananami, **The Role of NGOs in Japan's Aid Policy**, University of Canterbury, 2002. www.devnet.org.nz/conf2002/papers/Nanami_Akiko.pdf (E.T:21.09.2019)

⁹⁹ K. İnât, "Bağımsız Bir Devlete Müdahale Araçları"

<https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-kemal-inat/603696.aspx> (E.T: 21.09.2019)

bırakılma, yıldırma, misilleme ya da taciz gibi zorluklarla muhatap olabilmektedir. Bu zorluklardan bazıları tescil zorunluluğu, bazı faaliyetlerin yapılmasına engel olunması gibi bürokratik işlemlerle yoluyla gerçekleşirken, bazıları keyfi soruşturmalara maruz kalma, müsadere, zorla ofis kapatma gibi keyfi tedbirler yoluyla gerçekleşmektedir. Bunun dışında telefonla tehdit, takip etme, karalama kampanyaları düzenleme gibi taciz eylemleri de STK'ların ve üyelerinin faaliyetleri ile ilgili olarak karşılaştıkları zorluklardandır.¹⁰⁰

STK'lar açısından ortaya çıkan bir diğer dezavantajlı durum, STK'lar tarafından alınan kararların veya ortaya konulan iradenin bazı durumlarda doğrudan çözüme imkân verememesidir. Örneğin ayrımcılıkla ilgili normlardan kaynaklanan bir sorunun çözümü kamusal bir iradenin ortaya konulmasını gerektirmektedir. STK'ların bu noktada itici bir güç olma dışında doğrudan çözüm sunması olanaklı değildir.

1.2.5.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesine Yönelik Faaliyetleri

Hak savunuculuğu alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları insan hakları ihlallerinin önlenmesi, varsa ihlallerin tespit edilmesi ve insan hakları ihlalleri sonucunda gerçekleşen zararların giderilmesi için çalışmalar gerçekleştirmektedir.¹⁰¹ Bu çalışmalardan bazıları insan hakları ihlalleri meydana gelmeden yapılan önleyici nitelikte

¹⁰⁰ BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, A.g.e., s. 3.

¹⁰¹ Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV), **Hak Temelli Sivil Toplum Kuruluşlarının Örgütlenme Özgürlüğü Vaka Analizi**

<https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/HakTemelliVakaAnaliziTR.06.11.13.pdf> (E.T: 14.09.2019)

iken bazıları ise insan hakları ihlalleri meydana geldikten sonra yapılan bastırıcı niteliktedir. Yapılan bazı çalışmalar ise hem önleyici hem de bastırıcı niteliklere sahiptir.

Hak savunuculuğu alanında çalışan STK'ların yaptıkları tüm çalışmaların kesin, tüketilmiş bir listesini vermek mümkün değildir. STK'lar bu çalışmaların hepsini aynı anda gerçekleştirmek durumunda değildir. STK'lar öncelikle alanlara göre yahut olanakları dâhilinde bu çalışmalardan sadece bir kısmını da gerçekleştirebilmektedir.

STK'lar insan hakları alanında ihlalleri tespit etmek, ulusal ve uluslararası düzeyde kamuoyunu bilgilendirmek, ulusal ve uluslararası düzeyde hak arayan birey ya da gruplara hukuki destek sunmak, insan hakları ihlal iddialarıyla ilgili inceleme ve denetim yapmak, süreli ve süresiz yayınlar yayımlamak, konferans, sempozyum, panel vb. etkinlikler düzenlemek, yıllık, tematik veya gölge raporlar hazırlamak, kamuoyu oluşturmak ve lobicilik yapmak, uluslararası gelişmeleri izlemek ve bunların ulusal düzeyde kabul edilmesi ve uygulanması için girişimlerde bulunmak, çözüm ve karar organlarında yer almak gibi muhtelif çalışmaları bulunmaktadır.¹⁰²

1.2.5.4. Sivil Toplum Kuruluşlarının İlgilendikleri İnsan Hakları Alanları

İnsan hakları alanında çalışan STK'ların, insan haklarının hangi alt alanı veya alanlarıyla ilgileneceği hususu, tamamen STK'ların kendi iradesiyle belirlenmektedir. STK'ların bir alanda faaliyet göstermesi konusundaki takdir yetkisi mutlaklıdır. Devlet

¹⁰² Necati Ceylan, “İnsan Haklarının Korunmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü, Uluslararası Hukukçular Birliği.

<http://uhub.org.tr/2019/06/28/makeup-in-new-york-2015-unveils-a-series-of-hot-innovations/> (E.T:

14.09.2019)

kurumları açısından mevzuatla belirlenen görev alanı, STK'lar açısından gönüllülük esasına dayanmakta ve kendi özgür iradeleriyle oluşmaktadır. Bazı STK'lar, özel bir ilgi alanı belirlemeksizin insan haklarını ilgilendiren bütün konularda faaliyetler yürütürken, bazıları ise çalışma alanlarını belirli, özel konu ve konularla sınırlandırabilmektedir. İHD, insan hakları alanında herhangi bir özel alan belirlemeksizin faaliyet gösterirken, Mobbing Mücadele Derneği, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği (CİSST) ve Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği özel ilgi alanları bulunan STK'lardır.

İnsan hakları alanında özel bir konu olmaksızın çalışan derneklerin yanında “*engelli hakları, çocuk hakları, yaşlı hakları, LGBT hakları, mülteci hakları, kadın hakları, işkenceyle mücadele, ayrımcılıkla mücadele, belli bir kesime yönelik ayrımcılıkla mücadele*” gibi daha spesifik konularda çalışmalar yürüten STK'lar bulunmaktadır.¹⁰³ STK'ların faaliyet gösterdiği alanların tüketilmiş listesini sunmak mümkün değildir. Gelişen ve değişen koşullara bağlı olarak ilgi alanları farklı olan STK'lar ortaya çıkabilmektedir. Örneğin yakın zamanda ortaya çıkan ve siber güvenlikten kaynaklanan insan hakları sorunlarıyla ilgilen STK'lar bu alanda kesin bir liste sunmanın zorluğunu ortaya çıkarmaktadır.

¹⁰³ Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV), A.g.e. (Hak Temelli).

İKİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ AYRIMCILIKLA MÜCADELEDEKİ ROLÜ

2.1. Bir İnsan Hakları Meselesi Olarak Ayrımcılıkla Mücadele

Ayrımcılık farklı kıstaslardan ve farklı bakış açılarından yararlanmak suretiyle çok çeşitli şekillerde tanımlanabilen bir olgudur. Esasen ayrımcılık, yalnızca hukuki araçlar kullanılmak suretiyle de izah edilebilen bir olgu değildir. Bu olgu sosyoloji, psikoloji, ekonomi ve felsefe gibi birçok bilim veya disiplinin alanına girdiğinden multidisipliner bir nitelik arz etmektedir.¹⁰⁴

Konuya giriş yapılması açısından ayrımcılık “bir kişinin veya kişi grubunun sahip olduğu veya sahip olduğu varsayılan bazı nitelikler nedeniyle haklılaştırılmayan farklı bir muameleye maruz bırakılması” olarak tanımlanabilmektedir.¹⁰⁵ Bu genel tanımıyla ayrımcılık iki temel hususu ihtiva etmektedir. Ayrımcılık, bir yandan bir kişi ya da gruba karşı farklı bir muameleyi, öte yandan bu farklı muamelenin herhangi bir makul ve meşru kılınamaması hususlarını kapsamaktadır.

Ayrımcılık tarihi süreç içerisinde gelişen, değişen ve teşmil alanı genişleyen bir olgudur. Geçmişte makul ve meşru kabul edilen birçok durum, bugün birçok hukuki norm ve mekanizma ile yasaklanmış durumdadır. Aynı durumdan hareketle bugün için makul

¹⁰⁴ U. Karan, **Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Anayasa Hukuku Işığında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı**, Onikilevha Yayınları, 2017, s. 201.

¹⁰⁵ S. Çelenk, “Ayrımcılık ve Medya”, **Televizyon Haberciliğinde Etik**, 2010, s. 22.

ve meşru kabul edilen birçok durumun da tarihin ileriki dönemlerinde ayrımcı olarak kabul edilebileceği sonucuna varmak mümkündür.¹⁰⁶

Ayrımcılık sosyal, siyasal ve ekonomik hayatı etkileyen, farklı boyutları ve neden olduğu sorunlar nedeniyle insan hakları sahasında önemli bir yere sahiptir.¹⁰⁷ Ayrımcılığın insan hakları açısından önemi eskiye dayanmaktadır. Ayrımcılık olgusu, özellikle devletin sınırlanması ile birlikte ortaya çıkan sistematik insan hakları doktrinin gelişmesinden önce de var olan ve toplumsal birçok olaya sebebiyet veren bir konudur. Cinsiyet, dil, renk, ırk, yaş, engellilik, din, mezhep, inanç, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu gibi birçok temele dayalı olarak ayrımcılık tarihin birçok döneminde sürekli olarak gündem olmuş bir konudur. Örneğin Roma Döneminde Pleblerin Patricilere karşı isyan etmesi neticesinde kabul edilen 12 Levha Kanunlarının bir amacı da bu iki toplumsal sınıf arasındaki ayrımcılığın sona erdirilmesidir.¹⁰⁸ İnsanların köle ve özgür bireyler olarak sınıflandırılması, seçme ve seçilme hakkının bir cinsiyete mensup yahut belli bir servete sahip bireylere tanınması gibi birçok husus insanlık tarihinin çeşitli dönemlerinde ayrımcılık bağlamında gündem olmuştur. Irkçılık, yabancı düşmanlığı (xenophobia), Yahudi düşmanlığı, İslamofobi,

¹⁰⁶ U. Karan, “Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı: Hukuksal Çerçeve”, **Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar**, (der.), Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 2.

¹⁰⁷ Z. İspir, “Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak Cinsiyete Dayalı Ekonomik Ayrımcılık”, **Ankara Barosu Dergisi**, 2016/3, s. 165.

¹⁰⁸ O. Kara, “Paradigma ve Paradigma Benzeri Yaklaşımların Sosyo-Kültürel ve Tarihsel Arka Planı: Bilim Öncesi Dönemden 1870’lere İktisadi Doktrinler”, **Akademik Bakış Dergisi**, 2012/32, s. 11.

cinsiyet ayrımcılığı gibi birçok ayrımcılık türü geçmişten günümüze insanlığı tehdit etmiştir.¹⁰⁹

Ayrımcılığın insanlık için yarattığı tehdit, hak mücadelelerinin temel amaçlarından birisi olmuştur. İnsan hakları açısından önemli bir dönüm noktası olan ve kendisinden sonraki dönem açısından itici güç olan Fransız İhtilalinin temel sloganında yer alan olgulardan birisi de eşitliktir. Ayrımcılık yasağının ilkesel düzeydeki görünümü olan eşitlik ilkesi Fransız İhtilalinin temel savlarından birisi olmuştur. Eşitlik de dâhil Fransız İhtilali ile ortaya çıkan birçok kavram bütün dünyayı etkilemiştir.¹¹⁰

Fransız İhtilalinden sonra Fransız Ulusal Meclisi tarafından kabul edilen 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinin 1 nci maddesinde aşağıdaki hükümlere yer verilmiştir.

“İnsanlar sahip oldukları haklar yönünden özgür ve eşit doğarlar, özgür ve eşit yaşarlar. Toplumsal farklılıklar ancak ortak yararlarından doğabilir.”

Bildiri, eşitliğin tesis edilmesi ve ayrımcılığın önlenmesi gerektiğini açıkça ifade etmiştir. Bildiri ulusal düzeyde kabul edilen bir metin olmasına rağmen bütün insanlar için geçerli kurallar ve ilkeler ortaya koyması açısından evrensel bir niteliğe bürünmüştür.¹¹¹

Ayrımcılık konusunda duyarlılığın artması ile beraber ayrımcılığın önlenmesi konusunda yeni adımlar atılması ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Özellikle İkinci Dünya

¹⁰⁹ S. Çelenk, A.g.e., s. 22.

¹¹⁰ K. Yakut, **Fransız İhtilali**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 69.

¹¹¹ J. Civelek, “1789 Fransız Bildirisi ve 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, 1989/1, s. 2.

Savaşı sırasında yaşanan tecrübeler bu ihtiyacı belirginleştirmiştir. Bu nedenle evrensel, bölgesel ve ulusal düzeyde ayrımcılığın önlenmesi amacıyla hem normlar ihdas edilmiş hem de kurumlar oluşturulmuştur.¹¹² Geride kalan yüzyılda “biz” ve “ötekiler” arasında yapılan ayırım bazen herhangi bir somut neden dahi olmaksızın sayıları milyonları bulan insanların acı çekmesine sebebiyet vermiştir. Bu deneyim neticesinde konuyla ilgili artan bir duyarlılık söz konusu olmuştur.¹¹³

İHEB, her ne kadar bağlayıcı bir metin değilse de, kendisinden sonra hazırlanan birçok ulusal ve uluslararası metne ilham kaynağı olması nedeniyle insan hakları tarihi açısından önemli bir belgedir.¹¹⁴ Ayrımcılık yasağı ve eşitlik ile ilgili İHEB’in ilk iki maddesinde aşağıdaki ifadeler yer verilmiştir.

“Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. “

Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, milli veya içtimai menşe, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin işbu Beyanname’de ilan olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilir.”

Evrensel Beyanname dışında birçok evrensel, bölgesel ve ulusal norm da ayrımcılığı temel bir insan hakları meselesi olarak kabul etmiş ve önlenmesine ilişkin düzenlemeler getirmiştir. Türkiye’nin de taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ayrımcılığı yasaklayan hükümlere yer vermiştir. Ayrıca

¹¹² TİHEK, A.g.e., s. 6.

¹¹³ S. Çelenk, A.g.e., s. 22.

¹¹⁴ Y. Aksar, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II**, 2. Baskı, Seçkin Yayınevi, 2013, s. 316.

Avrupa Birliği (AB) tarafından da ayrımcılığın önlenmesi amacıyla birçok direktif ihdas edilmiştir.

Ayrımcılık olgusu ve bununla mücadelenin Türkiye serüvenine bakıldığında Osmanlı Devletine kadar giden bir geçmişle karşılaşmaktadır. İslam Dininin esaslarına göre idare edilen Osmanlı Devletinde, Fransız İhtilalinin etkilerinin hissedildiği On Dokuzuncu Yüzyıla kadar toplum Müslüman ve Müslüman olmayan (gayrimüslim) şeklinde iki temel unsurdan oluşmaktadır. Osmanlı Devletinde yaşayan gayrimüslimler zimmet antlaşması kapsamında “zımmi” statüsüne sahip olmuşlardır. Bu antlaşma hükümleri çerçevesinde başta vergi olmak üzere çeşitli sorumluluklar karşılığında gayrimüslimlere kısaca “can ve mal emniyeti” olarak ifade edilebilecek haklar ve güvenceler sağlanmıştır.¹¹⁵

Osmanlı Devletinin ekonomik, askeri ve siyasal açıdan zayıflaması ve Fransız İhtilalinin getirdiği düşüncelerin çok uluslu imparatorluklar üzerindeki yıkıcı etkileri ayrımcılığın Osmanlı Devleti açısından önemli bir gündem olmasına sebebiyet vermiştir. Osmanlı Devletinde yaşayan tüm kesimlerin ayrımcılıktan korunması amacıyla birçok düzenleme yapılmıştır. Bir hukuki belge olarak eşitliğin geçtiği ilk Osmanlı Belgesi 1839 tarihli Tanzimat Fermanıdır. Tanzimat Fermanı, sağlanan hakların herkes için istisnasız uygulanacağını ifade etmiştir. 1856 tarihli Islahat Fermanında ise gayrimüslim tebaa için mevcut hakların yanında birçok hak getirilmiştir. Bu belge ile hak öznesi olma açısından dinin etkisi büyük oranda bertaraf edilmiş ve tam bir eşitlik hayata geçirilmeye çalışılmıştır.¹¹⁶

¹¹⁵ B. Konan, “Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumlarına İlişkin Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakóltesi Dergisi**, 2015/64, s. 172.

¹¹⁶ A.g.e., s. 184.

Cumhuriyet Döneminde kabul edilen 1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarından sadece 1921 Anayasasında konuya ilişkin bir düzenleme yer almamıştır. Diğer Anayasalarda ise ayrımcılık, eşitlik ilkesi şeklinde düzenlenmiştir. Eşitlik ilkesi, 1924 Anayasasının 69 uncu; 1961 Anayasasının 12 nci ve 1982 Anayasasının 10 uncu maddelerinde yer almıştır.¹¹⁷

Anayasa’da yer alan genel ilke dışında kanun ve kanun altı düzenleyici işlemlerde de ayrımcılığın önlenmesine ilişkin birçok hüküm yer almıştır. 2016 yılında yürürlüğe giren TİHEK Kanunu, ayrımcılığa ilişkin genel kanun mahiyetindedir. Kanun açısından en belirgin özellik ayrımcı muamelelerle ilgili TİHEK’e bin Türk Lirasından on beş bin Türk Lirasına kadar idari para cezası yetkisi verilmesidir. Kurum, ilgili kanuna dayanarak birçok ayrımcı muameleye idari para cezası vermiştir.¹¹⁸

2.2. Ayrımcılıkla Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşları

Ayrımcılık, yukarıda açıklandığı üzere günümüz de dâhil tarihin her döneminde insanlığı tehdit eden bir insan hakları sorunu olmuştur. Ayrımcılık yarattığı sorunlar nedeniyle sürekli olarak toplumsal huzuru ve barışın bozmuştur. Bu nedenle insanlığın hak temelli mücadelesinde en temel insan hakları meselelerinden birisi olmuştur. Bu mücadele sırasında insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için birçok kurum oluşturulmuştur. Bu kurumlardan birisi de hak temelli mücadelede dayanışmanın ve güç birliğinin pozitif etkilerinden istifade etmek için oluşturulan STK’lardır.

¹¹⁷ Z. Gören, “Genel Eşitlik İlkesi”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cevdet Yavuz’a Armağan, 2016, s. 3280.

¹¹⁸ Detaylar için bkz. www.tihek.gov.tr

İnsan haklarının diğer meselelerinde olduğu gibi ayrımcılığın önlenmesi ve eşitliğin maksimize edilmesi, çok yönlü bir politikanın belirlenmesi ve tüm uygulayıcıların bu politikaya uygun pratikleri hayata geçirmesi ile mümkündür. Ayrımcılıkla mücadele tüm insan hakları aktörlerinin birlikte hareket etmesini gerektiren bir konudur.

Ayrımcılıkla mücadele eden yapılar, tüzel kişiliğe haiz STK'lar olabildiği gibi, tüzel kişiliği haiz olmayan STK türevi bazı yapılar da olabilmektedir. Girişim, platform, ağ gibi adlar verilen bu yapılar, gerçek anlamda STK niteliğini haiz olmasa da STK benzeri nitelikler gösterebilmektedir.¹¹⁹

STK'lar ayrımcılıkla mücadele alanında faaliyet gösteren önemli aktörlerden birisidir. STK'lar çok farklı çalışmalar yürütmek suretiyle ayrımcılığın önlenmesine katkı sunmaktadır. STK'lar ayrımcılık vakalarının izlenmesi, belgelenmesi, ayrımcılığın önlenmesi ve eşitliğin sağlanması konusunda kamuoyu oluşturma, önyargı ve kalıp yargılarla mücadele, ayrımcılık mağdurlarına hukuki süreçlerde destek olunması gibi geniş bir yelpazede faaliyet göstermektedir.¹²⁰ STK'ların ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin çalışmalarının tüketilmiş bir listesini sunmak zordur. Ancak genel olarak ayrımcılıkla mücadele noktasında STK'ların aşağıdaki çalışmaları yaptığı söylenebilir.

“Ayrımcılığa maruz bırakılan insanların ihtiyaçlarını dillendirmek ve bu ihtiyaçların karşılanmasını sağlamak için çeşitli yollar sunmak;

¹¹⁹ İ.I. Gül, B. Yeşiladalı, U. Karan, **Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik Konularında Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Bilinç Artırma Seminerleri**, Human European Consultancy ve Migration Policy Group, 2012, s. 3.

¹²⁰ A. Beyazova, “Ayrımcılıkla Mücadelede Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü”, **Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar**, (der.), Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, A.g.e., s. 3.

- *Stratejik dava yolu dâhil, ayrımcılığa uğramış mağdurların adalete erişimlerini desteklemek;*
- *Bilinç artırma faaliyetleri yoluyla toplumda farklılıklara saygıyı ve eşitliği artırmak;*
- *Karar verme süreçlerini etkilemek için mekanizmalar kurmak;*
- *Tüm politikalara ayrımcılık yasağı ve eşit muameleyi dâhil etmek;*
- *Yetkili makamları ve kuruluşları ayrımcılığa karşı eylemde bulunmaya davet etmek;*
- *Ayrımcılığı izlemek, belgelemek ve ifşa etmek;*
- *Eşitliği siyasi gündemde tutmak ve seferberliğe teşvik etmek;*
- *Etkili eşitlik ve ayrımcılık yasağı politikalarının kabul edilmesi için savunma faaliyetleri yürütmek;*
- *Eşitlik ve ayrımcılık yasağına ilişkin politikaların uygulanmasını izlemek ve değerlendirmek*”¹²¹

Ayrımcılıkla mücadele, STK’nın tüm faaliyet alanını kapsayabileceği gibi, faaliyetlerinden sadece birisi de olabilmektedir. Hem Türkiye’deki STK’lar hem diğer ülke örnekleri incelendiğinde STK’ların ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin faaliyetleri genel olarak çalışmalarının bir kısmını teşkil ettiği görülmektedir. Faaliyetlerini tamamen ayrımcılıkla mücadeleye yönelik yürüten STK’lar azınlıktadır.¹²² Örneğin “*Eşit Haklar için İzleme Derneği*” (EHİD), çalışmalarını bütünüyle ayrımcılıkla mücadele ve eşitliğin

¹²¹ İ.I. Gül, A.g.e., s. 36.

¹²² Human European Consultancy, **Mapping Capacity of Civil Society Dealing with Anti Discrimination, Situation of Ngo’s Dealing With Anti-Discrimination in the New Member States, Romania, Bulgaria And Turkey**, 2005, s. 17.

tesis edilmesi odaklı icra ederken, İHD çalışma alanlarından sadece birisini ayrımcılık olarak belirlemiştir. Türkiye’de ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin faaliyet gösteren bütün STK’ların listesini sunmak mümkün değildir. Bununla birlikte düzeyi yüksek olan bazı STK’lar bu alanda öne çıkmaktadır.¹²³ Türkiye’de ayrımcılıkla mücadeleyi merkezine alan görece yeni bir sivil oluşum bulunmaktadır. Başta STK’lar olmak üzere barolar, akademisyenler, inisiyatifler, öğrenciler ve diğer sivil aktörleri bir araya getiren “Eşitlik Forumu” ayrımcılıkla mücadeleye hususunda çok çeşitli faaliyetler yürütmektedir.¹²⁴

¹²³ “Türkiye’de ayrımcılık yasağı ve eşitlik üzerine çalışmalar yapan STK’lardan öne çıkanları şunlardır: Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi (UAÖ), İnsan Hakları Gündemi Derneği (İHGD), İnsan Hakları Derneği (İHD), İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği (MAZLUMDER), Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV), İnsan Hakları Araştırmaları Derneği (İHAD), Eşit Haklar için İzleme Derneği, Kafkas Dernekleri Federasyonu (KAFFED), Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı (HBVAKV), Alevi Vakıfları Federasyonu (AVF), Alevi Bektaşî Federasyonu (ABF), Edirne Roman Kültürünü Araştırma Geliştirme Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (EDROM), (Mersin) Romanlar Sosyal Kültür Dostluk ve Dayanışma Derneği, Helsinki Yurttaşlar Derneği (hYd), Sıfır Ayrımcılık Derneği, Akdeniz’e Göç Edenler Bilim Kültür Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (Akdeniz Göç-Der), Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği (Kaos GL), Lambdaistanbul LGBTT Dayanışma Derneği (Lambdaistanbul), Pembe Hayat LGBTT Dayanışma Derneği, Siyah Pembe Üçgen İzmir Derneği, Sosyal Politikalar, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği (SPoD), Türkiye Sakatlar Derneği (TSD), Türkiye Körler Federasyonu, Altı Nokta Körler Derneği, Fiziksel Engelliler Vakfı (FEV), Özürlüler Vakfı, Türkiye Sakatlar Konfederasyonu, Türkiye Kas Hastalıkları Derneği (KASDER), Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (TOHAD), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı (Tarih Vakfı), Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı (TOHAV), Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM), İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP), Ayrımcılığa Karşı Kadın Hakları Derneği (AKDER), Uluslararası Hrant Dink Vakfı, Beyoğlu Musevi Hahamhanesi Vakfı, Sosyal Değişim Derneği, Irkçılığa ve Milliyetçiliğe DurDe Girişimi (DurDe) ve Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV)”

¹²⁴ www.esitlikforumu.org

STK'lar bazı durumlarda ayrımcılıkla belli bir konu ya da temelle ilgili faaliyet gösterirken bazen de herhangi bir özel ayrımcılık konusu belirlemeden ayrımcılıkla genel hatlarıyla mücadele etmektedir. Örneğin Sıfır Ayrımcılık Derneği; özelde Roman olarak adlandırılan Rom, Dom, Lom ve Abdal Grupları ile ilgili çalışmalar yürütmektedir. Ulusal düzeyde Roman derneklerine çeşitli konularda danışmanlık hizmetleri sunmaktadır.¹²⁵

STK'lar ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin stratejilerini belirlerken bazı faaliyetleri önceleyebilmektedir. Örneğin EHİD izleme, savunuculuk ve destek sunma faaliyetlerini incelemektedir.¹²⁶ Hrant Dink Vakfı ise ayrımcı söylemlerle ilgili izleme faaliyetlerine yoğunlaşmaktadır.¹²⁷

STK'ların ayrımcılıkla mücadele ettiği alanların tüketilmiş bir listesini vermek mümkün değildir. Kadınlara yönelik ayrımcılık, yaşlılara yönelik ayrımcılık, ırk ve etnik kökene dayalı ayrımcılık, engellilere yönelik ayrımcılık, din ve mezhep kökenli ayrımcılık, mağdurlaştırma, mobbing, cinsel kimlik, cinsel yönelim temelli ayrımcılık STK'ların çalışma alanlarından bazılarıdır.

Türkiye'de çok farklı alanlarda ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin faaliyetler yürüten STK'lar bulunmaktadır. Kuruluşu görece daha eskiye dayanan STK'lar din, inanç, ırk, etnik köken, cinsiyet gibi alanlarda faaliyetler yürütmektedir. Azınlıklara ilişkin faaliyet

¹²⁵ <http://www.sifirayrimcilik.org>

<http://www.sifirayrimcilik.org/hakkinda/calisma-alanlari/> (E.T: 21.09.2019)

¹²⁶ www.esithaklar.org

<https://www.esithaklar.org/hakkimizda/> (E.T: 21.09.2019)

¹²⁷ <https://hrantdink.org/tr/>

yürüten STK'lar daha çok azınlığa mensup kişilerin mal ve hizmet sunumlarında karşılaştığı ayrımcılık sorunları ile nefret ve ayrımcı söylemler ile önyargılara karşı çalışmalar yürütmektedirler. Bazı ayrımcılık temelleri ve mağdurları ise STK'lar tarafından daha az görünür durumdadır. Bu bağlamda özellikle bir ayrımcılık temeli olarak “yaş”, özellikle de yaşa dayalı bir ayrımcılık türü olarak yaşlılara yönelik ayrımcılık STK'lar tarafından görece ihmal edilen bir alandır.¹²⁸

Türkiye özelinde bakıldığında, ayrımcılıkla mücadele eden STK'ların genellikle dernek ve vakıf niteliğinde olduğu görülmektedir. Hem işçi hem de işveren sendikaların ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin esaslı çalışmaları ve birikimleri bulunmamaktadır. Sendikaların ayrımcılıkla ilgili çalışmaları genellikle toplumsal cinsiyet eşitliği hususunda yoğunlaşmaktadır. Bu husus dışında sendikaların ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin genel bir stratejisi ya da çalışması bulunmamaktadır.¹²⁹ Son dönemde ise sendikaların bir ayrımcılık türü olarak mobbinge mücadele konusuna eğildikleri görülmektedir.¹³⁰

Türkiye’de ayrımcılıkla mücadelede faaliyet gösteren STK'ların çoğunluğu Ankara ve İstanbul’da konumlanmış durumdadır. Ülke sathına yaygın şubeleri bulunan az sayıda STK dışında çoğu faaliyetlerini İstanbul ve Ankara’da icra etmektedir. Ancak bunların faaliyetlerinden edinilen kamusal faydanın tüm ülke için geçerli olduğu hatırd tutulmalıdır. Benzer bir durum Avrupa Ülkeleri için de geçerlidir. Ayrımcılıkla mücadele konusunda faaliyet yürüten STK'lar Bulgaristan’da Sofya, Kıbrıs’ta Lefkoşa ve Lemesos,

¹²⁸ İ.I. Gül, A.g.e., s. 4.

¹²⁹ İ.I. Gül, A.g.e., s. 4.

¹³⁰ <http://www.turkis.org.tr/MOBBING-ILE-MUCADELE-SEMPOZYUMU-GERCEKLESTIRILDI-d181748> (E.T: 19.02.2020)

Çekya’da Prag ve Brno (yüksek yargı kurumlarının bulunduğu ve ülkenin ikinci büyük şehri), Polonya’da Varşova ve Slovenya’da Ljubljana şehrinde yoğunlaşmıştır. Ayrımcılıkla mücadele eden STK’ların hangi şehirlerde faaliyet gösterdiği genel olarak yaptığı çalışmaların da türünü belirlemektedir. Merkezde ve büyük şehirlerde faaliyet gösteren STK’lar lobicilik, savunuculuk, eğitim ve bilinçlendirme, raporlama vb. faaliyetler icra ederken, yerelde çalışan STK’lar belirli konular veya projeler üzerinde çalışma ve mağdurların şikâyetini alma noktasında faaliyetler yürütmektedirler.¹³¹

Türkiye’de ayrımcılıkla mücadele eden STK’lar açısından yapılan çalışmaları ikiye ayırmak gerekmektedir. Bunlar sırasıyla Osmanlı’dan tevarüs eden ve ayrımcılık mağdurlarına merhamet temelli yardım eden yaklaşım ile bireyi hak öznesi olarak kabul eden ve bu nedenle ayrımcılıktan korunması gerektiğini savunan yaklaşımdır. İlk yaklaşım açısından yeniden mağdurlaştırma potansiyeli bulunmaktadır. Şöyle ki, bu durum yardım eden ve yardım edilen arasında bağımlılık yaratabilmekte ve hiyerarşik bir ilişkiye neden olabilmektedir.¹³² Hak temelli yaklaşımın benimsenmesi açısından Türkiye’de kadınlara yönelik ayrımcılıkla mücadele eden örgütlerin önemli katkıları olmuştur. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde STK’ların ayrımcılıkla mücadelede üstlendiği rollerin normatif kaynaklarını, akabinde ise bu amaçla yapılan faaliyetler detaylı olarak ele alınacaktır.

¹³¹ Human European Consultancy, A.g.e., s. 17.

¹³² A. Beyazova, A.g.e., s. 4.

2.2.1. Ayrımcılıkla Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolüne İlişkin Normatif Temeller

STK'lar, çalışmanın bundan önceki bölümlerinde de ifade edildiği üzere kurulma, faaliyette bulunma ve faaliyette bulunulacak konuları seçme hususunda serbestliğe sahiptir. Gönüllülük ilkesi, STK'ların hem kurulma hem faaliyette bulunma hem de konu seçme özgürlüğünü kapsamaktadır. Bu nedenle STK'ların üstlendiği rolleri yerine getirme konusunda bir dayatma ya da yapılmaması durumunda bir yaptırım söz konusu olmamaktadır. Ancak STK'ların bu rolleri üstlenmesi konusunda gerekli yapılanmaya sahip olması ve bu konuda istek göstermesi durumunda diğer paydaş aktörlerin bu rolleri tanınması, saygı duyması ve bu rollerin gerektirdiği çalışmaları kolaylaştıracak bir tutum içinde olmasını gerektirmektedir. Bu nedenle STK'ların ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin normatif temellerinin ele alınacağı bölümde esas olarak STK'ların üstlendiği rollerin tanınması ve bunu kolaylaştırıcı bir tutumla yükümlü kılınan diğer paydaşların sorumlulukları çerçevesinde ele alınacaktır.

İHEB, ön sözünde “**Her birey ve toplumun her organı**” ifadesine yer vererek STK'ları bir insan hakları aktörü olarak beyan etmiştir. STK'ların insan hakları alanında yaptığı çalışmalardan bir kısmının da ayrımcılıkla mücadele olduğu düşünüldüğünde bu hükmün STK'ların ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin rollerini de içerdiği sonucuna varılabilir.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, STK'ların engellilere yönelik ayrımcılık da dâhil olmak üzere engellilere yönelik olarak yapılan çalışmalarda temel paydaşlardan birisi olarak kabul edilmesine ilişkin hükümler ihtiva etmektedir.

Madde 29, “*Taraf Devletler, engellilerin siyasi haklarını ve diğer bireylerle eşit koşullar altında bunlardan yararlanma fırsatını güvence altına alır ve aşağıda belirtilenleri yerine getirir:*

(i) Ülkenin kamusal ve siyasi yaşamı ile ilgili sivil toplum kuruluşları, dernekler ve siyasi partilerin etkinliklerine ve yönetimine katılım;

Madde 32; “*Taraf Devletler bu sözleşmenin amaç ve yükümlülüklerinin yerine getirilmesine yönelik olarak ulusal çabaların desteklenmesi konusunda uluslararası işbirliğinin önemini kabul eder ve teşvik eder. Bu doğrultuda devletlerarası ve devletler düzeyinde, gerektiğinde ilgili uluslararası ve bölgesel örgütler ve sivil toplumla özellikle engellilere yönelik örgütlerle işbirliğini sağlamak üzere gerekli tedbirleri alır.*”

Madde 33; “*Taraf Devletler, başta engelliler ve onları temsil eden kuruluşlar olmak üzere sivil toplumun denetim sürecine tam katılımını sağlar.*”

Kadına karşı şiddeti bir ayrımcılık olarak kabul eden Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) sözleşmeye taraf olan devletlerin STK’larla işbirliği yapmasında ilişkin muhtelif hükümler içermektedir.

Madde 7; “*...alınacak tedbirlere, yerine göre, hükümet kuruluşları, ulusal, bölgesel ve yerel parlamentolar ve yönetimler, ulusal insan hakları kurumları ve sivil toplum kuruluşları gibi, ilgili tüm aktörler müdahil olacaktır.*”

Madde 9; “*Taraflar kadınlara karşı şiddet uygulanmasıyla mücadelede aktif bir rol oynayan sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını her düzeyde takdir ve teşvik edecek ve destekleyecek ve bu kuruluşlarla etkili bir işbirliği gerçekleştirecektir.*”

BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen Evrensel Olarak Tanınan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Geliştirilmesi ve Korunmasında Bireylerin, Grupların ve Toplumsal Kuruluşların Hakları ve Sorumlulukları Üzerine Bildirge (yaygın kullanılan adıyla “İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi”) önsözünde ayrımcılıkla mücadele eden STK’ların çalışmalarının diğer aktörler tarafından önemsenmesi gerektiğine işaret etmiştir.

“Aparthayddan, her türlü ırk ayrımcılığından, sömürgecilikten, yabancı egemenliği ya da işgalinden, ulusal egemenliğe, birliğe ya da toprak bütünlüğüne saldırı ya da tehditlerden, ve ulusların kendi kaderlerini tayin etme haklarını ve her bir ulusun varlıkları ve doğal kaynakları üzerinde hakimiyet kurma hakkını tanımayı reddetmekten kaynaklananlar örnek oluşturmak üzere kitlesel, aleni ya da sistematik ihlallerle ilgili olarak, ulusların ve bireylerin insan haklarının ve temel özgürlüklerinin ihlalinin etkili şekilde ortadan kaldırılması amacıyla uluslararası işbirliğinin önemli rolünü ve bireylerin, grupların ve kuruluşların değerli çalışmalarını onaylayarak...”

AB’nin *“Eşit Davranma İlkesine Genel Bir Çerçeve Oluşturulmasına İlişkin 2000/78/CE sayılı Konsey Direktifi”* hem ön sözünde hem de 14 üncü maddesinde açıkça üye devletlerin ayrımcılıkla mücadelede STK’ları birer aktör ve paydaş olarak kabul etmesi gerektiğine ilişkin amir bir hüküm içermektedir. AB’nin *“İrk ya da Etnik Kökenine Bakılmaksızın Kişiler Arasında Eşit Muamele Edilmesine İlişkin 2000/43/EC sayılı Konsey Direktifi”* de hem ön sözünde hem de 12 nci maddesinde benzer hükümler içermektedir.

STK’ların ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin üstlendiği rolün normatif temellerine yer verildikten sonra STK’ların bu amaçla yürüttüğü faaliyetlere değinilecektir.

2.2.2. Ayrımcılıkla Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetleri

2.2.2.1. Kamuoyu Oluşturma

Kamuoyu oluşturmak, insan hakları ile ilgili olanlar da dâhil olmak üzere tüm STK'ların ortak amacıdır. Herhangi bir konuda amacına ulaşmak için STK'ların bu konuda kamuoyu oluşturması gerekmektedir.¹³³

Kamuoyu, bir durum veya konuyla ilgili olarak halkın genel görüşüdür. Kamuoyu, belirli bir zamanda tartışmalı olan bir durumda veya konuda bu sorunla ilgili olan kişi ya da gruplarda hâkim olan kanaattir.¹³⁴ Kamuoyu oluşturma ise, bir konu hakkında bir fikrin hâkim olunması için çabalanması, başka bir deyişle o konuyla ilgili olan kişi ya da grupların çoğunluğu tarafından bir fikrin savunulmasının sağlanmasıdır.¹³⁵ TDK kamuoyunu, “*bir konuyla ilgili halkın genel düşüncesi, halkoyu*”; kamuoyu oluşturmayı ise, “*bir düşünceyi yaygınlaştırmak ve halkın dikkatini o düşünce etrafında toplamak ve yoğunlaştırmak*” şeklinde tanımlamıştır.

Üzerinde kamuoyu oluşturulan bir konu veya durum, çözüm noktasında icrai yetkilere sahip kişi veya makamlar üzerinde baskı oluşturulmasını sağlamaktadır.¹³⁶ Kamuoyu,

¹³³ C. Yavuz, İ.Kaynar, “Kamuoyu Oluşumunda Stratejik Bir Araç Olarak Sivil Toplum Kuruluşları”, **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 4/2, 2015, s. 184.

¹³⁴ M. Kapani, **Politika Bilimine Giriş, Üçüncü Baskı**, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1983, s. 115.

¹³⁵ S. Meray, “Halk Efkârı ve Yoklanması”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1954, s. 259.

¹³⁶ E. Yüksel, “Kamuoyu Oluşturma ve Gündem Belirleme Kavramları Nerede Kesişmekte, Nerede Ayrılmaktadır?”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2007/1, s. 573.

demokratik toplumlarda seçimle işbaşına gelen icrai makamlar üzerinde hukuki olmasa da siyasi ve psikolojik etkiler yaratmaktadır. Çünkü kamuoyu oluşturan kişiler veya gruplar aynı zamanda seçmen kitlesidir. Bu kitle tarafından benimsenen bir düşüncenin göz ardı edilmesi ihtimali zayıflamaktadır.

Kamuoyu, ilgili makamlar üzerinde baskı oluşturma imkânı sağlamaktadır. Hukuki bir yanlışın giderilmesi veya toplum için zararlı olduğu değerlendirilen bir sonucun bertaraf edilmesi için bir talepte bulunulduğunda oluşan bir kamuoyu varsa talep sahiplerinin eli güçlenmektedir. STK’lar baskı oluşturmak için gösteri, yürüyüş, basın açıklaması, boykot gibi yöntemlere başvurabilmektedir.¹³⁷ Bu minvalde yapılan tüm faaliyetlerin amacı kamuoyu oluşturmaktır.

“6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin İzlenmesine Dair Kanunun” yasalaşma sürecinde STK’ların aktif rolü, kamuoyu oluşturulması açısından STK’ların rolünün ortaya konulması açısından önemlidir. Mezkûr Kanunun TBMM’de yasalaşmasına kadar geçen sürede kadın hakları alanında faaliyet gösteren 241 STK Şiddete Son Platformu adı altında bir araya gelerek aktif bir rol üstlenmiştir. Kadına yönelik şiddetin AİHM tarafından yargısal ve idari pasiflik nedeniyle ayrımcılık kabul edildiği¹³⁸ gerçeğinden hareketle bu durumun STK’ların ayrımcılıkla mücadelede bir katkısı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

6701 TİHEK Kanunun taslağının tartışıldığı dönemde 19 STK’nın¹³⁹ “*Bu Kanunla Olmaz*” adı altında itirazlarını dile getirdiği süreç, STK’ların yasalaşma sürecinde

¹³⁷ U.O. Zincir, A.g.e., s. 348.

¹³⁸ AİHM, Opuz v. Türkiye, 09.06.2009 tarih ve 33401/02 sayılı karar.

¹³⁹ Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği / Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi, Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği, Eşit Haklar İçin İzleme Derneği, Gündem Çocuk Derneği, İnsan Hakları Gündemi

kamuoyu oluşturmaya çalıştığı bir diğer konu olmuştur. Türkiye’de ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin genel kanun düzeyinde olan 6701 sayılı TİHEK Kanunu ve ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin TİHEK’in kurulması sürecinde bir araya gelen insan hakları alanında alışan STK’lar, tasarının Türkiye’de yaşanan ayrımcı muamelelerin engellenmesi konusunda yeterli olamayacağını dile getirmiştir. Bu STK’lar, Tasarının Türkiye’de ayrımcılığın mevcut ve muhtemel mağdurlarının sorunlarının çözümüne katkı sunmak amacıyla gerçek ihtiyaçlara göre belirlenmesini talep etmişlerdir. STK’lar, bu tasarının uluslararası standartlara da uygun olmadığını ifade etmişlerdir. Bu nedenle Tasarının katılımcı bir süreçle yeniden ele alınmasını talep etmişlerdir.

STK’lar Türkiye’de sosyal adalet alanında giderek daha aktif rol almakta, faaliyetleri düşünce ve ifade özgürlüğünden işkenceye, ocuk ve kadın haklarına kadar pek çok alanda çeşitlilik göstermektedir. Sivil toplum kuruluşları dezavantajlı gruplara hizmet götürmekle kalmamakta, hedef kitlelerini ilgilendiren kamu politikaları konusunda da oldukça aktif rol oynamaktadır. Örneğin insan hakları kuruluşları medeni hakların genişletilmesinde, kadın hakları kuruluşları ise Türk Ceza Kanunu’nda cinsiyet eşitliğine yönelik başarılarla imza atmıştır. Bu ve benzeri STK girişimleri özellikle mevcut kısıtlayıcı ortam, kaynak yetersizliği ve kuruluşların çoğunun üyelere ve gönüllülere ihtiyaç duyması göz önüne alındığında etkileyicidir. Hak eksenli sivil toplum hareketi

Derneği, İştambul Genç Adımlar Derneği, Kafkas Dernekleri Federasyonu, Kaos GL, Kırmızı şemsiye Cinsel Sağlık ve İnsan Hakları Derneği, zgrlğnden Yoksun Gençlerle Dayanışma Derneği, Pembe Hayat LGBTT Derneği, Roman Hakları Derneği, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği (STGM), Siyah Pembe gen İzmir Derneği, SPOD, Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği, Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV), Türkiye Kadınlar Birliği, Türkiye zrller Eğitim ve Dayanışma Vakfı.

genişledikçe STK'lar daha fazla vatandaş katılımına ve vatandaşlarla daha yakın bağlara ihtiyaç duyacaktır.¹⁴⁰

Türkiye dışından örneklerle bakılacak olursa örneğin Nepal'de 2011 yılında yürürlüğe giren Kast Temelli Ayrımcılık Yasağı ve Dokunulmazlık Yasasının hazırlanması sürecine STK'lar etkin bir şekilde katılarak kanunun kabul edilmesinde önemli rol oynamıştır. Tunus'ta, STK'lar, 2014 yılında kurucu meclis tarafından ihdas edilen Anayasanın taslak metnine kadın-erkek eşitliğini temin eden hükümlerin derç edilmesi için çaba sarf etmiştir. Yeni Zelanda'da 2011 yılında engelli bireylere ilişkin yasa tasarısının hazırlanması sürecinde Engelli Bireyler Derneği aktif rol almıştır.¹⁴¹

STK'ların ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin olarak sürece etkili katılım sağladığı bir başka örnek İspanya'dan verilebilir. Engellilerin hakları ile ilgili çalışmalar yürüten bir STK olan İspanya Engelli Bireyleri Temsil Komitesi, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin denetim organı olan Engelli Hakları Komitesi'nin 50 nci oturumuna iştirak ederek engellilerin sorunlarının tespit edilmesi için çalışmalarda bulunmuştur İspanya Engelli Bireyleri Temsil Komitesi, engel durumları nedeniyle seçme hakkından mahrum bırakılan engelliler için kampanya başlatmış ve sorunun çözümüyle ilgili olarak hükümete tavsiyede bulunmuştur.¹⁴² İspanya Engelli Bireyleri Temsil Komitesi, konuya ilişkin mevzuatın gözden geçirilmesi amacıyla *“oy vermek senin de hakkın, hiç kimse*

¹⁴⁰ Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı, **Türkiye'de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu**, 2006, s. 17.

¹⁴¹ BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, A.g.e., s. 3.

¹⁴² Engelli Bireylere Dair Komite İspanya hükümetine “ilgili bütün yasalar gözden geçirilerek engel durumlarına bakılmaksızın bütün bireylerin oy hakkını kullanması sağlanmalıdır” tavsiyesinde bulunmuştur. (CRPD/C/ESP/CO/1, paragraf 48)

almaz” sloganıyla başlattığı kampanya neticesinde Yüksek Mahkeme Savcısı bölge savcılarına engelli bireylerin oy hakkının korunması için girişimde bulunma talimatı vermiştir. İspanya Engelli Bireyleri Temsil Komitesi kampanya bağlamında parlamento üyeleri ile temasa geçerek ulusal mevzuatın Engelli Hakları Komitesinin önerileri doğrultusunda değiştirilmesi için lobi faaliyeti yürütmüştür.¹⁴³

Slovakya’da Ayrımcılıkla Mücadele Yasası’nın kabulü sürecinde STK’ların aktif olarak yer alması, Malta’da Malta Eşcinsel Haklar Hareketinin İstihdam ve İş Konusunda Eşit Muamele İçin Bir Genel Çerçeve Oluşturulmasına İlişkin Direktifin (200/78/EC) iç hukuka aktarılmasında yaptığı lobicilik faaliyeti, Bulgaristan’da Bağımsız Yaşam Merkezi’nin (The Centre for Independent Living) engelli bireyleri ilgilendiren yasa ve politika değişikliklerinde sürece aktif katılım sağlaması STK’ların ayrımcılıkla mücadeleye yaptıkları katkılara örnek verilebilir.¹⁴⁴

Mevzuat ve politikalarındaki değişiklikleri talep etme ve bu bağlamda yürütülen çalışmalarda paydaş olarak yer alma, STK’ların ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin olarak yürüttükleri başlıca kamuoyu çalışmaları arasındadır. Ancak, hükümet organlarını STK’ları hukuk ya da politika oluşturma sürecinde temel bir paydaş olarak kabul etmeye ilişkin zorlayıcı bir imkânın olmaması ya da sürece katılımının STK’lar açısından tatmin edici boyutta olmaması bu hususta STK’ların başlıca eleştirilerindendir. Bu hususta tanınırlığı yüksek ve büyük STK’ların avantajlı olduğu görülmektedir.¹⁴⁵

¹⁴³ BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, A.g.e., s. 25.

¹⁴⁴ Human European Consultancy, A.g.e.

¹⁴⁵ A.g.e.

2.2.2.2. İzleme ve Belgeleme

Ayrımcılık ihlallerinin giderilmesi için yapılacak ilk iş ihlallerin tespit edilmesi ve bunun güvenilir kaynaklardan teyit edilmesidir. İzleme, ihlalle ilgili gerekli tespitlerin yapılmasıdır. İzleme, bir vakanın, durumun ya da olgunun yakından takip edilmesidir.¹⁴⁶

Belgeleme ise ihlalin gerçekleşip gerçekleşmediği, gerçekleştiyse hangi şekilde gerçekleştiğine imkân veren bilgi ve belgeler dâhil tüm verilerin toplanması işlemidir. Bu bağlamda mağdur yakınlarından alınan ifadeler, resmi makamlardan alınan bilgi ve belgeler, görgü tanıklarının ifadeleri STK'lar tarafından belgeleme için kullanılabilir.¹⁴⁷ Bu sayma örnek mahiyetinde olduğundan bunların dışındaki bazı hususlarla da belgeleme yapılması mümkündür.

STK'ların izleme ve belgeleme faaliyeti ayrımcılıkla mücadele hususunda çok yönlü katkılar sunmaktadır. STK'ların bu çalışmaları başta devlet olmak üzere ayrımcılık ihlalcilerinin sorun yaşanmadığı veya münferit hadiseler meydana geldiği şeklindeki iddialarını çürütmektedir. Böylece ihlallerinin önlenmesi ve sonuçlarının giderilmesi için baskı imkânı doğmaktadır. Ayrıca ayrımcılığa ilişkin yapılan tespitler sorunun ulusal ve uluslararası düzeyde çözülmesi için yol gösterici olmaktadır. Örneğin yasadan kaynaklanan ihlaller için yasanın ilgası, değiştirilmesi ya da yeni yasa ihdası;

¹⁴⁶ M. Guzman, B. Verstappen, **What is Monitoring?**, Human Rights Monitoring and Documentation Series, Cilt 1, HURIDOCs, 2003, s. 5.

¹⁴⁷ İnsan Hakları Derneği, **İnsan Hakları İhlallerini İzleme ve İhlallere Müdahale Etme Başvuru Kitabı**, s. 17.

uygulamadan kaynaklanan ihlaller için de uygulamanın değiştirilmesi gibi rehber niteliğinde tespitler yapılmaktadır.¹⁴⁸

Ayrımcılıkla mücadele kapsamında düşünüldüğünde STK'lar tarafından yapılan izleme faaliyetleri genellikle eşitlik ilkesinin norm düzeyinde kalması ve bunun sosyal hayatta gerçekleştirilememesi hususu ile ilgilidir. STK'lar yaptıkları izleme çalışmaları ile olması gereken durum ile mevcut durum arasındaki farkı ortaya koymaktadırlar. STK'lar izleme faaliyeti neticesinde ortaya çıkan sonuçlardan yola çıkarak mevcut durumu iyileştirmek ve değişimin öncüsü olmak hedefindedirler.¹⁴⁹

STK'lar tarafından ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin yapılan izleme faaliyetleri genel olarak üç işleve yönelik olarak gerçekleştirilmektedir. Derinlemesine inceleme işlevinde hakkında detaylı bilgi sahibi olunmayan bir hususla ilgili çalışma yapılmaktadır. İşe alımlarda yaşa dayalı ayrımcılıkla ilgili elde hiç veri yoksa ya da çok az veri varsa ve konunun fotoğrafını çekme amacı varsa bu işleve yönelik olarak izleme faaliyeti gerçekleştirilmektedir. Tamamlayıcı işlevde ise, ayrımcılıkla ilgili bir hususta bir noktaya kadar bilgiler mevcuttur, ancak bu ayrımcılığın boyutu ve yaşanma sıklığına ilişkin sayısal veriler bulunmamaktadır. Medyadan alınan veriler, mağdur beyanları ya da resmi olmayan şikâyetler LGBT bireylerin sıklıkla tacize maruz kaldığına ilişkin veriler sunsa da buna ilişkin nicel veriler tamamlayıcı izleme işlevi ile elde edilmektedir. Önleyici işlevde ise henüz gerçekleşmemiş, ancak gerçekleşmesi muhtemel ayrımcılık vakaları ile ilgili izleme faaliyeti gerçekleştirilmektedir. Onur yürüyüşlerine ayrımcı saiklerle izin

¹⁴⁸ E. Rekosh, K.A. Buchko, V. Terzieva, **Pursuing the Public Interest Public Interest Law Initiative in Transitional Societies**, Columbia Law School, 2001, s. 46-47.

¹⁴⁹ İ.İ. Gül, A.g.e., s. 51.

verilmediği iddiaları ile ilgili olarak yapılan etkinliğin karşılaştırılabilir etkinliklerle birlikte değerlendirilmesi önleyici izleme işlevine örnek gösterilebilir.¹⁵⁰

STK'ların izleme ve belgeleme konusunda usul avantajlarına sahiptir. Örneğin inceleme için izin alınması gereken bir bölgeye turist olarak dahi görevli gönderme imkânları bulunmaktadır.¹⁵¹

STK'ların ayrımcılığı izleme faaliyetinin örneklemini küçük bir grup olabileceği gibi (bir okulda belli bir azınlığa mensup ebeveynlerin çocuklarının maruz kaldığı ayrımcılık), ülke çapında yürütülen bir izleme faaliyeti de olabilmektedir. (eğitimde ayrımcılığın ülke genelinde izlenmesi)¹⁵²

STK'lar izleme faaliyeti kapsamında çeşitli roller üstlenmektedirler. Öncelikle izleme faaliyeti neticesinde ortaya çıkan sonuçlar, bir ayrımcı muamelenin varlığına işaret ediyorsa STK'lar, sorunun çözümü noktasında karar verici kurumların harekete geçmesi için tetikleyici bir rol üstlenmektedirler. Alarm rolünde ise STK'lar daha önce öngörülmüş ve yasal olarak düzenlenmiş konularda, ayrımcılıkla mücadele yasal olarak görevli kılınmış kurumların bu noktadaki yükümlülüklerini icra etmemeleri nedeniyle yaşanan sorunlara dikkat çekmektedir.¹⁵³

¹⁵⁰ İ.I. Gül, A.g.e., s.52-53.

¹⁵¹ S. Karakul, Uluslararası **Alanda Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Örgütlerinin İnsan Haklarının Korunması Yönündeki İşlevleri**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 63.

¹⁵² İ.I. Gül, A.g.e., s.55.

¹⁵³ İ.I. Gül, A.g.e., s.56.

Devletler, insan hakları alanında gerek ulusal gerekse de uluslararası normlardan kaynaklı yükümlülük ve sorumluluklarından kaçma eğilimine sahiptir. Bu eğilimin bir nedeni de bu alandaki bilgi eksikliği ve izlemenin yetersiz olmasıdır. Bu nedenle ayrımcılıkla mücadele alanında çalışan STK'lar izleme ve belgeleme yoluyla elde ettikleri bilgileri devletlere hesap sormak ve bu konudaki yükümlülüklerini hatırlatmak için kullanmaktadır.¹⁵⁴

İzleme ve belgeleme tespiti ve bunun çözümü noktasında yol gösterici olması açısından önemlidir. Bir örnek ile somutlaştırmak gerekirse Roman çocuklarının eğitime erişimi noktasında yaşanan dolaylı ayrımcılığın izleme ve belgeleme yoluyla ortaya konulması, yaşanan bir sorunun teşhisi ve muhtemel çözüm önerileri için önem arz etmektedir. Özellikle yetkili makamların dolaylı ayrımcı muameleleri yadsımasının önüne geçmek adına yapılan bu çalışmalar sorunun çözümü açısından iyi bir başlangıç noktası olabilecektir.

STK'ların ayrımcılıkla mücadele ilişkin olarak üstlendiği izleme faaliyetlerinin Türkiye'deki durumuna bakıldığında, olması gerekeni uzağında bir tablonun ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrımcılığın izlenmesi hususunda yapılan spesifik çalışmaların sayısı azdır. 2009 yılında yayımlanan "Hep Yenik Başlama Duygusu -Türkiye'de Ayrımcılık Uygulamaları: Mağdurlar ve Uzmanlar Anlatıyor"¹⁵⁵ isimli kitap, Alevi Bektaşî Federasyonu tarafından 2011 yılından itibaren yayımlanan Hak İhlalleri Raporu,

¹⁵⁴ Avrupa Konseyi, **İnsan Hakları Üzerine Arka Plan Bilgisi, Gençlerle İnsan Hakları Eğitimi Kılavuzu**, s. 306,

https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/14/pusula_bolum4_aktivizm_istanbulb ilgiuniversitesiyayinlari.pdf (E.T: 15.09.2019)

¹⁵⁵ Feray Selman, İnsan Hakları Ortak Platformu.

Edirne Roman Derneği, Avrupa Roman Hakları Derneği ve Helsinki Yurttaşlar Derneği'nin tarafından müştereken hazırlanan “Biz Buradayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi” gibi çalışmalar, izleme faaliyetinin az olduğu Türkiye’de bu amaçla yapılan bazı çalışmalardır. Bunun yanında Hrant Dink Vakfı tarafından yayımlanan ve medyada yer alan verilerin niteliksel ve niceliksel olarak izlenmesinden elde edilen çıktıların yer aldığı “Medyada Nefret Söylemi ve Ayrımcı Söylem” raporları, Türkiye’de düzenli olarak yayımlanan ender çalışmalardandır. Vakıf, medyada yer alan verileri 3-4 aylık periyotlarla düzenli olarak izleme raporları şeklinde kamuoyu ile paylaşmaktadır. Aynı yöntemle yıllık raporlar da yayınlanmaktadır.

2.2.2.3. Raporlama

Raporlama, ayrımcılıkla mücadele alanında çalışan STK’ların en çok kullandığı yöntemlerden birisidir. STK’lar, raporlama yoluyla bir ülkedeki ayrımcılık olgusunun genel durumunu koymaktadır. Bunun dışında yine tarafı olunan uluslararası normlara hangi ölçüde uyulduğu da STK’lar tarafından raporlanmaktadır.

Ayrımcılıkla mücadele alanında yazılan raporların genel amacı eşitlik ilkesini ihlal eden devletler üzerinde baskı kurmak ve ihlalin sona erdirilmesi ve oluşan zararların giderilmesini sağlamaktır.¹⁵⁶ Ayrımcılıkla mücadele alanındaki raporlama çalışmaları da en nihayetinde bir kamuoyu oluşturma gayretidir. İhlallerin tespiti ve mağduriyetlerin giderilmesi için ulusal ve uluslararası aktörlerin ihlalcıye baskı yapması hedeflenmektedir.

¹⁵⁶ C.E. Welch, **Protecting Human Rights in Africa: Strategies and Roles of Nongovernmental Organizations**, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1995, s. 60-62.

STK'lar tarafından yayımlanacak olan raporların yazımına ilişkin üzerinde uzlaşmış usule ve esasa ilişkin kriterler bulunmamaktadır. Ancak, asgari olarak bir raporun nasıl olması gerektiği konusunda bazı rehber kriterler belirlenmiş durumdadır. Buna göre STK'lar tarafından yazılan ayrımcılık raporlarında asgari olarak aşağıda yer alan hususlar bulunmalıdır.¹⁵⁷

- *Giriş bölümü, raporun neden ve hangi amaçla yazıldığı ve konuya ilişkin endişelerin ifade edilmesi*
- *Vakaların anlatılması, sorunun ortaya konulması, ihlallerinin niteliğinin saptanması (yaşama hakkı, işkence yasağı gibi)*
- *Saklı tutulmasını gerektirecek bir durum olmadıkça mağdurların kimlik bilgileri*
- *Muhtemel/mevcut failer ve/veya yetkililerin sorumluluğu*
- *Konuya ilişkin varsa istatistikler*
- *Sorunların ve ihlallerin giderilmesi için tavsiyeler*

STK'lar amaçları ve kapsamaları birbirinden farklı olan çok çeşitli raporlar yayımlamaktadır. Bu raporları yıllık raporlar, ülke raporları, tematik raporlar ve gölge raporları olmak üzere dört ana başlık altında incelemek mümkündür.

Yıllık raporlar, genellikle bir önceki yıla ait durumunun değerlendirildiği, genel durumu ortaya koyan ve birçok ülkenin aynı anda değerlendirildiği raporlardır. Yıllık raporların ilgi çekiciliği yüksektir.¹⁵⁸ Birçok ülke aynı anda ve birbirine benzer kıstaslarla değerlendirilmektedir. Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Hakları İzleme Örgütü her yıl

¹⁵⁷ İnsan Hakları Derneği, A.g.e., s. 91, S. Cohen, "Government Responses to Human Rights Reports: Claims, Denials and Counterclaims", **Human Rights Quarterly**, 1996/18/3, s. 517-543.

¹⁵⁸ S. Karakul, A.g.e., s. 89.

düzenli olarak yıllık raporlar yayımlamaktadır.¹⁵⁹ Yıllık raporlar birçok ülkeyle ilgili değerlendirmeye yer verdiğiinden genellikle kısa değerlendirmelerden oluşmaktadır. Her devletle ilgili değerlendirmenin boyutu değişebilmektedir. Bazı devletler için değerlendirme kısa olurken bazı devletler için daha detaylı değerlendirmelere yer verilebilmektedir.

Ülke raporları, bir ülkedeki belirli konuları insan hak ve özgürlükleri açısından ele alan raporlardır. Ülke raporları, belli bir ülkedeki spesifik konuları işlediğinden bu raporlarda yıllık raporlara göre daha detaylı değerlendirmelere yer verilmektedir. Bu nedenle ülke raporları soyut değerlendirmeleri aşan somut değerlendirmelere yer verilmesi açısından daha avantajlıdır. Uluslararası Af Örgütü tarafından yayımlanan “*Gazetecilik Suç Değildir Türkiye’de Medya Özgürlüğü Üzerindeki Baskılar Raporu*”¹⁶⁰ ve “*Gezi Parkı Eylemleri Türkiye’de Toplanma Özgürlüğü Hakkı Şiddet Kullanılarak Engelleniyor Raporu*”¹⁶¹ ülke raporlarına örnek verilebilir.

Tematik raporlar, bir devlet veya bölgedeki belirli insan hakları konularını ele alan ve konuya ilişkin detaylı değerlendirmelere ve önerilere yer verilen raporlardır. Tematik raporlar, belirlenmiş özel konuları işlemesi açısından ülke raporları ile benzeşmekte ise

¹⁵⁹ Bu raporlar için bkz.

<https://www.hrw.org/world-report/2019>

<https://www.amnesty.org/download/Documents/POL1067002018TURKISH.PDF> (E.T: 15.09.2019)

¹⁶⁰ https://www.amnesty.org.tr/public/uploads/files/Rapor/FreeTurkeyMedia_.pdf (E.T: 15.09.2019)

¹⁶¹

<https://www.amnesty.org.tr/public/uploads/files/Rapor/TURKEY%20GEZI%20PARK%20PROTESTS%20BRUTAL%20DENIAL%20OF%20THE%20RIGHT%20TO%20PEACEFUL%20ASSEMBLY%20IN%20TURKEY.pdf> (E.T: 15.09.2019)

de ülke raporlarından farklı olarak sadece belli bir coğrafi alanla sınırlı olarak değerlendirme yapılan raporlar değildir. Örneğin İnsan Haklarını İzleme Örgütü tarafından 2005 yılında yayımlanan “Çocuklarımızı Başarısız Duruma Düşürmek, Eğitim Hakkının Önündeki Engeller Raporu”¹⁶² birden çok ülkedeki verilere dayalı olarak hazırlanmış bir tematik rapordur. Raporda çocukların eğitim hakkına ilişkin detaylı değerlendirmelere yer verilmiş, bu kapsamda tespit edilen çocuk işçiliği, okul ücretleri, kız çocuklarının eğitimi gibi konularda devletlere çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Eğitim hakkı bağlamında yaşanan ayrımcılık raporda detaylı olarak ele alınmıştır.

STK’lar tarafından yayımlanan bir diğer rapor türü gölge raporlardır. Uluslararası sözleşmelere taraf olan devletler, hem yasal mevzuatının hem de uygulamalarının tarafı olunan sözleşmede öngörülen yükümlülükler ile ne derecede uyumlu olduğunu sunduğu raporla ortaya koymak zorundadır. Devletler tarafından sunulan raporların tek yanlı olması ihtimaline karşılık aynı konuya ilişkin olarak konuya ilişkin faaliyet gösteren STK’lardan “gölge rapor” adı altında alternatif raporlar alınmaktadır. Gölge raporlar, sözleşme ile taraf devletler için getirilen yükümlülüklerle hangi oranda uyulduğunu STK bakış açısıyla ortaya konulmasına imkân vermektedir. Sözleşmenin uygulanmasının denetiminden sorumlu olan ilgili organ, devlet tarafından sunulan rapor ve gölge raporları birlikte değerlendirerek buna ilişkin nihai değerlendirmelerini taraf devletle paylaşmaktadır.¹⁶³

Gölge raporlar hem Türkiye’de hem de dünyanın birçok ülkesindeki STK’lar tarafından sıklıkla hazırlanan bir rapor türüdür. Gölge raporlar yoluyla STK’lar, ayrımcılığın sivil bir gözle ve sahadan verilerle ortaya konmasını sağlamaktadır. Avrupa

¹⁶² <https://www.hrw.org/reports/2005/education0905/education0905.pdf> (E.T: 15.09.2019)

¹⁶³ A. Beyazova, A.g.e., s. 5.

İrkçılığa Karşı Mücadele Ağı (European Network Against Racism) tarafından 2014-2018 yıllarını kapsayan döneme ilişkin hazırlanan “Avrupa’da İrkçılık Raporu” gölge raporlara örnek verilebilir.¹⁶⁴

“*Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi*” (CEDAW) kapsamında sunulan gölge raporlar, ayrımcılık bağlamında sunulan raporlara örnek verilebilir. İngiltere Merkezli Women’s Resource Center tarafından Kadınlara Karşı Ayrımın Ortadan Kaldırılması Komitesine 2019 yılında sunulan raporda, İngiltere ve Kuzey İrlanda’da kadınlara karşı ayrımcılığın mevcut durumu, STK bakış açısıyla ortaya konmaktadır.¹⁶⁵ Asya Kıtasından örnek olarak Singapur’da “Çok Ses, Tek Hareket” (Many Voices, One Movement) adı altında 13 ulusal STK’nın bir araya gelerek 2018 yılında Kadınlara Karşı Ayrımın Ortadan Kaldırılması Komitesine sunduğu gölge rapor verilebilir.¹⁶⁶

BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, ayrımcılık da dâhil olmak üzere engelli bireylerin haklarını güvence altına amaçlamaktadır. STK’lar, Sözleşmenin denetim organı olan Engelli Hakları Komitesine gölge raporlar sunabilmektedir. Avustralya’da 9

¹⁶⁴ https://www.enar-eu.org/IMG/pdf/shadowreport2018_final.pdf (E.T: 11.02.2020)

¹⁶⁵

https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/GBR/INT_CEDAW_ICO_GBR_31_465_E.pdf (E.T: 11.02.2020)

¹⁶⁶ <https://sgcedawcoalition.files.wordpress.com/2017/10/many-voices-one-movement-coalition-report-of-national-ngos-on-singapore.pdf> (E.T: 11.02.2020)

ulusal STK tarafından müştereken hazırlanan “Engelli Hakları Şimdi” (Disability Rights Now) isimli rapor, ayrımcılık bağlamında sunulan gölge raporlara örnek verilebilir.¹⁶⁷

Türkiye’deki gölge raporu çalışmalarına bakıldığında ise kadına yönelik şiddet ve kadına yönelik ayrımcılık konularının öne çıktığı görülmektedir. Kadın hakları konusunda faaliyette bulunan STK’lar bazen müstakil olarak bazen de müştereken Türkiye’ni tarafı olduğu sözleşmelerin denetim organlarına gölge raporlar sunmaktadır. Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi’nin (İstanbul Sözleşmesi) ülkesel uygulanmasına yönelik olarak yapılan izleme bağlamında İstanbul Sözleşmesi’nin denetim organı olan Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddete Karşı Eylem Uzmanlar Grubuna (GREVIO) 2017 yılında sunulan rapor, Türkiye’deki gölge rapor çalışmalarına örnek verilebilir. Rapor, alanda çalışan 8 STK tarafından müştereken kaleme alınmış, aynı zamanda 81 üyesi olan İstanbul Sözleşmesini İzleme Platformu tarafından da desteklenmiştir.¹⁶⁸

“Kadın ve Demokrasi Derneği” (KADEM) tarafından “Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi” (CEDAW) Yedinci Periyodik İnceleme Süreci için 2016 yılında sunulan rapor gölge raporlara örnek verilebilir.¹⁶⁹ Aynı Sözleşme kapsamında sunulan bir diğer gölge rapor, kadın ve LGBT hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği odaklı çalışmalar yürüten bölgesel ve ulusal nitelikteki 12 STK’nın “CEDAW STK Forumu İcra Komitesi” adı altında bir araya gelerek sunduğu rapordur. Rapor, İcra

¹⁶⁷ <https://www.afdo.org.au/wp-content/uploads/2019/08/CRPD-Shadow-Report-2019-English-PDF.pdf>

(E.T: 11.02.2020)

¹⁶⁸ <https://rm.coe.int/turkey-shadow-report-2/16807441a1> (E.T: 15.02.2020)

¹⁶⁹ <http://kadem.org.tr/tr/wp-content/uploads/2016/09/CEDAW-Raporu-KADEM.pdf>

(E.T:

15.09.2019)

Komitesi dışında kalan diğer birçok kadın hakları örgütü ile işbirliği içinde hazırlanmıştır.¹⁷⁰

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi kapsamında Engelliler Konfederasyonu tarafından 2018 yılında sunulan rapor, bir diğer gölge rapor örneğidir.¹⁷¹ Anılan raporlarda cinsiyete ve engelliğe dayalı ayrımcılık hususu STK bakış açısı ile detaylı olarak ele alınmıştır.

2.2.2.4. Hukuki Yollara Başvurma ve Hukuki Destek Sunma

Hukuki yollara başvurma, ayrımcılıkla mücadele alanında çalışmalar yürüten STK'ların ihlaller karşısında kendi tüzel kişiliklerine dayanarak yargısal ya idari süreçlere katılmasını ifade etmektedir. Türkiye'de STK'ların genelde insan hakları, özelde inse ayrımcılık konularında genel kurumsal dava açma yetkisi bulunmamaktadır. STK'ların bu şekilde dava açmaları için mevzuatta özel düzenlemeler bulunması gerekmektedir. İnsan hakları alanında çalışmalar yürüten STK'lar açısından kısıtlama getiren bu durum, özellikle ayrımcılık mağdurlarının güçlendirilmesi ve faillere yönelik etkili yaptırımlar alınmasını zorlaştırmaktadır.¹⁷² STK'ların kendi tüzel kişiliğine dayalı olarak hukuki süreçlere katılımına imkân veren yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi STK'ların bu noktadaki hareket alanını genişletecektir.

¹⁷⁰ <https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/06/ShadowReport.pdf> (E.T: 16.02.2020)

¹⁷¹ http://sivildusun.net/wp-content/uploads/2019/03/golge_raporu-t-web.pdf (E.T: 15.09.2019)

¹⁷² A. Beyazova, A.g.e., s. 3.

STK'ların kendi tüzel kişiliğine dayanarak kurumsal dava açması genellikle sadece “menfaat ihlali”nin yeterli görüldüğü iptal davaları¹⁷³ için geçerlidir. Menfaat ihlalinin dava açma yetkisi için yeterli olması, iptal davasının alanını genişletmektedir. Örneğin 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunun 73 üncü maddesinin altıncı fıkrasında buna ilişkin açık bir hüküm yer almaktadır. Buna göre;

“Tüketici örgütleri, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile Bakanlık; haksız ticari uygulamalar ve ticari reklamlara ilişkin hükümler dışında, genel olarak tüketicileri ilgilendiren ve bu Kanuna aykırı bir durumun doğma tehlikesi olan hâllerde bunun önlenmesine veya durdurulmasına ilişkin ihtiyati tedbir kararı alınması veya hukuka aykırı durumun tespiti, önlenmesi veya durdurulması amacıyla tüketici mahkemelerinde dava açabilir.”

Buna göre tüketici hakları konusunda faaliyet gösteren STK'lar, genel tüketici sorunlarına ilişkin dava açma yetkisine sahiptir.¹⁷⁴

STK'lar dava açmanın yanında hukuki süreçler konusunda da ayrımcılık mağdurları ve mağdur yakınlarına hukuki destek sunmaktadırlar. STK'lar tarafından hukuki destek olarak başvurulacak idari ve yargısal yollar konusunda rehberlik hizmet verilebileceği gibi idari veya yargısal organlara başvuran mağdur veya mağdur yakınlarının vekilliği de üstlenilebilmektedir. Türkiye’de özellikle birçok şehirde bünyesinde çok sayıda avukat bulunduran İHD ve Mazlum-Der hukuki süreçler konusunda rehberlik ya da vekillik hizmeti sunmaktadır.

¹⁷³ İptal Davası, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununa göre “İdarî işlemler hakkında yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı olduklarından dolayı iptalleri için menfaatleri ihlâl edilenler tarafından açılan davaları” ifade etmektedir.

¹⁷⁴ U.O. Zincir, A.g.e., s. 350.

2011 ve 2015 seçimlerinde oy verecekleri sandığa erişemeyen iki engelli seçmenin Yüksek Seçim Kurulu aleyhine açtıkları davalarda EHİD tarafından sunulan hukuki destek, ayrımcılıkla mücadele kapsamında STK'lar tarafından verilen hukuki desteğe örnek gösterilebilir. Yine EHİD, 2015 yılında seçim döneminde Yüksek Seçim Kurulu tarafından yayınlanan eğitici mahiyetteki kamu spotlarının sadece Türkçe hazırlanmasının Türkçe bilmeyen vatandaşlar açısından kamu hizmetlerine erişim de ayrımcılık teşkil ettiği iddiasını Türkiye İnsan Hakları Kurumu'na taşımış ve ihlal kararı alınmasını sağlamıştır.

Konuya ilişkin olarak diğer ülke örnekleri incelendiğinde standart bir uygulama olmadığı görülmektedir. Bazı ülkelerde STK'ların yargısal ve idari süreçlere katılan bireylere destek sunması ya da bizzat mağduru temsil etmesine imkân verilmişken bazı ülkelerde ise bu duruma izin verilmemektedir.

Çekya'da Ticaret Odaları Birliğinin kendi üyeleri ile sınırlı olarak, ayrımcılık mağdurlarına danışmanlık yapmasına izin verilmiştir.¹⁷⁵

Bulgaristan'da Ayrımcılıkla Mücadele Kanunu¹⁷⁶, STK'ların belirli koşullar altında yasal süreçlere katılmasına olanak vermiştir. Mezkûr Kanunun 71 nci maddesine göre sendikalar ile kamu yararına faaliyette bulunan STK'lar mağdurun talebi üzerine taraf olarak yargısal süreçlere katılma hakkına sahiptirler. Kanunun açık hükmü nedeniyle kamu yararına faaliyette bulunmayan STK'ların bu hakkı kullanma imkânı bulunmamaktadır. Bu yasal imkân bazı davalarda kullanılmış ve etkili sonuçlar alınmıştır.

¹⁷⁵ Human European Consultancy, A.g.e., s. 6.

¹⁷⁶ Protection Against Discrimination Act Promulgated, SG No. 86/30.09.2003, effective 1.01.2004, supplemented, SG No. 70/10.08.2004, effective 1.01.2005, amended, SG No. 105/29.12.2005, effective 1.01.2006, SG No. 30/11.04.2006, effective 12.07.2006

Bulgaristan Helsinki Komitesi ve Roman Baht Vakfı tarafından müstereken açılan ve ırk ayrımcılığı iddialarını içeren ile ilgili olarak açılan davada adı geçen STK'lar taraf sifatiyla yargılama sürecine katılmış ve ihlal kararı verilmesini sağlamışlardır.¹⁷⁷

Estonya'da ise STK'ların yargısal süreçlere kendi adına ya da mağdurlarla birlikte katılmasına izin verilmemektedir. Ancak STK'lar, yargısal süreçler öncesinde başvurulabilen idari süreçlerde ayrımcılık mağdurunu temsil etme hakkına sahiptirler. (Örneğin Şansölye Ofisi'ne yapılan başvurular) Benzer bir uygulama Slovakya'da bulunmaktadır. 1 Temmuz 2004 tarihinde yürürlüğe giren Ayrımcılıkla Mücadele Yasası'nın 10 uncu maddesi "*Eşit muamele ilkesinin ihlali ile ilgili davalarda davacı, ayrımcılığa karşı korunmayı ilgilendiren bir yasal organ tarafından da temsil edilebilir.*" hükmünü ihtiva etmektedir. Madde hükmü, sadece yargısal süreçlere ilişkin bir imkân sağlamaktadır. İdari süreçler açısından bu imkân kullanılamamaktadır.¹⁷⁸

STK'ların yargısal süreçlere kendi adına ya da taraflarla birlikte katılmasının yasal çerçevede güvence altına alınması önemlidir. Ancak STK'ların ayrımcılıkla mücadele bağlamında bu rolün sadece yasal olarak tanınması yeterli değildir. Yasal olarak tanınan bu imkânın pratize edilmesi için STK'ların yeterli personele, finansmana ve uzmanlığa sahip olması gerekmektedir.

¹⁷⁷ Human European Consultancy, A.g.e., s. 6.

¹⁷⁸ A.g.e., s. 133.

2.2.2.5. Kalıp Yargılar ve Önyargılarla Mücadele Etme

STK'ların insan hakları alanında üstlendiği misyonlardan birisi de ayrımcı muameleye neden olan önyargı ve kalıp yargılarla mücadele etmektir. STK'ların bu misyonuna ilişkin görevlerine geçmeden önce önyargı ve kalıp yargı kavramları ile bu kavramların ayrımcılığa ne şekilde sebebiyet verdiği açıklanacaktır.

Önyargı ve kalıp yargı, günlük dilde birbirinin yerine kullanılabilen, benzer kavramlardır. Ancak bu iki kavram, içerik itibarıyla farklı olgulara işaret eden, ancak birbirini tamamlayan bir nitelik arz etmektedir. Her ikisi de sosyal gerçekliği kaba bir şekilde şematize etmeye imkân vermektedir.¹⁷⁹

Günlük hayatta önyargı kavramı herhangi bir kanıt, bilgiye veya deneyime dayanmayan ön fikir anlamında kullanılmaktadır. TDK ise önyargıyı *“bir kimse veya bir şeyle ilgili olarak belirli şart, olay ve görüntülere dayanarak önceden edinilmiş olumlu veya olumsuz yargı, peşin yargı, peşin hüküm, peşin fikir”* şeklinde tanımlamıştır.¹⁸⁰

Kalıp yargı ise henüz TDK tarafından tanımlanmış değildir. Doktrinde ise kalıp yargıya ilişkin bazı tanımlamalar bulunmaktadır. Kalıp yargı, bir kişinin bireysel özelliklerini gözetmeksizin, onları bir grubun üyesi olma nedeniyle tek tipleştirmektir. Bu nedenle kalıp yargılar, belli bir grubun üyelerine ilişkin olarak zihinde beliren resimlerdir. Bu resim, belirli bir topluluğa ya da onun üyelerine dair ortak bir bakış açısını ve inancı

¹⁷⁹ M. Göregenli, Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık”, **Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar**, (der.), Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 6.

¹⁸⁰ www.tdk.gov.tr (E.T: 23.09.2019)

ortaya koymaktadır.¹⁸¹ Kalıp yargılar bireylere ve gruplara dair genelgeçer, şablonvari inançların sonucudur.¹⁸² Kalıp yargılar nedeniyle ortaya çıkan tek tipleştirme ve homojenleştirme bir o gruba dâhil olan bireyler açısından külli bir muameleye neden olmaktadır. Kişi toplumdaki bağımsız bir birey olmaktan çıkmakta, kimliği sadece dâhil olduğu gruptan kaynaklanan niteliğine indirgenmektedir. Netice itibariyle insanlar yaş, cinsiyet, ırk, deri rengi gibi özellikleri ve sıfatları nedeniyle etiketlenip ayrıştırılmaktadır. Bu etiketleme kişinin ya da grubun kimliği haline gelmekte ve bu ayrımcılığın nedeni olabilmektedir.¹⁸³ Buna göre bir birey, daha önce zihinde çizilen resme dâhil olan bir gruba mensup ise, kendine has özellikleri dikkate alınmaksızın aynı yargıya maruz bırakılmaktadır. Bu kalıp yargılar nedeniyle bireyin otonom olarak varlığı bir reddiye ile karşılaşmakta, topluluğa ait zihinde beliren resim kişinin kimliği kabul edilmektedir.

Kalıp yargıya güçlü bir duygu eşlik ettiğinde bu durum önyargıya dönüşmektedir. Önyargı ise bir müddet sonra ifade veya eylem düzeyinde ayrımcılığa neden olabilmektedir. Bu durum şu şekilde formüle edilebilir.¹⁸⁴

Kalıp yargı + güçlü duygu = Önyargı → Ayrımcılık

Bu denklem bir çalışmada şu şekilde somutlaştırılmıştır

“Bir grup (örneğin Türkler, Kürtler, kadınlar, aleviler, çingeneler vb.) bir sıfatla (örneğin kötü, terörist, ilkel, vahşi, iğrenç, pis, aptal, kurnaz, zeki, akıllı vb.) zihinde

¹⁸¹ K. Çayır, “Gruplararası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık”, **Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar**, (der.), Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 6.

¹⁸² M. Parker, “Psikolojik Açıdan Önyargı ve Ayrımcılık”, **Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar**, (der.), Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s.2.

¹⁸³ A.g.m., s.1.

¹⁸⁴ A.g.m., s.3.

resmedilmektedir Bu, aşırı düzey genellemeler içeren bir kalıp yargıdır. Bu kalıp yargıya, duruma göre olumsuz (korku, kaygı, iğrenti, hoşlanmama, antipati, nefret vb.) veya olumlu (beğeni, sempati, hoşnutluk vb.) duygular eşlik ettiğinde, örneğin “Kürtler ilkeldir ve onlardan nefret ediyorum” veya “Türkler akıllıdır ve onları seviyorum” gibi önyargılarımız olabilir.”

Önyargı genel olarak bilişsel bir olgudur. Ancak önyargının sosyal hayatta eylem veya eylemsizliğe dayanan davranışlara sirayet etmesi durumunda ayrımcılık ortaya çıkabilmektedir.¹⁸⁵

STK’lar, ayrımcılık üreten önyargı ve kalıp yargılarla da mücadele etmektedir. Bu durum özellikle toplumda önyargılar ve buna bağlı olarak gelişen ayrımcılığın mağduru olan birey ve gruplar açısından önemlidir. Hizmet sunduğu ya da temsil ettiği kesimler önyargı ile karşılaşan ve buna bağlı ayrımcılık sorunu yaşayan STK’lar, önyargılarla mücadeleyi hem dernek mevzuatında açıkça amaçlardan biri olarak belirlemekte hem de bu konuda faaliyetler yürütmektedirler.

Türk toplumu açısından bakıldığında çingeneler yoğun olarak önyargı ve buna bağlı ayrımcılığa maruz kalmaktadır.¹⁸⁶ Bu durum, çingenelerle ilgili faaliyet yürüten STK’ların da önyargıyla mücadeleye ilişkin görevler yürütmesine sebebiyet vermektedir. Çingeneler konusunda çalışmalar yürüten Sıfır Ayrımcılık Derneği, hedef kitlesinin maruz kaldığı önyargılardan kaynaklı ayrımcılık nedeniyle amacını ve çalışmalarını şu şekilde belirlemiştir.

“Derneğin amacı ekonomik, sosyal ve kültürel olarak riskli ve dezavantajlı toplulukların, sosyal kültürel açıdan gelişme gösterebilmesi ve bu topluluklara

¹⁸⁵ M. Göregenli, A.g.e., s. 6.

¹⁸⁶ M. Aksu, **Türkiye’de Çingene Olmak**, Kesit Yayınları.

yönelik önyargı ve ayrımcılığa karşı toplumu, diyalog ve dayanışma çerçevesinde bütünleştirme çalışmaları yapmak ve sosyal ekonomik, kültürel, sportif faaliyetlerde bulunmaktadır.”

“Her türlü ayrımcılığa karşı olan Sıfır Ayrımcılık Derneği, Irk, dil, din, renk, cinsiyet, siyasi görüş ve benzeri nedenlerle yapılan her türlü ayrımcılığa karşı mücadele eder. Her koşulda farklı kültürlere ilişkin önyargılara karşı bilinçlenmeyi teşvik etmektedir. Ekonomik, sosyal ve kültürel olarak riskli ve dezavantajlı toplulukların, sosyal kültürel açıdan gelişme gösterebilmesi için bu topluluklara yönelik önyargı ve ayrımcılığa karşı toplumu, diyalog ve dayanışma çerçevesinde bütünleştirme çalışmaları yapmaktadır.”¹⁸⁷

Zachor Sosyal Hafıza Vakfı (Zachor Foundation for Social Remembrance), Yahudi Kültürü ve Holokost ile ilgili çalışmalar yapan uluslararası nitelikte bir STK’dır. Vakfın çalışmaları incelendiğinde temsil ettiği kesimin önyargılar ve kalıp yargılar nedeniyle maruz kaldığı ayrımcılıkla mücadeleyi faaliyet alanlarından birisi olarak belirlediği görülmektedir.¹⁸⁸

Azınlık hakları konusunda faaliyet gösteren STK’lar da nefret söylemi ile mal ve hizmetlere erişimde uğranılan ayrımcılığa ilişkin çalışmalar yürütmektedirler.¹⁸⁹

¹⁸⁷ <http://www.sifirayrimcilik.org> (E.T: 23.10.2019)

¹⁸⁸ <https://www.zachorfoundation.org/zachor-foundation/> (E.T : 24.02.2020)

¹⁸⁹ İ.I. Gül, A.g.e., s. 4.

2.2.2.6. Eğitim ve Farkındalık Çalışmaları Yürütme

Eğitim ve farkındalık çalışmaları yürütmek, ayrımcılıkla mücadele alanında faaliyetlerde bulunan STK'ların üstlendiği görev ve sorumluluklardan birisidir. Ayrımcılığın önlenmesi ve eşitlik ilkesinin hayata geçirilmesi için konuya ilişkin eğitim ve farkındalık düzeyinin artırılması öncü koşuldur. Bu gerçekten hareketle STK'lar eğitim ve farkındalık alanında birçok faaliyette bulunmaktadır.

Eğitim ve farkındalık, insan haklarının her alt kategorisi açısından önemli ve gerekli olmakla birlikte ayrımcılıkla mücadele anlamında eğitim ve farkındalığı özellikli kılan bir durum söz konusudur. Ayrımcılık günlük hayatta her zaman açıkça anlaşılabilen bir olgu değildir. Bu nedenle ayrımcılığı anlamak ve önüne geçmek için hangi muamelelerin ayrımcılık teşkil ettiği ve bununla nasıl mücadeleye edileceğine ilişkin eğitim ve farkındalık çalışmaları önem arz etmektedir.¹⁹⁰ Bu durum özellikle perdeleme imkânına sahip dolaylı ayrımcı uygulamalar açısından önemlidir. Bazı durumlarda ayrımcılık mağduru birey ya da gruplar, bu konudaki bilgi ve bilinç eksikliği nedeniyle maruz kaldıkları ayrımcı muamelelerin olağan olduğunu düşünebilmekte ve hak arama yollarına başvurmamaktadırlar.

Eğitim ve farkındalık çalışmaları kapsamında STK'lar tarafından eğitim programları, sempozyum, panel, konferans, çalıştay düzenlenme, bilgilendirici afiş, broşür hazırlama, kısa film ve kamu spotu hazırlama, yarışmalar düzenleme, seminerler verme, süreli ve süresiz yayınlar çıkarma gibi sayma suretiyle tüketilmeyen çok sayıda faaliyet yürütülmektedir.

¹⁹⁰ Ö. Cankurtaran, E. Beydili, “Ayrımcılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulamasının Gerekliği, **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, Üzerine”, 2016/27/1, s.2.

Genelde insan hakları özelde ise ayrımcılık konusunda eğitimler verme ve farkındalık artırma çalışmaları yürütme bazı STK'lar açısından temel amaç olurken, bazı STK'lar açısından yürütülecek faaliyetlerden sadece birisi olarak belirlenmiştir. Türkiye İHD ve Mazlum-Der dernek tüzüklerinde eğitim ve farkındalık artırıcı çalışmalarda bulunmayı derneğin amaçlarından birisi olarak belirlemiş iken İHED, eğitim ve farkındalık artırmayı derneğin temel amacı olarak belirlemiş durumdadır. İHED Tüzüğü'nün 2 nci maddesi konuya ilişkin olarak aşağıdaki hükümlere yer vermiştir.

“Dernek, “insan haklarına disiplinler arası bir yaklaşımla (hukuki, siyasi, ekonomik, kültürel, tarihi, dini, felsefi, psikolojik, etik vb.) ve bilimsel yöntemleri kullanarak insan haklarının tanınması, korunması, uygulanması ve geliştirilmesi açılarından, teorik ve pratik alanda eğitimler, araştırmalar ve çalışmalar yapmak” amacı ile kurulmuştur.”

STK'ların ayrımcılık alanında eğitim ve farkındalık çalışmaları son dönemde yoğunluk kazanmıştır. Özellikle ulusal, bölgesel ve evrensel düzeydeki kurumların eğitimler için fon, hibe vb. yollarla teknik ve finansal destek sağlaması bu alandaki çalışmaları yoğunlaştırmıştır.¹⁹¹

Türkiye’de birçok STK tarafından müstakil veya projeler kapsamında eğitimler verilmektedir. İHD tarafından 2008 yılında oluşturulmasına karar verilen ve 2010 yılında fiilen hayata geçirilen İnsan Hakları Akademisi, STK'lar tarafından sunulan eğitim hizmetlerine örnek verilebilir. İnsan Hakları Akademisi tarafından 2010 yılından beri

¹⁹¹ Detaylı bilgi için bkz.

<https://www.ihd.org.tr/category/c89-kampanyalar/projeler/> (17.09.2019)

<https://www.esithaklar.org/projeler/> (17.09.2019)

belli periyotlarla insan hakları ve ayrımcılık konularında eğitim programları düzenlenmektedir.¹⁹²

İnsan Hakları Ortak Platformu tarafından Hollanda Büyükelçiliği'nin Matra İnsan Hakları Programı Ayrımcılık Olmadan Yaşamak (Living without Discrimination) Projesi kapsamında hazırlanan bilgi notları ve broşürler STK'ların ayrımcılıkla mücadele kapsamında eğitim ve farkındalık artırma amacıyla ortaya koyduğu çalışmalara örnek gösterilebilir. Proje kapsamında mal ve hizmetlere erişimde ayrımcılık, adalete erişimde ayrımcılık, seçme ve seçilme hakkına erişimde ayrımcılık, çalışma hakkına erişimde ayrımcılık, barınma hakkına erişimde ayrımcılık, sağlık hakkına erişimde ayrımcılık, eğitim hakkına erişimde ayrımcılık gibi konularda kullanıcılar açısından kısa ve anlaşılması kolay metin ve broşürler hazırlanmıştır.¹⁹³

Eşitlik Forumu tarafından düzenlenen atölyeler, STK'ların ayrımcılıkla mücadele alanında yürüttüğü çalışmalara örnek gösterilebilir. Eşitlik Forumu, eğitim ve farkındalık çalışmaları kapsamında “Kampanya Stratejileri Atölyesi, Veri Toplama ve Görselleştirme Atölyesi, Dava İzleme Atölyesi, Gölge Raporlama Atölyesi v e Uluslararası Şikâyet Mekanizmaları Başvuru Atölyesi” oluşturmuştur.¹⁹⁴

Avrupa'da ayrımcılıkla mücadele bağlamında STK'lar tarafından yürütülen farkındalık artırıcı çalışmalardan birisi Avrupa Roma Çalışma Bürosu (European Roma Information Office-ERIO) tarafından 2019 Avrupa Parlamentosu seçimleri sürecinde yürütülen kampanyadır. Kampanyanın temel amaçları, 2019 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde Roman vatandaşların seçimlere katılarak oy kullanması veya aday olması

¹⁹² Detaylı bilgi için bkz., www.ihd.org.tr

¹⁹³ <https://ihop.org.tr/category/calisma-alarimiz/c32-ayrmln-oenlenmesi/> (E.T: 16.02.2020)

¹⁹⁴ <https://www.esitlikforumu.org/atolyelerimiz/> (E.T: 08.03.2020)

konusunda cesaretlendirilmesidir. Ayrıca Roman vatandaşların kamusal hizmetlere ve siyasete erişmede karşılaştıkları ayrımcılık hususunda farkındalığı artırmak, kampanyanın asıl amaçlarından olmuştur.¹⁹⁵ Farkındalık artırma amacıyla bu kampanya çeşitli aktiviteler gerçekleştirilmiştir. Brüksel’de konuya ilişkin düzenlene konferans, Roman vatandaşların yer aldığı ve kampanya ile ilgili güçlü mesajlar veren fotoğrafların hazırlanması, kitapçıklar hazırlanması ve kısa filmler hazırlanması kapsamında yapılan bazı çalışmalardandır.¹⁹⁶

2.2.2.7. Karar ve Çözüm Organlarında Yer Alma

STK’lar, yarı yargısal ve idari karar ve çözüm organlarında yer almak suretiyle de ayrımcılıkla mücadeleye katkı sunmaktadır. Türkiye özelinde, mevzuatta birçok yarı yargısal ve idari mekanizmanın karar ve yönetim organlarına STK temsilcilerinin seçilmesine ilişkin açık hükümler yer almaktadır.¹⁹⁷

23/11/2003 tarih ve 25298 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik”in 5 nci ve 9 uncu maddelerinde sırasıyla aşağıdaki hükümler ihtiva olunmaktadır.

“Bu Yönetmelikte belirtilen görevleri yerine getirmek üzere İl Kurulu, vali veya valinin görevlendireceği bir vali yardımcısının başkanlığında, ... sivil toplum

¹⁹⁵ <http://www.erionet.eu/campaign-roma-civic-and-political-participation> (E.T: 12.02.2020)

¹⁹⁶ <http://www.erionet.eu/campaign-roma-civic-and-political-participation> (E.T: 12.02.2020)

¹⁹⁷ U.O. Zincir, A.g.e., s. 350.

<http://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/makaleler/birikimlerIII/135.pdf> (E.T: 16.09.2019)

kuruluşlarından başvurular arasında valilik tarafından belirlenecek en az üç temsilciden oluşur.”

“ İl ve ilçe insan hakları kurulları ... her türlü ayrımcılığın önlenmesi için gerekli çalışmaları yapmak ile görevlidir.”

İlgili yönetmeliğin yukarıda yer verilen hükümleri birlikte değerlendirildiğinde, STK’ların ayrımcılıkla mücadele yürüten idari organlar olan il ve ilçe insan hakları kurullarına üye olarak seçilebildiği görülmektedir. Buna göre STK temsilcilerinin il ve ilçe insan hakları kurullarında yer almaları zorunlu bir husustur.

“4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunun” tüketici hakem heyetinin oluşturulmasına ilişkin 66 ncı maddesinde heyette STK temsilcisinin yer almasını açıkça öngörmüştür.

“Saticının tacir olduğu uyuşmazlıklarda ticaret ve sanayi odasının ya da bunların ayrı ayrı örgütlendiği yerlerde ticaret odasının; satıcının esnaf ve sanatkâr olduğu uyuşmazlıklarda, illerde esnaf ve sanatkârlar odaları birliğinin, ilçelerde ise en fazla üyeye sahip esnaf ve sanatkârlar odasının görevlendireceği bir üye” ve “tüketici örgütlerinin kendi aralarından seçecekleri bir üye”

Hasta Hakları Kurullarının oluşumu düzenleyen *“Hasta Hakları Yönergesinin”* 37 nci maddesinde yer alan *“Hasta hakları konusunda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşu temsilcisi bir kişi”* ifadesiyle oluşturulacak kurulda STK temsilcisinin bulunması gerektiğini belirtilmiştir.

Bunların dışında ceza infaz kurumları ve tutukevleri izleme kurulları gibi yarı yargısal ve idari görevleri bulunan birçok kurulda STK temsilcileri yer alarak ayrımcılıkla mücadele edilmesine katkı sunmaktadır. Bu kurullarda STK temsilcilerinin yer alması, ilgili organlarda ve bu organların kararlarında sivil toplum bakış açısının yerleşmesine katkıda bulunmaktadır.

İlgili yarı yargısal ve idari mekanizmaların faaliyetlerine bakıldığında, ayrımcılıkla mücadelenin en temel amaçlardan birisi olduğu görülmektedir. STK'lar karar ve çözüm organlarında yer almak suretiyle ayrımcılığın önlenmesi veya ayrımcılığın sonuçlarının giderilmesine katkı sunmaktadır.

2.2.2.8. Bilgi Bankası Oluşturma

İnsan hakları alanında faaliyet gösteren STK'ların ayrımcılıkla mücadele anlamında yaptıkları bir diğer çalışma bilgi bankası hizmeti sunmaktır. Bu hizmet kapsamında STK'lar insan haklarına ilişkin doktrinsel çalışmalar, kabul edilen veya çalışmalarını devam eden norm ve mekanizmalar ile insan haklarının korunmasında başvurulacak hak koruma mekanizmalarına ilişkin genel olarak internet ortamında, bazı durumlarda ise fiziki olarak bilgi bankası hizmeti sunmaktadır.

Bu hizmet kapsamında STK'lar, bu alanda çalışan akademisyenler, kamu kurumları, öğrenciler ve diğer yararlanıcılar için ulusal ve uluslararası metinleri derlemek, bunların gayri resmi çevirilerini yaparak paylaşmak, normların denetim organlarının çalışma usul ve esasları ile bunlara başvurma yöntemlerine ilişkin gerekli bilgileri sağlamak gibi çalışmalar yürütmektedirler.

Bilgi bankacılığı, normlaşma ve kurumsallaşma hızının yüksek olduğu günümüz için, doğru bilgiye en pratik şekilde ulaşabilmek açısından önem taşımaktadır. Ayrımcılıkla mücadele kapsamında deklarasyonlar, resolutionlar, rehber ilkeler (guidelines), tavsiyeler, raporlar gibi birçok norm ve metin kabul edilmektedir. Bu yoğun çalışmaların düzenli olarak kullanıcılara aktarılması STK'ların ayrımcılıkla mücadeleye yaptığı önemli katkılardan birisidir. Türkiye'de devlet kurumları tarafından uluslararası normlara

ilişkin geniş içerikli bir bilgi bankası hizmeti sunulmadığından STK'lar bu alanda alternatifsiz kalmaktadır.

İnsan hakları alanında faaliyet gösteren bazı STK'lar bilgi bankacılığını temel amaç ve faaliyetlerinden birisi olarak belirlemiştir. Üyelerinin hak ve menfaatlerini korumak ve insan haklarının korunmasına katkı sunmak amacıyla kurulan İnsan Hakları ve Eşitlik Uzmanları Derneği (İHUD) Tüzüğü'nün "Derneği Amacı" başlıklı 4 üncü maddesinde aşağıdaki hükümlere yer vermiştir.

"İnsan hakları alanında bilgi, belge ve dokümantasyon merkezi haline gelmek"

"İnsan hakları ve ayrımcılıkla mücadele alanındaki kaynakların elektronik arşivini oluşturmak ve bunu kamuoyunun erişebileceği hale getirmek"

Tüzüğü'nün "Derneğin Faaliyetleri" başlıklı 5 inci maddesinde ise konuya ilişkin sırasıyla aşağıdaki hükümler yer almaktadır.

"İnsan hakları ve ayrımcılıkla mücadele alanında her türlü bilgi, belge, doküman ve yayınları temin etmek ve bilgi bankası oluşturmak"

"İnsan hakları ve ayrımcılıkla mücadele alanında yayınlanan yabancı dildeki belgeleri Türkçeye çevirerek yurtiçinde bilinilmesine katkı sağlamak"

Derneği internet sitesinde bu amaç ve faaliyetler kapsamında Makine Öğrenimi Sistemlerinde Eşitlik ve Ayrımcılık Yasağı İlkelerinin Korunmasına Dair Toronto Bildirgesinin ve BM Ruhsal Hastalığı Olan Kişilerin Korunması ve Ruh Sağlığı Hizmetlerinin Geliştirilmesi için İlkelerin Türkçe çevirisinin kullanıcıların hizmetine sunulduğu görülmektedir.¹⁹⁸

¹⁹⁸ Detaylı bilgi için bkz. www.ihud.org

Aynı amaca yönelik olarak, 2015 yılında BM tarafından kabul edilen “*Mahpuslara Muameleye Dair Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kurallarının*” (Nelson Mandela Kuralları) çevirisi “*Türkiye İnsan Hakları Vakfı*” tarafından yapılarak kamuoyunun ve uygulayıcıların hizmetine sunulmuştur.¹⁹⁹ İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP) tarafından Türkiye’ye ilişkin yayımlanan yabancı dildeki raporların çevirisi, STK’lar tarafından bu alanda yapılan bir diğer çalışma örnekleridir.²⁰⁰ Bu çalışmalar, ayrımcılık da dâhil, insan haklarına ilişkin konularda ilgililerine doğru ve hızlı bilginin ulaştırılmasını temin etmektedir.

¹⁹⁹ www.tihv.org.tr (E.T: 24.09.2019)

²⁰⁰ www.ihop.org.tr (E.T: 24.09.2019)

SONUÇ

İnsan hakları, her birimizin ortak değeri, korunması ve geliştirilmesinde hepimizin ortak yararı bulunan bir olgudur. Bu ortak değer, her insanın doğuştan gelen insanlık onuruna sahip olması ve bunun korunması gerekliliğine ilişkin gerekli argümanları temin etmektedir.

İnsan haklarının önemli bir yönünü oluşturan ayrımcılıktan korunma, insan onurunun korunması için insan hakları öznelinin sakınılması gereken ayrımcı muamelelere karşı güvence sağlamaktadır. Haklı bir neden olmaksızın bireylerin ayrımcı muameleye maruz kalması, insanın özünü oluşturan niteliklerden birisi olan “eşit olma”yı doğrudan ihlal etmektedir. Bu durum ise onur ve haklar bakımında eşit olan insanlar arasında sosyal, ekonomik, hukuki ve siyasal çekişme ve huzursuzluklara neden olmaktadır.

Bir insan hakları meselesi olarak ayrımcılık olgusal olarak insanlık tarihi kadar eskiye gitse de, bu kavramların sistematize edilmesi, buna ilişkin normların yaygınlaşması ve koruma sistemlerinin oluşturulması görece oldukça yakındır. İnsan haklarının bu derece önem kazanması alelade gelişmelerin neticesi olmayıp, insanları derinden etkileyen gelişmelerin, travmatik toplumsal olayların sonucudur.

Ayrımcılıkla mücadele dâhil, insan hakları ihlallerinin yarattığı bu travmalar insan hakları alanında farklı mahiyette ancak aynı amaca yönelmiş aktörlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda ortaya çıkan aktörlerden birisi de STK’lardır.

STK’ların ayrımcılıkla mücadele ilişkin rolü, devlet veya diğer aktörlerle çekişme veya rekabet halinde olmaktan ziyade, diğer aktörlerle birlikte yürüyen paydaşlık esasına dayanmaktadır. Bu durum STK’ların insan hakları alanındaki genel rolü hakkında da fikir vermektedir. İnsan hakları aktörleri ve bunların insan haklarının korunmasına ilişkin

rolleri yarışan, ikame roller değil, birbirini destekleyen ve tamamlayan bir mahiyete sahiptir. İnsan hakları alanında birden fazla aktör bulunması, fren ve denge sisteminin kurulması amacına yönelik olup bu aktörlerin rekabet halinde olmasını gerektirmemektedir.

STK'lar ayrımcılıkla mücadeleyle ilişkin rolünü diğer aktörlerden ayıran bazı özel durumlar bulunmaktadır. STK'lar ayrımcılıkla mücadeleyle ilişkin stratejiler belirleme konusunda diğer aktörlere nazaran daha geniş bir hareket serbestisinden yararlanmaktadır. STK'lar, ayrımcılıkla mücadeleyi çalışmalarının sadece bir kısmı olarak belirleyebilecekleri çalışmalarının tamamını ayrımcılıkla mücadeleye de özgüleyebilmektedir. Aynı hareket serbestisi STK'ların hangi temele dayalı ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin faaliyet göstereceği (konu olarak) ya da hangi yöntemleri kullanarak ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin katkılar sunacağı hususunda da geçerlidir. Diğer aktörler açısından daha çok kamusal bir irade tarafından belirlenen bu durumlar, STK'lar açısından kendi iradesiyle zuhur eden bir yapıya dönüşmektedir.

STK'ların ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin rolünü özel kılan bir diğer durum, bu rolün ifası konusunda bağlayıcı bir normun ya da hükmün olmamasıdır. Bu durum STK'ların gönüllülük esasında çalışma yürütmesinin doğal sonucudur. Bu bağlamdaki normlar ve hükümler genellikle STK'ların ayrımcılıkla mücadele üstlendiği rolün diğer aktörelere tarafından tanınması ve STK'ların bir paydaş olmasına ilişkindir.

STK'lar, ayrımcılıkla mücadele konusunda üstlendiği rolü gereği çok çeşitli faaliyetler yürütmektedir. STK'ların kamuoyu oluşturma, izleme ve belgeleme, hukuki destek sunma, önyargılarla mücadele, eğitim ve farkındalık çalışmaları, karar mercilerinde temsil edilmek ve bilgi bankası oluşturmak gibi çok çeşitli yöntemlerle ayrımcılıkla mücadeleye katkılar sunmaktadırlar. STK'lar tarafından ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin

verilen bu liste elbette tüketilmiş bir liste değildir. STK'lar ayrımcılıkla mücadeleyle ilişkin geniş bir yelpazede faaliyetler sürdürmektedir.

STK'lar tarafından yapılan çalışmaların bir kısmı ayrımcılığın önlenmesi, başka bir deyişle önleyici mahiyette iken bir kısmı da ayrımcı muamelenin ortaya çıkmasından sonra ayrımcılığın etkilerinin minimize edilmesi ve ayrımcılık mağduruma ilişkin giderim sağlanmasına ilişkin bastırıcı niteliktedir.

STK'ların ayrımcılıkla mücadele konusunda yaptıkları faaliyetler, çalışmanın mahiyetinde detaylı olarak işlendiği üzere hem Türkiye'de hem de dünyanın farklı coğrafyalarındaki ülkeler açısından olumlu gelişmelere vesile olmuştur/olmaktadır. Bu gelişmelerden bir kısmı ayrımcılık mağdurlarının uğradığı maddi ve manevi zararların giderimine ilişkin özel (kişi ya da gruplara özel) çalışmalardır. Hukuki destek sunma, bu özel çalışmalara örnek verilebilir. Ayrımcı muamelelere maruz kaldığı iddiasında olan bireyler ya da gruplara başvurdukları idari ya da yargısal süreçlerde destek sunma, STK'ların ayrımcılıkla mücadele anlamında yaptıkları önemli katkılar arasındadır. STK'ların ayrımcılıkla mücadele bağlamında yaptıkları genel çalışmalara yargısal ve idari pratiklerin değiştirilmesi ya da güvence sağlayan normların ihdasına ilişkin yapılan lobi faaliyetleri örnek verilebilir.

Ayrımcılığın insan hakları açısından arz ettiği önem ve ayrımcı muamelelerin yarattığı travmatik sonuçlar, bu hususun mutlaka mücadele edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu gerekliliğin yerine getirilmesi için bir insan hakları aktörü olarak STK'ların bu alanda rol ve sorumluluklar üstlenilmesi elzemdir. STK'ların yer almadığı bir ayrımcılıkla mücadele stratejisinin başarıya ulaşması mümkün değildir. STK'ların bu alanda üstlendiği misyon, mücadelenin dengeli ve ileri yönlü olmasına göz ardı edilemez katkılar sağlamaktadır. Ayrımcılıkla mücadelede STK'lar ana sacayaklarından biri olduğundan “onlarsız” bir mücadelenin bir yönü eksik kalacaktır.

Tüm bu veriler birlikte değerlendirildiğinde bir insan hakları aktörü olarak STK'ların ayrımcılıkla mücadeleyle ilişkin önemli bir misyon üstlendiği sonucuna varmak mümkündür. Amaçları ve kapasiteleri dâhilinde STK'lar, çok çeşitli yol ve yöntemlerle daha eşit ve ayrımcılıktan daha fazla arınmış bir dünyanın inşasına katkılar sunmaktadır. Bu nedenle STK'ların çalışmalarını daha etkili ve verimli kullanacak sosyal ve siyasal yapıların inşa edilmesi gerekmektedir. STK'lara verilen her destek ve sunulan her katkı daha eşit bir dünya hayaline sunulan bir katkı olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle ayrımcılıkla mücadele eden STK'lara hem bireysel olarak desteklerin sunulması hem de diğer aktörlerin bu desteği sunma konusunda bireysel ve kitlesel girişimler, STK'ların ayrımcılıkla mücadeleyle ilişkin katkılarının artmasını sağlayacaktır.

ÖZET

İnsan hakları, insanların insan onuruna uygun bir yaşam sürmesini hedefleyen haklar bütünüdür. İnsan hakları, sahip olmak için ilave bir nedene ihtiyaç olmayan dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez haklardır. İnsan haklarının önemli kategorilerinden birisi de ayrımcılık yasağıdır. Ayrımcılık yasağı, haklı bir neden olmadıkça farklı muameleye tabi tutulmanın meşru olmayacağını güvence altına almaktadır. Ayrımcılık yasağı, eşit bir dünya idealini hayata geçirme misyonuna sahiptir. Ayrımcılık yasağı sayesinde, eşitlik ilkesi somut olayda gerçekleşebilmektedir. Ayrımcılıkla mücadele, insan hakları alanında faaliyet gösteren devlet, uluslararası kurum ve kuruluşlar, ulusal insan hakları kurumları ve sivil toplum kuruluşları gibi aktörlerin faaliyet gösterdiği temel bir insan hakları meselesidir. Bu çalışmada bir insan hakları aktörü olarak sivil toplum kuruluşlarının ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin rolleri, diğer aktörlerden ayrılan ve diğer aktörlerle benzeşen yönleri çerçevesinde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Ayrımcılık, Sivil Toplum Kuruluşu, Dernek, İnsan Hakları Aktörleri

ABSTRACT

Human rights are the rights that aim to ensure that people live a life in accordance with human dignity. Human rights are inviolable, non-transferable and indispensable rights which do not require any additional reason to possess. One of the important categories of human rights is the prohibition of discrimination. The prohibition of discrimination ensures that different treatment is not legitimate unless it is justified. The non-discrimination has the mission of realizing an equal world ideal. Thanks to the prohibition of discrimination, the principle of equality can be realized in a concrete case. The fight against discrimination is a fundamental human rights issue in which actors such as the state, international institutions and organizations, national human rights institutions and non-governmental organizations are active. In this study, the roles of non-governmental organizations as a human rights actor in the fight against discrimination are handled within the framework of the similarities and separations from other actors.

Key Words: Human Rights, Discrimination, Non-Governmental Organization, Association, Actor in Human Rights Field

KAYNAKÇA

Açık, C., (2011), **Ulusal İnsan Hakları Kurumları ve Türkiye Örneğine Eleştirel Yaklaşım**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Adaklı, S., 1997, “Devlet-Sivil Toplum ve Türkiye”, **Yeni Türkiye**, 1997/18.

Akbulut, İ., 2007, “Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi”, **Vakıflar Dergisi**, 2007/30, s. 61-72.

Akçadağ, E., (2010), **Avrupa Birliği Sürecinde Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü**, Kamu Diplomasisi Enstitüsü.

Aksar, Y., (2013), **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II**, 2. Baskı, Seçkin Yayınevi.

Aksu, M., **Türkiye’de Çingene Olmak**, Kesit Yayınları.

Aktay, Y., (2005), **Sivil Toplum Farklı Bakışlar**, Kaknüs Yayınları.

Akyıldız, Y., Abay, A.R., 2017, “Vakıf Müessesinin Gelişimi ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme”, **Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2017/7/15, s. 1-18.

Alp, S., 2009, “Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Liberal Alternatif Olarak Üçüncü Sektör”, **Maliye Dergisi**, 2009, S. 156, s. 256-279.

Ananami, A., (2002), **The Role of NGOs in Japan’s Aid Policy**, University of Canterbury.

(www.devnet.org.nz/conf2002/papers/Nanami_Akiko.pdf (E.T:21.09.2019))

Ardahan, F., 2015, “Ciddi Boş Zaman Faaliyeti Olarak Gönüllülük: AKUT Örneği”, **III. Rekreasyon Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı**, s. 40-53.

Arslan, O., (2001), **Kuramsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği**, Bayrak Yayınları.

Aslan, M., Kaya, G., “1980 Sonrası Türkiye’de Siyasal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2014/1, s. 213-223.

Aslan, S., (2011), “Sivil Toplum: Kavramsal Değişim ve Dönüşüm”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011/33, s. 188-212.

Avrupa Konseyi, İnsan Hakları Üzerine Arka Plan Bilgisi, **Gençlerle İnsan Hakları Eğitimi Kılavuzu**, s. 306,

https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/14/pusula_bolum4_akti_vizm_istanbulbilgiuniversitesi yayinlari.pdf (E.T : 15.09.2019))

Avşarbay, A., Dilekçi, T., 2014, “Türkiye’de Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları İle İlgili Temel Tartışmalar ve İngiltere’deki Tıp Mesleği İle İlgili Uygulama”, **Türk İdare Dergisi**, 2014/478, s. 323-358.

Baydar Akgün, S., Baydar Bilgihan, T., 2011, “Avrupa Birliğinde STK’ların Rolü”, **Türk İdare Dergisi**, 2011/740, s. 9-24.

Benhabib, S., 1995, “Kamu Alanı Modelleri”, **Cogito**, Sayı 8, Yapı Kredi Yayınları.

Betil, İ., 2008, “Sivil Toplum ve Kurumların Sosyal Sorumlulukları”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, 2008/3/1, s. 71-82.

Beyazova, A., 2012, “Ayrımcılıkla Mücadelede Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü”, **Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar**, (der.), Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, **Sivil Toplum için Pratık Bir Rehber, Sivil Toplum Alanı ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sistemi**.

Brems, E., 2019, “Universities as Human Rights Actors”, **Journal of Human Rights Practice**, Volume 11, Issue 1, February 2019, Pages 229–238.

Cankurtaran, Ö., Beydili, E., 2016, “Ayrımcılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulamasının Gerekliliği Üzerine, **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, s.145-160.

Civelek, J., 1989, “1789 Fransız Bildirisi ve 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, 1989/1, s. 1-9.

Cohen, S., 1996, “Government Responses to Human Rights Reports: Claims, Denials and Counterclaims”, **Human Rights Quarterly**, 1996/18/3, s. 517-543.

Coşkun, V., 2001, “Daha Fazla İnsan Hakları, Daha Değerli Dünya”, **Türk İdare Dergisi**, S. 433, s. 233-251.

Çaha, Ö., (2000), **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Gendaş Yayınları.

Çatal, B., 2018, İnsan Haklarının Korunmasında Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası Mekanizmalar”, **Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi**, 2018/1, s. 69-99.

Çayır, K., 2012, “Gruplararası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık”, **Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar**, (der.), Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 5-15.

Çelenk, S., 2010, “Ayrımcılık ve Medya”, **Televizyon Haberciliğinde Etik**.

Çubukçu Yıldızlı, Ö.N, (2012), **Sivil Toplumun Düşünsel Temelleri Ve Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Sivil Toplumun Görünümü: Sivas’ta Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Dernekler Özelinde Bir Çalışma**, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dikmen Canikoğlu, M., (2007), **Sivil Toplum ve Türkiye Demokrasisindeki İzdüşümleri**, Seçkin Yayıncılık.

- Donnelly, J., (1995), **Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları**, Yetkin Yayınları.
- Duman. F., (2003), **Sivil Toplum, Siyaset**, Lotus Yayınevi.
- Efe, H., 2011, “Avrupa Ombudsmanı’nın AB İçinde İyi Yönetim, Hukukun Üstünlüğü ve İnsan Haklarını Koruyucu Rolü”, **Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi**, 2011/19/2, s. 1-29.
- Erdem, T., Öztaş, N., 2015, “İmge ve Gerçeklik Olarak Sivil Toplum ve STK’lar”, **Sosyoloji Konferansları**, s. 559-586.
- Erdoğan, M., 1993, “İnsan Hakları Öğretisine Giriş”, **Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, 1993/11, s. 23-40.
- Erdoğan, M., (2000), **Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji**, Liberte Yayınları, 2000.
- Erdoğan, S., İnanç, H., 2006, “Postmodern Dönemde Kamu Yönetimi Algısı ve Kamusal Alan Tartışmaları”, **Akademik Bakış**, 2006/9.
- Eren A., (2007), **Türkiye’de İnsan Haklarının Korunması Uluslararası Koruma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü**, Turhan Kitapevi.
- Eren A., (2012), **Ulusal İnsan Hakları Kurumları; Uluslararası Standartlara Uygunluğun Yorum İlkeleri**, On İki Levha Yayınları.
- Ertem, A., 1996, “Osmanlıdan Günümüze Vakıflar”, **Divan Dergisi**, 1999/6, s. 111-150.
- Ertunç, H., 2013, , “İslam Hukuku Tarihinde Vakıflar ile Batı Kültüründeki Benzeri Kurumların Karşılaştırması”, **Dünya Vakıflar Konferansı**, s. 345-371.
- Fisunoğlu, M., Köksel Tan, B., 2009, "Keynes devrimi ve Keynesyen İktisat" **Ekonomik Yaklaşım**, 2009/70, s. 31-60.

Gemalmaz, M.S, (2001), , **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, 3. Baskı, Legal Yayıncılık.

Göregenli, M., 2012, Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık”, **Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar**, (der.), Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 17-27.

Gözübüyük Tamer, M., 2010, “Tarihsel Süreçte Sivil Toplum”, **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2010/27(1), s. 89-105.

Guzman, M., Verstappen, B., (2003), **What is Monitoring?**, Human Rights Monitoring and Documentation Series, Cilt 1, HURIDOCS.

Güder, N., (2004), **Sivil Toplumcunun El Kitabı**, Sivil Toplum Geliştirme Yayınları.

Gül, İ.I., Yeşiladalı, B., Karan, U., (2012), **Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik Konularında Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Bilinç Artırma Seminerleri**, Human European Consultancy ve Migration Policy Group.

Gümüş, A.T., 2014, “Demokrasilerde Sivil Toplum ve Devlet–Sivil Toplum İlişkisinde Karşılaşılabilecek Sorunlar”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XVIII, 2014, s. 529-572.

Human European Consultancy, (2005), **Mapping capacity of civil society dealing with Anti Discrimination, Situation of Ngo’s Dealing With Anti-Discrimination in the New Member States, Romania, Bulgaria And Turkey.**

Icelandic Human Rights Centre, “Human Rights Actors, The Role of Non-State Entities”,
<http://www.humanrights.is/en/human-rights-education-project/human-rights-concepts-ideas-and-fora/human-rights-actors/the-role-of-non-state-entities> (E.T: 05.02.2020))

İnat, K. “Bağımsız Bir Devlete Müdahale Araçları”

<https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-kemal-inat/603696.aspx> (E.T: 21.09.2019))

İnsan Hakları Derneği, **İnsan Hakları İhlâllerini İzleme ve İhlâllere Müdahale Etme Başvuru Kitabı.**

İspir, Z., 2016, , “Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak Cinsiyete Dayalı Ekonomik Ayrımcılık”, **Ankara Barosu Dergisi**, 2016/3, s.163-198.

Kapani, M., (1983), **Politika Bilimine Giriş**, Üçüncü Baskı, Ankara Üniversitesi Yayınları.

Kapasite Geliştirme Derneği, **Evrensel Periyodik İzleme İnsan Hakları ve Yükümlülüklerini Yerine Getirilmesi.**

Kara, O., 2012, “Paradigma ve Paradigma Benzeri Yaklaşımların Sosyo-Kültürel ve Tarihsel Arka Planı: Bilim Öncesi Dönemden 1870’lere İktisadi Doktrinler”, **Akademik Bakış Dergisi**, 2012/32, s. 1-18.

Karakul, S., (2006), **Uluslararası Alanda Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Örgütlerinin İnsan Haklarının Korunması Yönündeki İşlevleri**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karan U., 2012, “Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı: Hukuksal Çerçeve”, **Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar**, (der.), Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,

Karan, U., (2017), **Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Anayasa Hukuku Işığında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı**, Onikilevha Yayınları.

Keane, J., (1988), **Demokrasi ve Sivil Toplum**, Ayrıntı Yayınları.

Konan, B., 2015, “Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumlarına İlişkin Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2015/64, s. 171-193.

Kuçuradi, İ., 2004, , “Laiklik ve İnsan Hakları”, **TBB Dergisi**, 2004/52, s. 89-96.

Kurt. S., Taş H.Y., 2015, “Sivil Toplum Örgütlerinde Profesyonel ve Gönüllü Çalışma İlişkileri: Tehditler ve Fırsatlar”, **Emek ve Toplum Dergisi**, 2015/8, s. 199-214.

Meray, S., 1954, “Halk Efkârı ve Yoklanması”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**.

Mukhimer T., (2013), **Non-State Actors and International Human Rights Law: An Overview. In: Hamas Rule in Gaza: Human Rights Under Constraint**, Palgrave Pivot, New York.

Öğütçü, M., 2005, “Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S. 7, s. 555-615.

Özbek, M., (2015), **Kamusal Alan**, Yetkin Yayınları.

Özdemir, S., Başel, H., Şenocak, 2009, “H., Sivil Toplum Kuruluşları (Stk)’nın Artan Önemi ve Üsküdar’da Faaliyet Gösteren Bazı Stk’lar Üzerine Bir Araştırma”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 2009/56, s. 151-234.

Özer, M.H., 2008, “Günümüz İtibariyle Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi ve Sosyal Fonksiyonları”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Güz-2008 C.7 S.26, s. 86-97.

Özkiraz, A., Talu, N., 2008, “Sendikaların Doğuşu; Türkiye ve Batı Avrupa Ülkeleri Karşılaştırması”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 2008/2,ü s. 108-126.

Paker, M., 2012, Psikolojik Açıdan Önyargı ve Ayrımcılık”, **Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar**, (der.), Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınlar, s. 5-15.

Smith, R., (2017), **International Human Rights**, Oxford University Press.

Şahin, L., Öztürk, M., 2008, “Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye’deki Durumu”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 2008/54, s. 3-29.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, (2018), **2017 Faaliyet Raporu**.

Tekeli, İ., (2012), **Türkiye İçin STK'lar ve Katılımcı Demokrasi Yazıları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Til, J.V., (1988), **Mapping the Third Sector: Voluntarism in a Changing Political Economy**.

Türk Dil Kurumu, (1998), **Türkçe Sözlük**, 1988/2.

Türkiye İnsan Hakları Kurumu, **2015 Faaliyet Raporu**, 2016.

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı, (2006), **Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu**.

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV), **Hak Temelli Sivil Toplum Kuruluşlarının Örgütlenme Özgürlüğü Vaka Analizi**

<https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/HakTemelliVakaAnaliziTR.06.11.13.pdf> (E.T: 14.09.2019))

Uğur, A., (1998), **Yeni Demokrasinin Yeni Aktörleri: STK’lar**, Der. Tacisel Ulaş, İstanbul, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayın Dizisi 10.

Ural Aslan, Y., 2014, “İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması, Amerikan Sistemi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, 2014/19, s. 309-322.

Welch, C.E., (1995), **Protecting Human Rights in Africa: Strategies and Roles of Nongovernmental Organizations**, Philadelphia, University of Pennsylvania Press.

Yakut, K., **Fransız İhtilali**, Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Yaşamaya Dair Vakıf, **Verilerle Sivil Toplum Kuruluşları**, Türkiye’de Sivil Toplumun Gelişimi ve Sivil Toplum Kamu İşbirliğinin Güçlendirilmesi Projesi.

Yavuz, C., Kaynar, İ., 2015, Kamuoyu Oluşumunda Stratejik Bir Araç Olarak Sivil Toplum Kuruluşları”, **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 4/2, s. 183-196.

Yıldırım, E., 2014, “Birleşmiş Milletler İş Hayatı ve İnsan Hakları Rehber İlkelerinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi”, **VI. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu**.

Yıldırım, M., 2003, “Sivil Toplum ve Devlet”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 27/2/2003.

Yücekök, A.N., 1970, “Türkiye’de Örgütlenmiş Din’in Sosyo-Ekonomik Tabanı (1946-1968)”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**.

Yüksel, E., 2007, “Kamuoyu Oluşturma ve Gündem Belirleme Kavramları Nerede

Zincir, U.O., “Hukuki Denetim Aracı Olarak STK’lar”
(<http://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/makaleler/birikimlerIII/135.pdf> (E.T: 14.09.2019))

İnternet Kaynakları

<https://www.afdo.org.au/wp-content/uploads/2019/08/CRPD-Shadow-Report-2019-English-PDF.pdf> (E.T: 11.02.2020)

<https://www.amnesty.org/download/Documents/POL1067002018TURKISH.PDF> (E.T: 15.09.2019)

https://www.amnesty.org.tr/public/uploads/files/Rapor/FreeTurkeyMedia_.pdf (E.T: 15.09.2019))

<http://www.dernekler.gov.tr>

https://www.enar-eu.org/IMG/pdf/shadowreport2018_final.pdf (E.T:11.02.2020))

<http://www.erionet.eu/campaign-roma-civic-and-politicalparticipation> (E.T:11.02.2020)

<https://www.esithaklar.org/hakkimizda/> (E.T:17.09.2019))

<https://www.esithaklar.org/projeler/> (E.T: 17.09.2019))

<http://www.esitlikforumu.org>

<https://hrantdink.org/tr/>

<http://www.hrw.org>

www.hrw.org/world-report/2019 (E.T: 15.09.2019))

<https://www.hrw.org/reports/2005/education0905/education0905.pdf> (E.T: 15.09.2019))

<https://www.ihd.org.tr/category/c89-kampanyalar/projeler/> (17.09.2019)

<https://ihop.org.tr/category/calisma-alanlarimiz/c32-ayrma-cln-oenlenmesi/> (17.09.2019))

<http://kadem.org.tr/tr/wp-content/uploads/2016/09/CEDAW-Raporu-KADEM.pdf> (E.T: 15.09.2019)

<https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/06/ShadowReport.pdf> (E.T: 16.02.2020)

<https://rm.coe.int/turkey-shadow-report-2/16807441a1> (E.T: 15.02.2020)

<https://sgcedawcoalition.files.wordpress.com/2017/10/many-voices-one-movement-coalition-report-of-national-ngos-on-singapore.pdf> (E.T: 11.02.2020)

<http://www.sifirayrimcilik.org/hakkinda/calisma-alanlari/> (E.T: 21.09.2019)

<http://www.sivildusun.net>

http://sivildusun.net/wp-content/uploads/2019/03/golge_raporu-t-web.pdf

(E.T:15.09.2019)

https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/GBR/INT_CEDAW_ICO_GBR_31465_E.pdf (E.T: 11.02.2020)

<http://www.tdk.gov.tr>

<http://www.tihv.org.tr>

<http://www.turkis.org.tr>

<http://www.turkis.org.tr/MOBBING-ILE-MUCADELE-SEMPOZYUMU-GERCEKLESTIRILDI-d181748> (E.T: 19.02.2020)

<http://www.vgm.gov.tr>